

PEDAGOGICKÁ FAKULTA TECHNICKÉ UNIVERZITY V LIBERCI

Katedra dějepisu

ČESKÉ SPOLKY NA ČESKOLIPSKU
V OBDOBÍ 1918 - 1938

DIPLOMOVÁ PRÁCE

MICHAELA KLIMŠOVÁ

1996

TECHNICKÁ UNIVERZITA V LIBERCI

Pedagogická fakulta

KATEDRA: dějepisu

KOMBINACE OBORŮ: český jazyk a literatura - dějepis

ČESKÉ SPOLKY NA ČESKOLIPSKU V OBDOBÍ 1918 - 1938

Charakteristika, práce a význam českých spolků pro českou menšinu na Českolipsku
podle zachované spolkové agendy ve Státní okresním archivu v České Lípě

Diplomová práce 96-PF-KDJ-004

AUTOR: Michaela Klimšová
ADRESA: Hornická 318, 471 27 Stráž pod Ralskem

PODPIS: *Michaela Klimšová*

VEDOUCÍ PRÁCE: PhDr. Miloslava Melanová

Počet:

Stran	Obrázků	Tabulek	Příloh
99	0	0	4

V Liberci dne 8.5.1996

Vysoká škola strojní a textilní PEDAGOGICKÁ FAKULTA

461 17 LIBEREC 1, Hálkova 6 Telefon: 329 Telefax: 21301

Katedra: dějepisu

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(závěrečného projektu)

pro (diplomanta) Michaelu Klimšovou

adresa: Hornická 318, Stráž p. Ralskem 471 27

obor dějepis-čeština

Název: České spolky na Českolipsku v období 1918-1938

Vedoucí práce: PhDr. M. Melanová

Termín odevzdání: 30. 4. 1995

Pozn. Podmínky pro zadání práce jsou k nahlédnutí na katedrách. Katedry rovněž formulují podrobnosti zadání. Zásady pro zpracování DP jsou k dispozici ve dvou verzích (stručné, resp. metodické pokyny) na katedrách a na Děkanátě Pedagogické fakulty.

V Liberci dne 9. května 19⁹⁴

.....
vedoucí katedry

Doc. PhDr. Rudolf Anděl, CSc.

.....
děkan

Doc. RNDr. Václav Pecina, CSc.

Převzal (diplomant):

Datum: 11. 6. 1994

Podpis: M. Klimšová

Prohlášení o původnosti práce:

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně a že jsem uvedla veškerou použitou literaturu.

Liberec dne 8.5. 1996

Podpis: Michaela Klimšová

Michaela Klimšová

Poděkování:

Děkuji vedoucí práce PhDr. Miloslavě Melanové za konzultace, cenné rady a trpělivost při sestavování této diplomové práce. Dále děkuji za ochotu a zájem pracovníkům Státního okresního archivu v České Lípě. Dík za počítačové zpracování patří p. Janě Komárové.

Prohlášení k využívání výsledků diplomové práce:

Jsem si vědoma těchto skutečností:

- a) diplomová práce je majetkem školy,
- b) s diplomovou prací nelze bez svolení školy disponovat,
- c) diplomová práce může být zapůjčena či objednána (kopie) za účelem využití jejího obsahu.

Beru na vědomí, že po pěti letech si mohu diplomovou práci vyžádat v Univerzitní knihovně Technické univerzity v Liberci, kde bude uložena.

Jméno a příjmení: Michaela KLIMŠOVÁ

Adresa: Hornická 318, 471 27 Stráž pod Ralskem

Podpis:

Michaela Klimšová

Diplomová práce:

Resumé:

Tato diplomová práce má regionální charakter. V úvodní části práce je nastíněn historický vývoj, národnostní otázka a vývoj spolkové činnosti ČSR, českého pohraničí i samotného Českolipska v období 1918 - 1938.

Práce se zabývá charakteristikou spolkového života českých menšin v pohraničí. U českých spolků na Českolipsku se zachovanou agendou v SOKA Česká Lípa je uvedena náplň jejich práce, příklady konkrétních akcí a shrnut jejich význam pro české obyvatelstvo tohoto území.

Přiložen je i rozbor literatury a pramenů a jejich seznam.

Diploma work:

Summary:

This dissertation has regional character. In the opening part there are initiated the historical development, problems of nationhood and association development in Czechoslovakia even Česká Lípa region in years 1918 - 1938.

Characterization of the life of the clubs is especially given in connexion with the Czech minority at the border land. Those associations whose agenda has been preserved in the State Regional Record Office are initiated with the contents of doings and examples of their specific actions. The importance for Czech inhabitants of that region is summarized too.

Analysis of literature and sources, their importance are enclosed.

Diplomarbeit:

Zusammenfassung:

Diese Diplomarbeit hat einen regionalen Charakter. In der Einleitung eines Teiles meiner Arbeit gibt es einen Umriss von historischer Entwicklung der Nationalfrage und der Vereinstätigkeit in der ČSR, sowie im tschechischen Grenzgebiet und lauter im Bezirk Česká Lípa.

Meine Arbeit beschäftigt sich mit dem Charakter des Vereinslebens der tschechischen Minorität im Grenzgebiet.

Im Bezirksstaats-archiv Česká Lípa finden sich die Angaben über die Tätigkeit dieser tschechischen Bunden in eingehaltender Weise in Fülle.

Dort befinden auch viele Beispiele konkreter Aktionen und ihrer Bedeutung für die tschechische Bevölkerung in diesem Kreis.

Die Analyse der benützten Literatur und ihrer Quellen ist beigefügt.

OBSAH

1. ÚVOD	6
A. Cíle diplomové práce	6
B. Struktura diplomové práce	6
C. Vymezení regionu "Českolipsko"	7
2. ROZBOR PRAMENŮ	8
3. ROZBOR LITERATURY	10
4. HISTORICKÝ VÝVOJ ZKOUMANÉHO ÚZEMÍ	11
A. Vývoj a národnostní otázka v pohraničí v letech 1918 - 1938	11
B. Vývoj na Českolipsku 1918 - 1938 a národnostní složení jednotlivých obcí	14
5. HISTORICKÝ VÝVOJ SPOLKOVÉ ČINNOSTI	22
A. Spolková činnost v ČSR do r.1938	22
B. Spolky na Českolipsku	24
6. CHARAKTERISTIKA A ROZBOR ČINNOSTI VYBRANÝCH SPOLKŮ	27
A. ČESKÁ LÍPA	27
1. Národní jednota severočeská	27
2. Tělovýchovná jednota Sokol	38
3. Musejní spolek český	49
4. Klub československých turistů	59
5. Filharmonie	63
B. MIMOŇ	64
Národní jednota severočeská	64
C. NOVÝ BOR	69
1. Národní jednota severočeská	69
2. Okresní osvětový sbor	75
3. Stavební družstvo "Svornost"	78
D. JESTŘEBÍ - PROVODÍN	81
Národní jednota severočeská	81
E. ZAHRÁDKY	82
Národní jednota severočeská	82
F. HORNÍ POLICE	85
Místní osvětová komise	85
7. ZÁVĚR	88
8. SEZNAM LITERATURY A PRAMENŮ	91
9. ODKAZY K LITERATUŘE A PRAMENŮM	93

PŘÍLOHY

1. ÚVOD

A. Cíle diplomové práce

Diplomová práce České spolky na Českolipsku 1918-1938 si klade za cíl přiblížit život české menšiny ve zněmčeném pohraničí československého státu za první republiky, konkrétně na Českolipsku.

Se všemi stránkami společenského života obyvatelstva severních Čech - stránkou kulturně výchovnou, sociální i politickou - je možno se důkladněji seznámit, pokud si utvoříme obraz o jeho spolkové činnosti a angažovanosti.

Cílem práce tedy je podat zprávu o úkolech, aktivitách a snahách českých spolků v pohraničí, o jejich členech a příznivcích, o jejich soužití a vztazích s německými spolky a německým obyvatelstvem vůbec, o jejich problémech i úspěších.

Práce se snaží najít odpověď na otázku, jak se českým obyvatelům žilo mezi početně silnějšími Němci, jestli byl jejich život životem plnoprávných občanů ČSR a zda národnostní problémy těchto hraničářů nebyly vnitrozemím zanedbávány a zlehčovány.

Na tyto a další otázky odpovídá diplomová práce rozbořem činnosti několika českých spolků na Českolipsku, jejichž agenda se zachovala ve Státním okresním archivu (SOKA) v České Lípě. U každého spolku nás bude zajímat především jeho celková charakteristika, náplň práce, konkrétní akce a jeho význam pro českou menšinu a povznesení českého ducha na zněmčeném území.

B. Struktura diplomové práce

Pro pochopení všech stránek života české menšiny, a to i života spolkového, je nutné se seznámit se nejprve s historií českého pohraničí a s vývojem řešení národnostní otázky v ČSR za první republiky. Důležité je také zaznamenat průběh tohoto vývoje na Českolipsku a konkrétní statistické údaje o národnostním složení tohoto regionu a jednotlivých zkoumaných obcí (kap. 4. Historický vývoj zkoumaného území).

Historickým vývojem spolkové činnosti vůbec se zabývá kapitola 5, která zároveň podává souhrnný obraz o existenci českých i německých spolků na Českolipsku, jejich rozdělení a vyčlenění zkoumaných spolků se zachovanou agendou.

Nejrozsáhlejší 6. kapitola poté podává charakteristiku a podrobný rozbor činnosti spolků s dochovanými archivními materiály, z jejichž práce vyvozuje jejich význam pro české obyvatele pohraničí.

C. Vymezení regionu "Českolipsko"

Protože se hranice územně správních celků za první republiky neshodovaly s hranicemi současnými (např. hranice okresu Česká Lípa), je nutné vymezit si zkoumané území podle tehdejšího rozdělení.

Českolipskem je v této práci míněn politický okres Česká Lípa (podle zák. z 29.2. 1920 bylo území státu rozděleno do 22 žup v čele s županem, župy byly rozděleny na okresy, v jejichž čele stál okresní náčelník s okresním úřadem, správní reformou z roku 1927 byly župy zrušeny a vytvořily se čtyři zemské obvody [1]).

Politický okres Česká Lípa zaujímal rozlohu 635,89 km² a byl rozdělen na tři okresy soudní v poměru 1 : 2 : 3 [2] (soudnictví bylo odděleno od politické správy [3]).

Borský soudní okres měřil 106,61 km² a patřilo k němu 18 obcí, českolipský soudní okres zaujímal 219,17 km² a náleželo k němu 35 obcí a mimoňský soudní okres měl výměru 310,11 km² a na jeho území se rozkládalo 41 obcí. [4].

Politický okres Česká Lípa sousedil na severu s okresem Německé Jablonné, na východě s českým okresem Turnov, na jihovýchodě s českým okresem Mnichovo Hradiště, na jihu hraničil s okresem Mnichovo Hradiště a Dubá a na západě s okresy Litoměřice a Děčín [Příloha č.1]. Českolipsko tedy bylo položeno na rozhraní obou národností.

2. ROZBOR PRAMENŮ

Prameny k této práci jsou uloženy ve Státním okresním archivu v České Lípě.

- a) Jedná se o agendu jednotlivých spolků (inventární čísla viz jednotlivé oddíly: Dochované archiválie, kap. 6), tedy o konkrétní materiály vyprodukované spolkovou činností.

Nejvíce informací o činnosti, cílech a charakteru spolku podají protokolární knihy, tzn. knihy zápisů ze schůzí. Tyto se však bohužel u některých spolků nedochovaly vůbec a u jiných v neucelené podobě.

Dalším zdrojem poznatků je u některých spolků zachovaná korespondence spolkového výboru (jednatelů) s ostatními spolky, organizacemi, nadřazenými orgány spolku, úřady a jinými institucemi. Jedná se většinou o kusé informace, postrádající širší kontext, přesto však lze o některých aktivitách spolku dílčí obraz vysledovat.

U mnohých spolků si lze doplnit získané informace o záznamy v pokladních knihách a účtech spolků, kde bývá uveden přesný rozpis příjmů a výdajů spolku, někdy i stav členstva.

K tomuto druhu pramenů patří také různé zachované jednotliviny, jako např. novinové výstřižky, plakáty, pozvánky, kalendáře, fotografie atd. Ty nejenže dokládají svou dobu, ale také poukazují na některé akce a činnosti spolku.

O těchto zmiňovaných pramenech je blíže a podrobněji pojednáno zvlášť u každého spolku s dochovanými archiváliemi.

- b) Dalším typem pramenů jsou dobové materiály, spisy a články, ze kterých se dozvídáme např. o existenci spolků bez dochovaných materiálů, o širší činnosti spolků (která v agendě buď chybí, nebo není zaznamenána) a o životě české menšiny v pohraničí vůbec.

Takovéto informace se vyskytují především v časopise Českého musejního spolku pro kraj českolipský v České Lípě - Bezděz, dále ve spisech iniciovaných opět Českým musejním spolkem (např. spis: Hanuš, J. K.: Českolipsko, politický okres Česká Lípa).

Některé poznatky o spolcích a jejich existenci najdeme v různých vydávaných adresářích (např. Adressbuch der Stadt u. d. Orte des Gerichtsbezirkes, Böhmische Leipa 1935).

I přes shromáždění veškerých údajů a kusých zmínek z dostupných materiálů, nelze přesně určit počet, charakter či alespoň názvy všech českých spolků vyskytujících se na Českolipsku. Zmapovat všechny české spolky tohoto období a pořídit jejich ucelený seznam je nemožné, protože se mnoho materiálů do dnešních dob již nedochovalo.

Další dílčí informace a zmínky o spolcích by bylo možné získat ještě z některých časopisů a novin, které spolky většinou odebíraly a do kterých i přispívaly (např. časopisy Hraničář, Naše menšina, Národní politika, Československá obrana a další). Mnohé by se také dalo vysledovat (hlavně o Národní jednotě severočeské) v kronikách českých škol

na Českolipsku či z fondů některých okresních úřadů. Toto by však vyžadovalo hlubší studium problému, dílčí poznatky by bylo třeba rozpracovat do rozsáhlejší studie. Poněvadž tato práce je určitým způsobem rozsahově limitována, zaměřuje se pouze na spolky s alespoň částečně dochovanou agendou.

3. ROZBOR LITERATURY

Základní fakta o historickém vývoji v pohraničí v letech 1918-1938 čerpá práce především z publikace V. Olivové: Československé dějiny 1918-1945 (přesné citace viz seznam literatury), poznatky o politickém a správním systému ČSR a problémech s německou menšinou v českém pohraničí získáváme z díla E. Brokové: Československá demokracie, politický systém ČSR 1918-1938. Rozbor podstaty československé demokracie a názory významných osobností na politický vývoj nalezneme v práci J. Hany: Československá republika, První pokus o demokracii ve střední Evropě.

Údaje k historii Českolipska v období první republiky získáme hlavně z děl M. Vojtíškové: Českolipsko na podzim 1918, Jiskry a plaménky, Z historie českého národního probuzení v České Lípě, dále z knih M. Vojtíškové a J. Panáčka: Česká Lípa, z práce M. Vojtíškové a B. Vojtíška: Osmnáctá chasa v boji proti Deutschböhmen, Počátek československé samostatnosti na Českolipsku a ze samostatné publikace B. Vojtíška: Česká Lípa.

Historii spolkové činnosti v ČSR se zabývají články: J. Janák: Spolky v českých zemích do roku 1951 (ve sborníku XXII. Mikulovské sympozium 1992), E. Mannová: Spolky a ich miesto v životě spoločnosti na Slovensku v 19. stor., stav a problémy výskumu (v Historickém časopisu, roč. 38, 1990, č.1).

Informace o charakteru a vývoji některých masových spolků, např. Sokola, najdeme v encyklopediích (Ottův slovník naučný), nebo přímo v publikacích zabývajících se těmito spolky: J. Novotný: Sokol v životě národa, A. Fikar: Stručné dějiny Sokolstva 1912-1941. Problematikou Sokola v České Lípě se zabývá i diplomová práce R. Šotolové: Působení Sokola v České Lípě v letech 1904-1938.

Poznatky o vývoji spolkové činnosti a charakteru některých spolků na Českolipsku tato práce hojně čerpá také ze Sdruženého inventáře SOKA Česká Lípa: Spolky českolipského okresu, I.díl.

Na téma podobné této diplomové práci či v tomto rozsahu nebyla dosud zpracována žádná studie nebo publikace.

4. HISTORICKÝ VÝVOJ ZKOUMANÉHO ÚZEMÍ

A. Vývoj a národnostní otázka v pohraničí v letech 1918 - 1938

Pro osud československé demokracie měla existence četných národnostních menšin rozhodující význam. V rámci respektování demokratických principů musela ČSR připustit nebezpečnou činnost protistátních opozicí, zejména německé, s existencí menšin souvisely i další obtíže politického systému: každý pokus o reformu parlamentarismu musel narazit na problém zajištění zastoupení minorit. Ve jménu ochrany německé menšiny byl nakonec stát zlikvidován zvenčí.[1]

Již od samého počátku vzniku nové samostatné republiky se datují nesnáze se zněmčeným územím státu. Němečtí obyvatelé těchto území se stavěli proti československé státní moci, což se v zesílené míře projevilo hlavně v nacionalistickém hnutí 30. let. Zákonitě z těchto skutečností vyplývá, že i soužití německého obyvatelstva (v těchto oblastech majority) a české menšiny muselo být značně problematické.

Již 29.října 1918, den po vyhlášení samostatného československého státu, došlo k vyhlášení samostatné německé provincie Deutschböhmen s centrem v Liberci. Po Deutschböhmen následovalo pak v necelých čtrnácti dnech vytvoření dalších německých provincií - Sudetenland v severovýchodních Čechách, Deutschsüdmähren na jižní Moravě a Böhmerwaldgau na Šumavě a v jižních Čechách. [2]

Vznik ČSR znamenal porážku dávných nároků Němců na nadvládu v těchto územích. Němci, do určité míry překvapeni převratem, chtěli od nového státu oddělit třetinu českých zemí se třemi milióny obyvatelstva, zčásti i českého.[3]

Českoslovenští zástupci byli na jednáních s německou stranou ochotni poskytnout německému obyvatelstvu dalekosáhlé demokratické výhody a splnit německé požadavky na podporu, jestliže němečtí politikové uznají svou příslušnost k československému státu. Němečtí zástupci však odmítli uznat svrchovanost nového státu nad německými územími a žádali uznání německých provincií jako součást nového, německého Rakouska. Tato koncepce byla součástí plánů rakouské zahraniční politiky orientované na připojení Rakouska k Německu. Německé provincie v českých zemích se touto cestou měly stát součástí velkého německého státu. [4]

Pokusy o odtržení těchto území však ztroskotaly. Německá rezistence neměla dostatečný vlastní náboj. Mnozí z Němců, žijících v českých zemích, podcenili situaci, mnozí se ocitli v pasivitě, realističtější část německého obyvatelstva si uvědomovala ekonomické a politické problémy spojené s odtržením nárokových pohraničních oblastí od celku, k němuž geograficky, ekonomicky i politicky do té doby přirozeně patřily. Stačil rázný postoj české politické reprezentace podpořený zásahem teprve vznikající ozbrojené moci, aby se německý odpor zhroutil. Do konce

prosince 1920 byly oblasti s německým obyvatelstvem plně podřízeny centrálním československým orgánům. [5]

V prvních letech po válce se zdálo, že se v duchu Masarykových představ podaří integrovat jednotlivé národnosti do nového státu. [6]. V Československu byla přijata právní opatření, která široce zajišťovala práva národností. V ČSR bylo zabezpečeno prakticky všem příslušníkům minorit národní školství, stát subvencoval rozvoj kultury, v okresech s alespoň 20 % obyvatel příslušných k menšině bylo stanoveno právo na používání minoritního jazyka v úředním styku a pod. [7]

Realizace demokratických principů samosprávy však zůstala stát v půli cesty. Jakékoli snahy o autonomii nacionální vyvolávaly nedůvěru. Minority nebyly uznány jako kolektivní právní subjekt. Řešení národnostní otázky bylo ztěžováno chováním národnostních menšin vůči státu. První republika připustila v rámci svého demokratického režimu tak širokou opozici jinonárodní i nedemokratickou, jako snad žádný jiný stát v Evropě.[8]

Mírová konference v Paříži (1919) však projevila při projednávání minorit nového státu důvěru a historické hranice československého státu byly uznány zejména díky podpoře Francie. [9]

Ve střední Evropě ovšem nebylo možné vést hranici státu totožnou s hranicemi etnickými. Přesné etnické rozdělení ani ve většině oblastí neexistovalo. Proro zde vedle Čechů a Slováků žily početné skupiny dalších národností shrnované obvykle nepřesně pod pojem "minority". Nepřesně proto, že Němců bylo více než např. Slováků. Roku 1921 proběhlo v ČSR sčítání obyvatelstva, při němž měl každý možnost svobodně se přihlásit k jakékoli národnosti. Ke dni 15.2.1921 bylo v ČSR přítomno 13 373 463 domácích obyvatel. Z toho na jednotlivé národnosti připadalo (zaokrouhleno na tisíce).

Češi	6 787 000	51,0 %
Slováci	1 977 000	14,5 %
Němci	3 123 000	23,4 %
Maďaři	745 000	5,6 %
Rusíni	62 000	3,4 %
Poláci	76 000	0,6 %
Židé	181 000	1,3 %
jiní	26 000	0,2 % [10]

V německém táboře však postupně dochází ke zlomu v jednotném negativistickém protičeském postoji. Vytváří se aktivistické politické křídlo, které se stavělo loyálně k československému státu a spolupracovalo dokonce i ve vládní koalici. [11]

Od přelomu 20. a 30. let však dochází k obratu. Velká hospodářská krize, která zhoršila všeobecně sociální situaci obyvatelstva, a poté nástup nacismu k moci vedly k novému oživení nacionalismu. [12]

Při své nacionální demagogii využívala politika německého negativistického proudu (reprezentovaného německou nacionálně socialistickou dělnickou stranou - DNSAP) skutečnosti, že hospodářské a sociální důsledky krize byly především v severních oblastech českých zemí osídlených německým obyvatelstvem velmi těžké. Zde byl soustředěn hlavně lehký exportní průmysl, který nejdříve utrpěl úpadkem zahraničního obchodu. Byl zde především průmysl textilní, sklářský, bižuterní, průmysl hudebních nástrojů, hračkářská výroba aj. Proto hned na samém počátku krize prudce stoupla nezaměstnanost v těchto územích a byla zpočátku vyšší než ve vnitrozemských českých oblastech. [13]

Osudovou se stala německá otázka teprve v souvislosti s expanzívností třetí říše. V politickém životě německé menšiny převládl ostře opoziční směr, který měl charakter nacionálně šovinistický a protidemokratický. [14]

Zesílilo zvláště sudetoněmecké hnutí K. Henleina, jež se stávalo největší hrozbou pro samotnou existenci republiky. Nacistická propaganda nacházela v českém pohraničí, postiženém mimořádně silně krizí, živnou půdu. [15] Henleinovci se netajili odporem vůči parlamentní demokracii, vynášeli vůdcovský princip, rasovou a národnostní nesnášenlivost. Soužití Čechů a Němců v oblastech převážně německých se vyostřilo. [16]

Výzvy k dorozumění však již nenalézaly sluchu. Nejvýraznějším projevem sílící agresivity henleinovského hnutí byl karlovarský sjezd sudetoněmecké strany 23. a 24. dubna 1938, který formuloval osm požadavků, jež přes svou vnějškově demokratickou frazeologii znamenaly přímý útok na samotnou podstatu Československa. [17] Vládnoucí politická garnitura nedokázala na tuto zjevnou provokaci dostatečně důrazně odpovědět. Teprve otevřený teror, který rozpoutali henleinovci v pohraničí v souvislosti s květnovými volbami do obcí roku 1938, donutil vládu zasáhnout vojensky. [18]

Československo však přes všechna tato úsilí šlo vlivem mezinárodně politické situace nezadržitelně ke svému přechodnému zániku (Mnichovská konference 29. září 1938 a následné odtržení českého pohraničí Německem) [19].

B. Vývoj na Českolipsku 1918 - 1938 a národnostní složení jednotlivých obcí

Do 1. světové války nabyla Česká Lípa i s okolím zcela německého charakteru, i čeští podnikatelé, tlačeni německou konkurencí, ztráceli svou národnost. Česká menšina se držela jen v některých částech venkova a nově narůstala přílivem dělnictva do města. Přistěhovalci z vnitrozemí cítili svou sounáležitost znásobenou i společným jazykem a začali se sdružovat ve svém jediném kulturním i politickém středisku - České besedě. [1]

Národnostní i sociální perzekuce se zостřila po vypuknutí 1. světové války. Obyvatelstvo města, vzrostlé o příslušníky vojenské garnisony (18.3.1915 byl do České Lípy umístěn náhradní prapor pěšího pluku č. 18 z Hradce Králové o 4,5 tisíce mužích [2]), začalo záhy pociťovat nedostatky v zásobování. Od roku 1916 v důsledku stoupající bídy docházelo k hladovým demonstracím, jež koncem války nabývaly na radikálnosti. [3]

Němečtí nacionalističtí předáci, již se nemohli dočkat vítězného konce války, začali přes nesouhlas českých politických stran organizovat vnitřní úpravy, směřující k pro ně vytouženému rozdělení země na české a německé okresy. Českolipsko bylo v tomto programu podřízeno krajskému městu Liberci, spolu se sousedními okresy Rumburk, Šluknov, Varnsdorf, Jablonec nad Nisou, Frýdlant a Liberec.

Čeští příslušníci posádky byli živě zainterесováni na veřejných událostech a spolu s celým národem prahli po státní samostatnosti. Dne 28.10. se o pražském převratu v kasárnách nic nevědělo, ale 29.10. se mužstvo doslechlo od vojáků projíždějících Českou Lípou o svolání ČSR. V hostinci U tří lip, kde se scházeli místní Češi s českými vojáky 18. pluku, se objevil i sociálně demokratický redaktor Čepek se vzkazy od mladoboleslavského národního výboru, který ve slavnostním proslovu zdůraznil nutnost setrvání vojska i po skončení války ve zněmčeném území. [4]

V průběhu listopadu 1918 se stalo nevyhnutelně potřebným, aby českolipská armáda zamezovala prohlídkami na tratích vyzbrojování vojsk provincie Deutschböhmen. Od poloviny listopadu obsadili vojáci 18. pluku všechna nádraží od České Lípy k Bělé a na druhou stranu k Jedlové. Potřeba mužstva byla nesmírná, proto během listopadu pomohly výzvy českého tisku, na něž se do České Lípy sjížděli příslušníci 18. pluku - vycvičenci českolipské posádky i tzv. zelené kádry. Tak 10.11. přijel na českolipské nádraží vlak s 800 zběhy rakouské armády, kteří se skrývali v moravských lesích. [5]

Čeští vojáci vyvolali v 18. náhradním praporu nebývalou demokratizaci. Zamítli titul "pane", zrušili důstojnické sluhy a jiné výsady obvyklé v rakouské vojenské hierarchii. Vojáci si vydávali sami zpravodaj "Osmnáctá chasa".

Od počátku prosince zahájila českolipská posádka další fázi své činnosti, a to uplatňování moci a autority nového státu, rozpouštění orgánů samozvané cizácké vlády a přivádění samospráv obcí k uznání českolovenské státní svrchovanosti. Především bylo nutno

vystoupit proti veřejným orgánům, které holdovaly vládě provincie Deustchböhmen. S tímto úkolem se započalo v České Lípě. Dne 6.12. dorazila na českolipskou poštu řada českých úředníků a oznámila, že od tohoto dne je třeba, aby pošta fungovala jako československý úřad. Stejným způsobem došlo ke získání berního úřadu a okresního hejtmanství. V prosinci českolipské vojsko zajistilo svrchovanost československého státu v krajině Kamenickošenovska, Děčínska, v Jablonném, na Mimoňsku, Cvikovsku a Doksku. Na sklonku ledna byl sever Čech zabezpečen před pučem německých nacionalistů a před jejich tendencemi vytrhnout pohraniční oblasti z historických českých hranic. [6]

Tyto převratné události působily živě především v řadách dělnictva a řemeslnictva na Českolipsku, takže tu v poválečných volbách zvítězila sociálně-demokratická strana. Přes dvě třetiny jejích stoupenců se prohlásilo pro levici. [7]

Velká část Němců se smířila koncem 20. let se svou existencí v ČSR a žádala aktivistickou politiku. Německá byrokracie České Lípy setrvala na zvyklostech, které si osvojila už koncem 19. století, a držela si svůj stát ve státě. Zůstala začleněna do Svazu samosprávních korporací. V roce 1932 se konalo generální shromáždění Svazu v České Lípě. Ze svazových zasedání vycházely vždy podněty k protičeským a protistátním akcím. V roce 1933 vypukl mezi městskou samosprávou a zemským úřadem spor o přejmenování ulic, jejichž jména symbolizovala protičeský boj - např. Schmeykalova ulice (politický vůdce Němců v Čechách, 1826 - 1844 [8]), Josefské náměstí aj. Němečtí nacionalisté prohlašovali i tento požadavek za násilí. Svaz německých měst podporoval všechny možnosti mít k ruce ozbrojené síly. Zejména městská policie se měla stát ochráncem henleinovců a pronásledovatelem antifašistů.

Příslušným činitelům, kteří měli přehled o zostřující se situaci v pohraničí, se zdálo taktické nepřekládat z České Lípy posádkové velitelství a postavit zde kasárna. Na tuto akci sice obec dostala roku 1937 půjčku, ale záměrně ji neprosazovala dost vehementně, takže při mobilizaci roku 1938 byly s umístěním vojska potíže.

V prvních poválečných letech bylo největší starostí městského úřadu zajišťování zásobování a v popředí stála i otázka bytová. Na okrajích České Lípy směrem k obcím Dolní Libchavě, Sosnové, k Ladům a Horní Libchavě vyrůstala výstavba rodinných vilek. Češi si zbudovali na severozápadní straně města novou čtvrť, jež dostala jméno Slovanka. [9]

Ačkoliv se městu dostávalo od československého státu výhod, přece se nemohlo smířit s tím, že by Češi měli mít k sociálním zařízením stejná práva. Na druhé straně z dávek a přírážek obyvatelstva obou národností byly poskytovány velké dary vysloveně německým, Čechům zcela uzavřeným spolkům a organizacím, a to i do zahraničí. Podobně byly orientovány i kulturní akce města, využívající k povzbuzení cizineckého ruchu někdy i historických výročí, jako bylo 300 let trvání kláštera, zavraždění Albrechta z Valdštejna (v roce 1934), 600. výročí první zmínky o Lípě jakožto městě (1937) aj. Nejvíce byly preferovány akce ryze německé, jako sjezd Svazu Němců v Čechách, a často úplně od kulturních tradic českých zemí odtažené, ale

zahraničními Němci jubilované záležitosti.

Na rozdíl od jiných měst se tu základní městská kulturní zařízení jako muzea, knihovny, archiv a památková péče objevují ve zcela zárodečné fázi. Městskému muzeu, po nějakou dobu složenému jako veteš na půdě radnice, byl opraven pod tlakem konkurence českého muzea nekvalitním způsobem renesanční zámek Červený dům roku 1932. O úspornosti vůči kulturním zařízením svědčí, že město pověřilo jedinou osobu, aby vedla knihovnu, archiv, genealogické středisko, osvětovou propagaci i kroniku. Vnitřní zápasy politických stran uvnitř německé menšiny v republice sledovaly především cíl postavit nacionální jednotu nad třídní zájmy. Tak tomu bylo i v Lípě. Jakmile byla v roce 1933 nastolena v Německu diktatura fašismu, orientovaly se všechny německé strany v ČSR na rozvrácení republiky.

Dvě nejzuřivější odpůrkyně demokracie z německých stran, Deutsche National Partei a Deutsche National-Sozialistische Arbeiter Partei, udržovaly kontakt s NSDAP v říši a cílevědomě školily své členstvo pro ilegální boj. Na zahraničním kurzu v Drážďanech v dubnu 1933 patřili mezi nejagilnější delegáty právě českolipští nacionalisté.

Když československá vláda byla rozvracečským jednáním těchto stran donucena je rozpustit, vytvořili nacisté z jejich členů novou stranu, Sudetendeutsche Heimatsfront (SHF). Jeden z jejich prvních mohutných programových táborů se uskutečnil na Ptačí louce v České Lípě v říjnu 1934 za účasti 24 tisíc přívrženců. [10]

Díky neprozřetelné a chybně orientované politice československé vlády, jakož i díky zahraniční hmotné i morální podpoře německých nacionalistů získali henleinovci mezi příslušníky německé národnosti mnoho nových přívrženců již ve volbách 1935, před nimiž změnili svůj název na Sudetendeutsche Partei. Na Českolipsku se vytvořila bašta henleinovců. Podle odevzdaných volebních lístků se na českolipském politickém okrese přihlásilo k Henleinovu programu z celkového počtu 47 795 hlasů - 28 580 osob. Nacismus postupoval a rozkládal i ostatní německé strany. V České Lípě vzrostl počet henleinovců z 5 178 v roce 1935 na 6 247 v roce posledních předválečných voleb. [11]

Po hanebném mnichovském diktátu byla stanovena pásma pohraničního území a termíny, v nichž budou obsazována. Česká Lípa měla být zabrána 9. října 1938. Češi se k tomuto termínu museli přes krátkost lhůty vystěhovat bez ohledu na to, mají-li kam jít a dostanou-li práci. Mnoho českého majetku nemohlo být odvezeno a padlo v plen fanatickým tlupám ordnerů.

Československá armáda provedla před svým odchodem defilé na náměstí a provolala zdar republice. Velitel Bondy ubezpečil odstupujícího starostu Wiesnera, že Češi věří v svůj brzký návrat. Hned po odchodu posledních československých jednotek vyzdobili henleinovci město vlajkoslávou s černými hákovými kříži v bílém terči na jasně červené látce a girlandami z chvojí. První předvoj okupačních vojsk se objevil v Lípě těsně před polednem 9. října 1938. V hustém dešti stáli zfašizovaní obyvatelé České Lípy až do pozdních hodin u průjezdných tratí

a s nadšením vítali říšskou armádu.

Správa pohraničního území připojeného k německé říši přešla ještě v říjnu 1938 z pravomoci vrchního velitelství okupačních vojsk do rukou říšského komisaře pro sudetoněmecká území se sídlem v Liberci.

Sudetským fašistům byli k vybouření dáni na pospas místní židé, pokud již před zábořem neuprchli do okleštěné republiky nebo do jiných států. Bezprostředně po záboru byli někteří židé, Češi a komunisté pozatýkáni. Nemovitý majetek uprchlých 229 židů a vyhnaných 2 979 Čechů byl svěřen do správy městskému úřadu. Přívrženci protižidovského hnutí připravili na noc 10. listopadu vypálení českolipské synagogy. V časných ranních hodinách byl požár uhašen, ale zanedlouho vzplál znovu. Během dopoledne 11. listopadu vyhořel tradiční židovský templ do základů. Českolipští nacisté se honosili tím, že dobře pochopili řešení židovské otázky. [12]

Veřejného života v České Lípě se dosti hluboce dotkl rozkaz vrchního velitele okupačních vojsk pro odtržené pohraniční oblasti Československa ze 14. října 1938. Jím byla nařízena likvidace všech svazů, nadací a spolků. [13]

Národnostní složení jednotlivých zkoumaných obcí

Politický okres Česká Lípa

Celkový pohled na počet obyvatelstva československé národnosti ukazuje, že oproti roku 1910 dochází po roce 1918 k růstu počtu (růst byl však také způsoben odlišnými metodami při stanovení národnosti při sčítání lidu v monarchii a v 1. republice, za Rakouska se odlišovala řeč obcovací a mateřská a Češi proti své vůli byli nuceni hlásit se ke kategorii s obcovací řečí německou, poněvadž pro výkon svých povolání bylo jejich povinností umět německy, tím docházelo ke zkreslování počtu Čechů [14]) a naopak k poklesu počtu Němců.

Politický okres Česká Lípa

	rok 1910	rok 1921	rok 1930
Počet obyvatelstva celkem	73 493	70 154	76 524
Národnost československá	2 180	5 312	9 062
Národnost německá	70 505	63 688	66 202
Národnost jiná	808	1 154	1 260

Národnostní složení v České Lípě

V soudním okrese Česká Lípa přibylo proti roku 1910 v roce 1921 122,94 % obyvatelstva československé národnosti, ubylo 5,60 % obyvatelstva národnosti německé a přibylo 51,79 % národností jiných. Celkem proti roku 1910 ubylo roku 1921 v soudním okrese Česká Lípa 1,35 % obyvatelstva.

Soudní okres Česká Lípa

	rok 1910	rok 1921	rok 1930
Počet obyvatelstva celkem	28 368	27 986	31 782
Národnost československá	802	1 788	4 231
Národnost německá	27 259	25 732	27 006
Národnost jiná	307	466	545

Česká Lípa obec

	Rok 1921		
	Místní obec Česká Lípa	1. osada Česká Lípa	2. osada Stará Lípa
Počet obyvatelstva celkem	11 737	11 204	533
Národnos československá	1 350	1 315	35
Národnost německá	10 083	9 599	484
Národnost jiná	304	290	14

Národnostní složení v Mimoňi

V soudním okrese Mimoň přibylo oproti roku 1910 (rakouské sčítání lidu) 151,46 % obyvatelstva československé národnosti, v roce 1921 (československé sčítání lidu) ubylo 10,25 % německého obyvatelstva a přibylo 137,11 % obyvatel národností jiných. Celkem tedy v sousedním okrese Mimoň ubylo oproti sčítání v roce 1910 4,52 % veškerého obyvatelstva. U rakouského sčítání roku 1910 však musíme opět počítat se značnou zkresleností, co se týká národnostního rozčlenění obyvatelstva.

Soudní okres Mimoň

	rok 1910	rok 1921	rok 1930
Počet obyvatelstva celkem	22 296	21 668	22 396
Národnost československá	688	1 730	2 308
Národnost německá	21 879	19 636	19 761
Národnost jiná	129	302	327

Místní obec Mimoň

	rok 1921	rok 1930
Počet obyvatelstva celkem	5 610	6 113
Národnost československá	547	626
Národnost německá	4 957	5 331
Národnost jiná	3	7

Ze statistik je patrné, že jestliže v roce 1921 počet Němců v mimoňském okrese oproti roku 1910 znatelně klesl, tak již sčítání roku 1930 ukázalo, že souběžně se vzrůstajícím počtem Čechů stoupá opět počet německého obyvatelstva. Nelze také nevěnovat pozornost mnohonásobné převaze Němců v Mimoní (rok 1930: ze 6 113 obyvatel je 5 331 Němců a pouze 626 Čechů).

Národnostní složení v Boru

Bor u České Lípy náležel v této době k politickému okresu Česká Lípa a soudnímu okresu Bor u České Lípy.

V sousedním okrese borském oproti roku 1910 přibylo roku 1921 160 % obyvatelstva národnosti československé, ubylo 14,26 % obyvatelstva národnosti německé a přibylo 3,77 % národností jiných. Celkem proti roku 1910 ubylo roku 1921 v soudním okrese borském 8,60 % obyvatelstva. Je tomu tedy podobně jako u soudního okresu Česká Lípa a Mimoň. Celkově v politickém okrese Česká Lípa přibylo 143,67 % obyvatelstva československé národnosti, ubylo 9,66 % národnosti německé a celkový úbytek obyvatelstva v tomto politickém okrese činí 4,82 %.

Soudní okres Bor u České Lípy:

	rok 1910	rok 1921	rok 1930
Počet obyvatelstva celkem	22 429	20 500	22 346
Národnost československá	690	1 794	2 523
Národnost německá	21 367	18 320	19 435
Národnost jiná	372	386	388

Místní obec Bor u České Lípy:

	rok 1921	rok 1930
Počet obyvatelstva celkem	3 148	4 158
Národnost československá	399	811
Národnost německá	2 575	3 179
Národnost jiná	174	168

Národnostní složení v Jestřebí

Tyto obce patřily k politickému i soudnímu okrsku Česká Lípa.

Místní obec Provodín:

	Rok 1921
Počet obyvatelstva celkem:	461
Národnost československá	11
Národnost německá	438
Národnost jiná	12

Místní obec Jestřebí:

	Rok 1921	Rok 1930
Počet obyvatelstva celkem:	607	808
Národnost československá	28	72
Národnost německá	571	720
Národnost jiná	8	16

Národnostní složení v Zahrádkách

Obec patřila k politickému a soudnímu okresu Česká Lípa.

Místní obec Zahrádky

	Rok 1921	Rok 1930
Počet obyvatelstva celkem:	902	1 029
Národnost českolovenská	186	306
Národnost německá	690	702
Národnost jiná	0	1

Národnostní složení v Horní Polici

Obec patřila k soudnímu a politickému okresu Česká Lípa.

Místní obec Horní Police

	Rok 1921					
	Osada Bělá	Osada Hofberk	Osada H. Police	Osada Stoupno	Osada Valdek	Horní Police
Počet obyvatelstva celkem	21	47	835	84	130	1 117
Národnost československá	0	0	10	0	0	10
Národnost německá	21	47	818	83	130	1 099
Národnost jiná	0	0	7	1	0	8

[15]

5. HISTORICKÝ VÝVOJ SPOLKOVÉ ČINNOSTI

A. Spolková činnost v ČSR do r.1938

Spolek je organizace se samostatnou právní subjektivitou sdružující formou dobrovolného registrovaného členství širší okruh lidí za určitými cíli či zájmy a vyvíjející v tom smyslu činnost podle vytyčeného programu a na základě schválených stanov zpravidla plénem a příslušným státním orgánem. [1]

Spolky se vyvíjely částečně již v 18. stol. Předchůdci některých z nich byly různé církevní a cechovní organizace - literátská bratrstva, bratrské pokladny. Napoleonské války daly podnět ke vzniku domobraneckých sborů ostrostřelců.

Od počátku 19. stol. vznikaly spolky hospodářské, kulturní a vědecké. Jejich vznik souvisel s postupující kapitalizací společnosti a na tomto základě se rozvíjejícím národním uvědoměním. Významnou úlohu sehrály české vlastenecké spolky v procesu národního obrození.

Až do roku 1852 byla většina spolků polosoukromými organizacemi, popřípadě měly své stanovy schváleny příslušnými orgány politické správy. Jednotný říšský spolkový zákon ale neexistoval. Spolkové právo bylo poprvé upraveno císařským patentem z 26. listopadu 1852 č.253 říšského zákoníku. Bachovský absolutismus ale způsobil, že spolkový život byl znovu potlačován. Rozvíjet se mohly pouze pro stát užitečné hospodářské spolky.

Oživení spolkového života nastalo až po vydání spolkového zákona z 15. listopadu 1867 č.134 ř. z. Na základě tohoto zákona byly spolky povinny dříve, než vstoupí v platnost, předložit své stanovy k potvrzení místodržitelství. To mohlo vznik spolku zakázat, jestliže byl nebezpečný pro stát nebo odporoval zákonu. Tento zákaz musel být poslán do přesně stanoveného termínu a pokud se v této lhůtě zákaz nevydal, mohl spolek zahájit činnost. Proti zákazu mohl do šedesáti dnů podat odvolání na ministerstvu vnitra.

Takto se mělo podle zákona postupovat i při zřizování filiálek spolků nebo při tvoření svazů více spolků. Jestliže by spolek svojí činností porušoval zákony, mohl být úředně rozpuštěn. Také proti této sankci bylo však ještě možné odvolání na ministerstvo vnitra. Zákon upravoval i vnitřní záležitosti spolků - stanovil počet členů předsednictva, upravil způsob konání schůzí a stanovil zvláštní paragrafy pro spolky s politickou činností.

Období největšího rozkvětu spolkového života spadá do 80. let 19. století. Roku 1871 bylo v Čechách registrováno 3 367 spolků, r.1888 již 10 547, to znamená za 17 let vzestup o 213 %. Nejpočetnější byly hasičské spolky a podpůrné starobní a nemocenské spolky. Kromě těchto organizací se sociálním posláním stoupal i počet tělovýchovných, zábavních, hudebních, pěveckých a střeleckých spolků. [2]

S takto přesnými čísly můžeme pracovat díky zavedení spolkové statistiky. Ministerské výnosy z let 1845, 1851, 1852 a 1853 přikazovaly zemským úřadům koncem každého kalendářního roku pořizovat tabelární výkaz všech koncesovaných spolků. První publikovaná rakouská spolková statistika zachycuje stav na konci roku 1856 a uvádí se v ní každý jednotlivý spolek se základními údaji o něm, tj. rok vzniku, počet členů, stav jmění, příjmy a výdaje v běžném roce, popř. počet přijatých nemocných, počet ošetřovacích dnů. Výnosem státního ministerstva z 13. prosince 1866, č. 9359, byla rakouská spolková statistika podstatně reformována. Soustředila se ve Statistické centrální komisi ve Vídni, které bylo přikázáno vedení spolkového katastru. [3] Pro statistické účely byly spolky rozčleněny do osmi základních skupin (spolky s náboženskými účely, spolky dobročinné a humanitní, spolky k podpoře spořivosti, spolky záloženské, spolky na podporu hospodářské činnosti, spolky k podpoře umění a věd, spolky pro družnou zábavu a spolky ostatní), které se dále dělily na 25 - 29 podskupin. [4] [Příloha 2]

Dvacetiletí první republiky znamenalo vyvrcholení spolkové aktivity. Již existujících spolků se vznik samostatné republiky vážněji nedotkl, kromě zastavení činnosti některých spolků s promonarchistickým zaměřením. Starý spolkový zákon však zůstal v podstatě zachován po celou dobu předmnichovské republiky, doby okupace a poválečných let. [5]

V důsledku zrušení spolkové statistiky (po roce 1918 došlo k tak masovému vzrůstu spolků, že nebylo možno vést dále centralizovaný spolkový katastr) celkové údaje o počtu spolků chybějí. Víme však, že vedle dřívějších tradičních spolků, jako byly např. spolky čtenářské, které se proměňovaly v místní odbory Národních jednot, jejichž knihovny tvořily po vzniku republiky v hojných případech základ knihoven obecních, vznikaly nejrůznější nové spolky, a to zejména jako tzv. okrajové organizace jednotlivých politických stran. [6]

Pokud šlo o spolky osvětové, lidovýchovné a vzdělávací, bylo to Svobodné učení selské jako organizace agrární strany, Dělnická akademie jako instituce sociální demokracie, Ústřední škola dělnická, působící jako složka národně socialistické strany, a Lidová akademie při straně lidové.

Ze spolků tělovýchovných byly již od 90. let 19. století zakládány místní organizace DTJ a posléze i Orla, za první republiky k nim přibýly skupiny FDTJ, Selská jízda aj. a v souvislosti se vzrůstajícím válečným nebezpečím vznikaly spolky branné, jako např. Masarykova letecká liga, Národní střelecká jednota aj.

Z humanitních spolků vznikaly skupiny Červeného kříže, katolické charity, místní skupiny Družiny čs. válečných poškozených, legionářské spolky, Masarykova liga proti tuberkulóze, spolky protialkoholní a na spolkovém podkladu byla v českých zemích organizována péče o mládež prostřednictvím Okresních péčí o mládež.

Dále byly hojné organizace mládeže při jednotlivých politických stranách, jako Svaz čs. mládeže socialistické při straně národně socialistické aj.

Nelze vypočítat všechny typy spolků, které u nás v období první republiky působily, a i pokud jde o jejich četnost, musíme se spokojit s několika ilustrativními příklady: čs. hasičstvo mělo v roce 1924 již 8 296 sborů dobrovolných hasičů a 229 480 činných členů, německé hasičstvo mělo v českých zemích 3 470 sborů se 185 323 členy a na Slovensku 44 sborů s 1958 členy, organizace Sokola vypadala koncem roku 1924 tak, že republika byla rozdělena do 53 žup, 2 649 jednot a 486 odboček, což bylo celkem 3 135 spolkových jednotek, členů měl Sokol 339 064, dorostenců 72 461 a žáků 150 774, svaz DTJ sdružoval v téže době 970 jednot a Československý orel 1 199 jednot, Federace DTJ vykazovala více než tisíc místních spolků. [7]

Za nacistické okupace musela značná část spolků svou činnost přerušit. Úředně byly postupně rozpuštěny všechny tělovýchovné spolky, ale pro jejich nezbytnost si okupanti nedovolili zrušit dobrovolné hasičské sbory. Sokol, Junák, Orel i některé další organizace se musely těžko vyrovnávat se ztrátami, které během války utrhly. Novému poválečnému rozmachu spolkového života zabránil únor 1948. [8]

B. Spolky na Českolipsku

Na severu Čech byla spolková situace poněkud problematičtější, hlavně co se týká národnostní otázky. Až do října 1918 byly české spolky na Českolipsku v mizivé menšině a ani po roce 1918 se situace podstatně nezlepšila.

Roku 1910 bylo na území dnešního okresu Česká Lípa 751 spolků a jim podobných organizací (převážně německých). Tyto spolky lze rozčlenit na 11 širších skupin, které se dále dělily na menší podskupiny: spolky sociální, hospodářské, konzumní, hasičské, militérní, tělovýchovné, kulturněvýchovné, zábavní, politicko-nacionální, náboženské a židovské. [Příloha 3] Při počtu 92 lokalit, v nichž existovaly nějaké spolky, připadá průměrně na jednu obec 8,1 spolku.

Nejvíce spolků bylo ve městech, zejména v České Lípě (kolem 120), Mimoně (asi 80) a Novém Boru (40). V ostatních obcích počet spolků kolísal mezi 1 - 5. Nejčastěji se v obcích vyskytovali hasiči, místní organizace Svazu Němců v Čechách, tělocvičné a pěvecké spolky.

Zaměření a činnost spolků se tedy v podstatě nelišila od vnitrozemských oblastí. Jedině ve skupině spolků politicko-nacionálních, zastupovaných Svazem Němců v Čechách, Böhmerwaldbundem, německým politickým spolkem, se projevoval německý nacionalismus. [1]

Typickým znakem severních Čech byl také značný počet dělnických spolků (29). Tento stav byl podmíněn rozvinutým sklářským a textilním průmyslem na Českolipsku. [2]

Z českých spolků fungovala na Českolipsku před rokem 1918 jen místní organizace Sokola, NJS a Česká beseda (vznikla postupně z Měšťanské besedy založené r. 1867 a rozpuštěné r. 1873, již r. 1875 oživené jako Česká řemeslnická beseda, r. 1879 přetvořené v Českou besedu sídlící od r. 1901 ve vlastním domě ve Střelecké ulici v České Lípě). [3] Ta se

formálně rozešla 3.5.1917 (rozchod připravován již od r. 1915) a likvidační řízení o jejím majetku a pohledávkách probíhalo až do poloviny roku 1918. Veškerý inventář a movitý majetek, včetně besedního domu, připadl Tělocvičné jednotě (TJ) Sokol v České Lípě, dluhy a pohledávky převzala z větší části Národní jednota severočeská (NJS). [4]

Přesný počet všech spolků (tedy ani českých) na Českolipsku v období mezi dvěma válkami nelze určit, poněvadž po r. 1918 přestala být zpracovávána centrální celostátní spolková statistika.

O existenci českých spolků na Českolipsku, pokud se nedochovala jejich agenda, se dovídáme nepřímou např. z různých časopisových zpráv a článků, městských adresářů či ze zápisů v zachovaných knihách jiných spolků.

S jistotou můžeme říci, že v téměř každé obci s českou školou (ještě před r. 1918 na tomto území nebyla žádná česká škola, do r. 1930 již vzniklo 49 českých škol [5]) existoval i místní odbor Národní jednoty severočeské soustřeďující veškeré české snažení a podnikání, dále místní odbor Osvětové komise (o tyto odbory pečovaly Okresní osvětové sbory v České Lípě, Boru a Mimoní) vzdělávající širší lidové vrstvy a také zde většinou pracoval místní odbor TJ Sokol či DTJ, který své členy utužoval tělesně i morálně. Na mnoha místech také existovaly ochotnické spolky pokračující v tradici českého divadla, legionářské spolky, střelecké jednoty a Masarykova letecká liga propagující brannost národa, dále Československý červený kříž, Masarykova liga proti tuberkulóze a Okresní péče o mládež (existovala v Boru, České Lípě a Mimoní, v místech s českou školou byly zakládány místní péče o mládež) pečující o české zdravotnictví v pohraničí. [6]

Pro utvoření obrazu o konkrétním počtu jednotlivých českých spolků na Českolipsku si ukažme statistiku z oblasti českého školního inspektorátu českolipského z r. 1936, inspektorát však zaujímal oproti politickému okresu Česká Lípa rozsáhlejší území (byl zřízen r. 1926 a patřily do něj politické okresy: Česká Lípa, soudní okres Dubá, Německé Jablonné, Rumburk, Varnsdorf, Šluknov a menšinové školy politického okresu mnichovo-hradištského). [7]

V této oblasti působilo 52 místních odborů (MO) NJS, 14 Okresních a místních osvětových sborů a komisí, 12 Okresních a místních péčí o mládež, 15 TJ Sokol, 8 DTJ, 4 legionářské skupiny, 4 sportovní kluby, 4 Střelecké jednoty, 4 divadelní samostatné spolky, 3 české hasičské sbory a mnohé jiné spolky. Nejvíce českých spolků pracovalo v České Lípě (54), Boru (15) a Mimoní (12). [8]

Pro ilustraci je možné nepřímou doložit existenci konkrétních spolků např. v České Lípě podle zápisů v pamětní knize TJ Sokol za rok 1928. V této době působily v České Lípě tyto české spolky a organizace:

1. Politické: Čs. strana sociálně demokratická, Čs. strana národně socialistická, Čs. strana národně demokratická, Čs. strana lidová, Čs. strana živnostenská obchodní středostavovská, Čs. strana republikánská-strana malorolnického lidu a domkářů, Čs. strana komunistická

(národnostně jednotná, tj. českoněmecká), Čs. strana nepolitických fašistů

2. Obranné a humánní: MO NJS, Spolek čs. červeného kříže, Okresní péče o mládež, Odbor ochrany matek a dětí, Masarykova letecká liga, Spolek pro ochranu mládeže, Spolek pro ochranu mládeže studující, Okresní a místní komitét pro péči o dítě-americká mise
3. Svépomocné: České konzumní družstvo, Občanská záložna, Sběrna záložny "Občiny" v Praze, Stavební družstvo, Družstvo pro postavení sokolovny TJ Sokol v České Lípě, Odbor svazu čl. důstojnictva, jednota Československé obce legionářské, Obec "Slovanka" v České Lípě
4. Vzdělávací: Okresní osvětový sbor, Česká veřejná knihovna, Okresní knihovna učitelská, Obvodová knihovna, Učitelské a žákovské knihovny školy obecné, měšťanské, živnostenské pokračovací, státního reformního reálného gymnázia, knihovny soukromé, jednotlivců a spolků, Spolek proletářů bezvěrců, Spolek divadelních ochotníků "Jirásek", Zpěvácké sdružení "Unie", Hudební spolek Sokola, státem subvencovaná Hudební a pěvecká škola v České Lípě s odbočkou v Boru, Český musejní spolek pro kraj českolipský, časopis "Bezděz" - Přehledy kulturních a přírodních poměrů severních Čech a Lužice, týdeník Českolipský kraj, Bio Sokol
5. Odborné: Učitelská Budeč Drtinova, Unie železničních zaměstnanců, Jednota železničních zřízenců, Mezinárodní federace železničářů
6. Tělovýchovné a sportovní: TJ Sokol, DTJ, Československý sportovní klub - SK Česká Lípa, Svaz skautů s odborem junáků, Český klub fotografů amatérů, Tenisový kroužek, odbor Klubu čl. turistů (KČST), noclehárna KČST [9]

Po připojení pohraničí k říši byla činnost řady spolků násilně ukončena. Pro likvidaci spolků byl již 14.10. 1938 zřízen úřad Stillalterkommissar für Organisation (STIKO), který jmenoval oblastní, okresní a v mnoha místech i místní pověřence. Ti prováděli evidenci a likvidaci spolků ve svém území a shromažďovali jejich písemný materiál. Celá akce proběhla ještě během podzimních a zimních měsíců 1938. [10]

Tato práce přináší podrobné informace pouze o dvanácti českých spolcích politického okresu Česká Lípa, u nichž se alespoň částečně zachovala agenda v Státním okresním archivu (SOKA) Česká Lípa. Jedná se o spolky z České Lípy (NJS, TJ Sokol, Musejní spolek český pro kraj českolipský, KČST, Filharmonie), Mimoně (NJS), Nového Boru (NJS, Okresní osvětový sbor, Stavební družstvo "Svornost"), Zahradek (NJS), Jestřebí (NJS) a Horní Police (Místní osvětová komise).

6. CHARAKTERISTIKA A ROZBOR ČINNOSTI VYBRANÝCH SPOLKŮ

A. ČESKÁ LÍPA

1. *Národní jednota severočeská*

a) Stručná charakteristika spolku

Národní jednota severočeská (NJS) byla českým spolkem, který vyvíjel činnost po celé československé republice. Ústřední výbor NJS s orgány sídlil v Praze. V místech, kde NJS měla 20 členů a více (tedy v České Lípě), mohly být zakládány tzv. odbory, tj. místní organizace NJS.

Účelem NJS bylo přispívat k národnostnímu, kulturnímu a duchovnímu povznesení, k hospodářskému prospěchu českého obyvatelstva v národnostně smíšených oblastech, dále podporovat národnostní uvědomění, osvětu a národní život vůbec.

NJS byla založena roku 1885 a první zprávy o odboru NJS v České Lípě pochází z roku 1888. V roce 1910 získala NJS v České Lípě pro svoji spolkovou činnost koupí dům č.p. 67 v Hrnčířské ulici, tzv. Národní dům. [1] [Příloha č. 4]

b) Dochované archiválie

Časový rozsah dochovaného materiálu je od r. 1897 do r. 1938. Skládá se ze tří knih, jednoho fasciklu spisů a dvou jednotlivin.

Jedná se o knihu: Zápis z schůzí (Protokoly), která začíná zápisem z 8.1. 1923 a končí 17.1. 1936 (inventární číslo 309), dále je to Pokladní kniha, obsahující také seznam zakládajících členů z r. 1897 a příjmy a vydání spolku od r. 1897-1938 (inventární číslo 310). Součástí této knihy je i Pokladní kniha dramatického kroužku z let 1920-1931, která zaznamenává hlavně položky týkající se provozu Národního domu (pronájmy a údržba jeviště, potřeby divadelního spolku, úklid, opravy, občerstvení atd.), i(nventární číslo 311).

Dalšími materiály jsou spisy: Jubilejní zpráva o činnosti NJS za 40. rok trvání, 1924 (vydáno v Praze r. 1925, nákladem NJS, inventární číslo 312) a Zpráva o činnosti NJS za léta 1925 a 1926 (Praha 1927, nákladem NJS, inventární číslo 313), ve kterých pražské ústředí shrnuje činnost všech Národních jednot v republice za uplynulé období. Informace se týkají národně-politické činnosti, kulturních aktivit, zejména školství atd.

Pod pojem jednotliviny jsou zařazeny tyto archiválie: Plakát o konání tábora lidu na Bezdězu na oslavu 50. výročí trvání NJS (16.6. 1935, inventární číslo 315), dále členská knížka záložny Otčina v Praze (z let 1910-1932), pozvánka na ples konaný 13.2. 1919 v České Lípě, pořádaný Menšinovým výborem a pozvánka na Slavnost předání dvou praporů "Osmnácté

chase" paními a dívkami měst Hradce Králové a České Lípy (10. a 11.5. 1919 v České Lípě), (inventární číslo 314).

c) Organizace a správa spolku

Celá NJS vyvíjí činnost prostřednictvím dvou institucí: ústředí a odborů.

Ústředí má pak několik orgánů:

1. Valný sjezd Jednoty - je řádný nebo mimořádný, řádný se koná každý druhý rok v Praze, konají se na něm volby do ústředního výboru a účastní se ho delegáti odborů, členové ústředního výboru a revizoři účtů.
2. Ústřední výbor, kde zasedá 40 volených členů po dobu 4 let, zástupci sborů a odborů čítajících více než 1000 členů (na dva roky), 3 revizoři účtů (na dva roky), 1 zástupce hlavního města Prahy volený městskou radou (na dva roky).
3. Předsednictvo se svými komisemi - předsednictvo volí ústřední výbor na dva roky, zasedají v něm starosta a jeho náměstkové, jednatelé, pokladník, účetní, správce domu, zapisovatel, stavební referent a dalších pět členů. Předsednictvo obstarává všechny spolkové záležitosti a z členů ústředního výboru zřizuje pro určité úkoly poradní komise, jako: organizační, finanční, vánoční, tiskovou, pozemkovou aj.
4. Sbory a okrsky - jsou to poradní a pomocné orgány ústředí, které sledují zvláštní zájmy svých obvodů a zprostředkovávají styk ústředí s odbory. Samostatnou činnost navenek nevyvíjejí. Okrsky vykonávají dozor nad hospodářstvím a činností odborů, sbory sledují činnost a zájmy okrsků. Hranice jejich územní působnosti stanoví ústřední výbor.

Okrsky jsou shromážděním zástupců příkazaných odborů (místní odbory do 200 členů volí jednoho zástupce a jednoho náhradníka) a místních důvěrníků (kde není místní odbor).

Sbory jsou shromážděním zástupců okrsků a okrskových důvěrníků.

Odbory je NJS oprávněna zřizovat tam, kde má alespoň 20 členů z místa a okolí. Mohou mít i zvláštní názvy, jako: odbory smíšené, mužské, ženské, studentské, odbory mládeže.

Valného sjezdu i schůzí okrsku se smí účastnit jen odbor, který dostal svým povinností a odvedl členské příspěvky. [2]

d) Organizace a správa místního odboru NJS v České Lípě

Místní odbor (MO) NJS v České Lípě náležel k V. sboru NJS s centrem v Mladé Boleslavi a k okrsku českolipskému. Předsedou V. sboru a zástupcem ústředí byl inspektor národních škol menšinových v České Lípě, zasloužilý hraničář a člen mnoha českých spolků pan Josef Maštálko.

Českolipský okrsek po několikaleté nečinnosti nějakou dobu prakticky neexistoval. Teprve 8.12. 1929 svolal MO NJS v České Lípě zástupce místních odborů patřících do českolipského okrsku na informativní schůzi (podle zprávy z ústředí ze dne 7.10. 1929 náležely do českolipského okrsku tyto obce: Česká Lípa, Jestřebí-Provodín, Mimoň, Náhlov, Horní Police, Stráž pod Ralskem, Stvolínky, Svěbořice, Zahrádky, Zákupy), na které shrnuli významnou práci NJS od r. 1918 do r. 1929 a poradili se o novém postupu činnosti. 13.4. 1930 pak byla do Národního domu svolána inspektorem Maštálkem valná hromada, na níž byl za účasti zástupců místních odborů českolipský okrsek znovu ustaven. Zároveň se jednalo o novém rozhraničení okrsků, o sloučení bývalého okrsku českolipského a borského pro místní potřeby s cílem vytvořit tak jakýsi "nadokrsek" se sídlem v České Lípě. Do tohoto okrsku patřily soudní okresy: Česká Lípa, Mimoň, Bor, Skalice, Cvikov, Německé Jablonné a Kamenický Šenov. To znamenalo tyto místní odbory: z bývalého okrsku českolipského - Jestřebí-Provodín, Česká Lípa, Mimoň, Náhlov, Horní Police, Sloup, Stráž pod Ralskem, Stvolínky, Svěbořice, Zahrádky, z bývalého borského okrsku - Bor, Cvikov, Falknov-Kytlice, Německé Jablonné, Lichtenwald (dn.Horní Světlá), Oldřichov, Mistrovice, Polevsko, Prácheň, Röhrsdorf (dn. Svor), Skalice a Kamenický Šenov. Byl zde zvolen předseda okrsku (J. Maštálko), jednatel a pokladník.

Místní odbor NJS v České Lípě čítal každý rok průměrně kolem 170 členů, v roce 1927 to bylo až 260 členů (r. 1921 měla Česká Lípa 1 350 Čechů). Počet členů se měnil stěhováním obyvatel, cestováním, úmrtími, vystupováním z odboru, vyloučením, nebo naopak přijímáním nových členů. [3]

Odbor měl své orgány - svolával valnou hromadu, volil výbor a revizory účtů, mohl zakládat různé komise či sdružení. Výbor a revizoři účtů se volili vždy na jeden rok. Odbory do 300 členů (tzn. i MO Česká Lípa) volily 9 členů výboru a 4 náhradníky. [4]

Tento devítičlenný výbor se v České Lípě volil vždy počátkem roku (leden, únor) na výroční valné hromadě (pro všechny členy odboru), kde byli účastníci seznámeni s výroční zprávou jednatele, pokladníka a revizorů účtů za předešlý rok. Potom byli navrženi činovníci do výboru (obsazení výboru se většinou nijak radikálně neměnilo, maximálně došlo k výměně jednotlivých funkcí). Byli voleni zástupci těchto funkcí: předseda (dlouholetým předsedou byl Alois Perný), místopředseda, jednatel, pokladník, knihovník, místojednatel, správce inventáře, dva členové výboru bez funkce, dále náhradníci, revizoři účtů, delegát do školního výboru, do výboru Okresního osvětového sboru a do okrsku. Od r. 1932, kdy vešly v platnost nové stanovy NJS, měla být volena i dozorčí rada o pěti členech (první rok se však rada nesešla, a proto volba nemohla být provedena).

Ihned po skončení valné hromady vždy následovala ustavující schůze, na které byli přijímáni noví členové a navržení členové do výboru byli voleni aklamací (hlasováním) do svých funkcí.

Během roku se potom průměrně jednou za měsíc konaly schůze. Většinou to byly schůze výborové řádné, podle důležitosti projednávaných problémů 1-5 schůzí mimořádných a zpočátku byly konány asi jednou za rok i schůze členské veřejné, od kterých se však pro malou účast později upustilo. Kvůli závažnějším národně-politickým otázkám se scházeli na poradách i zástupci všech státoporných organizací a spolků (např. r. 1935 před parlamentními volbami), mimo tyto schůze svolával MO také např. tábory lidu. [5]

e) Činnost MO NJS v České Lípě

Uvědomovací, osvětová, hospodářská a sociální práce NJS neskončila převratovým rokem 1918. V pohraničí se na národnostní skladbě obyvatel mnoho nezměnilo, proto pokračovala nesnadná mravenčí, avšak velice potřebná práce členů NJS v České Lípě i nadále.

I přesto, že v poměru k počtu československého obyvatelstva v České Lípě nebyl odbor příliš početný (r. 1923 - 154 členů MO NJS, r.1921 - 1350 čl. obyvatel v České Lípě) a jeho členové byli většinou zaneprázdnění prací v ostatních spolcích a organizacích (nejednou plnili i více funkcí najednou), byla ve spolkových schůzovních protokolech patrná usilovná snaha povznášet národní cítění, vylepšit hospodářskou situaci čl. obyvatelstva v pohraničí a plnit všechny úkoly zadané stanovami NJS. Někdy to však nebylo snadné a ne vždy se členové MO NJS setkávali s pochopením.

MO NJS v České Lípě úzce spolupracoval s ostatními odbory NJS a jinými spolky a organizacemi, hlavně se Sokolem, Menšinovým výborem, Okresní péčí o mládež, Okresním osvětovým sborem, jejichž zástupci se účastnili schůzí MO NJS a naopak. Jejich vzájemná spolupráce spočívala převážně v organizaci různých kulturních nebo dobročinných akcí, spolky si vycházely vstříc s pronájmy prostor v Národním domě (např. jeviště bylo často pronajímáno divadelnímu spolku "Jirásek")

Menšinový výbor (později zanikl a jeho archiv převzal MO NJS - r. 1927) se většinou staral o rozdělení finančních a věcných darů ze sbírek pořádaných odborem NJS.

S Okresním osvětovým sborem se MO NJS podílel převážně na organizaci kulturních akcí a oslav významných dní v roce (státní svátek 28.10., narozeniny prezidenta republiky, Husovy oslavy atd.), které byly pořádány jménem celé menšiny.

Rozdělení konkrétních akcí MO NJS Česká Lípa:

1. Zpočátku (do r. 1927) odbor pořádal také sám některé kulturní podniky, např: smyčcový koncert ve prospěch vánoční nadílky (1924), koncert Pražského pěveckého kvartetu (1924), vystoupení pěveckého souboru Hlahol (1925), různé přednášky, např. na téma "Jazykové právo v obcích, okresech a živnostenských sborech" (1926), koncert houslového virtuosa P. Bartoně (1926). Účast na těchto akcích však byla údajně velmi slabá, odbor prodělával (v některých případech musel

dokonce určité částky doplácet), proto odbor raději upustil od jakýchkoliv samostatných kulturních aktivit a přenechal tuto starost Okresnímu osvětovému sboru. V prvních letech působení odboru dokonce existoval při MO NJS i dramatický kroužek, protože však členové odboru byli též členy jiných organizací majících vlastní dramatické kroužky, byl odbor nucen upustit i od tohoto kulturního zájmu a kroužek byl záhy rozpuštěn (1924).

2. Nezanedbatelná však byla péče MO NJS v České Lípě o české školáky a české školství vůbec. Důležitá zde byla spolupráce s ústředím, které každoročně posílalo finanční příspěvky, šatstvo, prádlo i obuv na vánoční nadílku pro české žáky, finančně přispívaly i ostatní spolky a MO NJS zařídil celoroční studijní podporu pro některého studenta českého reálného gymnázia. O Vánocích ústředí i odbor přispívaly na více vybraných nemajetných studentů gymnázia (např. r. 1930 podělil odbor deset studentů sedmi sty korunami), příspěvky byly každoročně zasílány i samotným školám (např. r. 1930 dostaly národní školy 1 400 Kč, r. 1932 dostala pokračovací škola dar od ústředí 200 Kč a od odboru 500 Kč, živnostenská škola 700 Kč). NJS stála při vzniku všech českých škol v České Lípě, kde až do r. 1919 žádné neexistovaly (do r. 1930 zde bylo otevřeno 5 tříd školy měšťanské, 9 tříd školy obecné, 2 třídy školy mateřské, české státní reformní reálné gymnázium a živnostenská škola pokračovací). Deputace MO NJS na Ministerstvu školství a národní osvěty (r. 1930) se také snažila, aby byla v České Lípě zřízena rodinná škola, tento návrh však byl z nedostatku finančních prostředků odložen. Velkým problémem, se kterým odbor od počátku bojoval, byla stále odkládaná výstavba vlastní budovy pro české národní školy, doposud se totiž vyučovalo v budovách německých škol. Opět teprve deputace na Ministerstvo školství a národní osvěty a Ministerstvo veřejných prací docílila toho, že r. 1930 započala výstavba. MO NJS se také zúčastňoval jako čestný host slavnostních otevření nových českých škol na různých místech českolipského okrsku (Jestřebí, Něm. Jablonné, Bor apod.).

3. Další záslužnou činností MO byla starost o nemajetné Čechy, nezaměstnané, sirotky po českých rodičích, o nemocné. Příklady:

- MO přispívá vdovám po zemřelých členech (r. 1923 vdově darováno 100 Kč)
- MO pořídil seznam dětí nezaměstnaných rodičů a zorganizoval pro ně ošacovací akci ve spolupráci s Okresní péčí o mládež (r. 1924)
- MO si zřídil soupis osiřelých školních dětí a podaroval je vkladními knížkami českolipské záložny (r. 1925)
- zasloužilému členu MO NJS vypraven pohřeb ve spolupráci se Sokolem (r. 1924)
- dětem nemajetných Čechů MO rozdělil v době hospodářské krize na vánoční nadílce 1 600 Kč a ústředí poslalo 800 Kč, nezaměstnaným rozdány poukázky na zboží do českého konzumu v hodnotě 300 Kč (r. 1930)

- Formou příspěvků Spolku pro podporování chudých a nemajetných bylo placení vstupného na různé české kulturní akce, např. vstupné na studentský ples 50 Kč (r. 1930)
 - žádosti o pomoc přicházely i z vyšších orgánů (sbor, okrsek), tak MO přispěl např. na moučnou akci V. sboru 100 Kč (r. 1933), okrsek také např. žádal o naléhavou pomoc vdově po brusiči skla z Rousínova se třinácti dětmi, která žila v takové bídě, že většina rodiny byla upoutána na lůžko a čeští brusiči, kteří rodinu dosud živili, byli už také bez prostředků - MO okamžitě zaslal 200 Kč (r. 1931)
 - MO NJS se také zajímal o české učně u Němců, vedl je v patrnosti a v zimě r. 1935 se snažil založit učňovskou besídku
 - MO každoročně přispíval i Okresní péči o mládež, např. dar na vyvařovací akci činil 1 000 Kč, na Vánoce 400 Kč (r. 1933)
 - MO přispíval starým členům NJS po 20 Kč (r. 1934) a chudým a nemajetným členům byly odpouštěny i členské příspěvky
 - české rodině, jíž tragicky zahynul syn, daroval odbor 50 Kč (r. 1935)
4. Mimo tuto podpůrnou a dobročinnou práci měl odbor pro rozvoj české menšiny ještě zásadnější význam. Plnil funkci jakéhosi zprostředkovatele a obstaravatele pracovních míst pro české obyvatelstvo (učně, živnostenské pomocníky, dělníky a hlavně zaměstnance vyšších služeb - úředníky - kteří mohli národní věci nejvíce pomoci), podporovatele rozvoje živností, obchodu a průmyslu. V zápisech se dochovaly např. tyto snahy, které však ne vždy skončily úspěchem:
- přičiněním MO byl na poštovním úřadě ustaven ředitelem Čech (r. 1923)
 - Výbor MO zakročil u prezidia ministerské rady, aby se přednostou okresní správy stal český úředník (r. 1925)
 - intervence MO na ústředí, aby místa přednostů a náměstků Výboru pro udržování dráhy Česká Lípa I a II byla obsazena národními pracovníky (r. 1925)
 - MO se snažil, aby místo cestmistra bylo obsazeno Čechem, avšak marně (r. 1928)
 - při jmenování do nemocenské pojišťovny byla česká menšina také opomíjena i přesto, že MO do Prahy zaslal návrh na jmenování (r. 1928)
 - ústředí se nepodařilo vymoci obsazení místa dozorčího úředníka na poště Čechem, navrženým odborem (r. 1929)
 - největší pozornost byla věnována pracovníkům ČSD v České Lípě: MO protestoval na Ministerstvu železnic proti vysazování smluvních českých zaměstnanců vždy na jeden týden v měsíci bez platu (r. 1931)

- MO intervenoval u Okresní nemocenské pojišťovny, aby byl do sboru lékařů přijat též český českolipský lékař, který byl poté jmenován obvodním lékařem (r. 1931)
- na žádost živnostensko-obchodní strany byl odborem vypracován oběžník o podporování českých živnostníků (nákup v českých konzumech a ne v německých, návštěvy českých hostinců atd.) a rozeslán všem českým spolkům (r. 1933)
- MO intervenoval ve prospěch české stavební firmy, aby dostala práci na státním obytném domě, toto se však nepodařilo, poněvadž konkurence byla levnější (r. 1934)
- MO jednal s peněžními ústavy o mírnějších podmínkách (slevení úroků...) pro české domkáře v České Lípě (hlavně v převážně české čtvrti Slovanka), kteří by jinak museli odprodat domek pro neudržitelnost situace, a podle zkušeností NJS ho vždy koupil příslušník německé národnosti (r. 1935)
- MO svolal schůzi všech politických a odborových organizací na základě zpráv železničních zaměstnanců o neustálém úbytku českých zaměstnanců odejmutím několika vlaků České Lípě. ČSD již za poslední tři roky ztratila přes 200 českých pracovníků. Na schůzi bylo vypracováno memorandum o poměrech v dílnách ČSD v České Lípě, které předala deputace na Ministerstvu železnic v Praze. (r. 1935)

5. Na potvrzení odboru NJS (jako jedné z institucí) také velmi záleželo při udílení koncesí či licencí živnostníkům a podnikatelům. Odbor také zprostředkoval prodej či koupi různých nemovitostí a pozemků do českých rukou. Do jeho kompetence spadalo též obstarávání místností např. k půjčování knih a časopisů. Knihy a časopisy MO také objednával (samotný odbor odebíral dva časopisy: orgán NJS - časopis Hraničář a Naše menšiny) a zapůjčoval u ústředí a jiných odborů NJS.

Co se týče knihovny NJS, bylo r. 1924 rozhodnuto, že se sloučí s knihovnou obecní. Problémem však byla místnost a tu odbor našel po přestěhování reálného gymnázia ve škole.

O pozemky a nemovitosti se staralo České stavební družstvo, které se ustavilo při MO NJS na valné hromadě r. 1925. Ustavující schůze pak zvolila jeho předsednictvo (předseda, jednatel, verifikátoři) a představenstvo (předseda, náměstek, pokladník, účetní, členové bez funkce, dozorčí rada a náhradníci), které tvořili převážně členové výboru MO NJS v České Lípě. Členové Českého stavebního družstva požádali Státní pozemkový úřad o prioritní právo NJS na některé pozemky a ihned bylo zakoupeno do českých rukou několik pozemků v Provodíně a České Lípě.

Pozemky a nemovitosti vlastnilo a prodávalo po celém území ČSR také ústředí NJS (r. 1934 vznikl při ústředním výboru NJS nový fond pozemkový, kam každý odbor musel odvádět za každého člena 1 Kč za rok) a jednotlivé odbory do odprodejí zasahovaly, podávaly návrhy, aby majetek zůstal pokud možno v rukou české menšiny. MO v České Lípě takto zakročil na ústředí

např. proti odprodeji záměčku Svojkov u Boru do německých rukou v r. 1926. V České Lípě patřil ústředí např. Národní dům, český hostinec atd. Roku 1935 vznikl pozemkový fond i při V. sboru NJS, kam odbory zasílaly po 500 Kč.

Při udílení koncesí musel MO podat svůj souhlas jak u českých živnostníků, tak i u německých. Např. německý majitel kina dostal přidělenou koncesi (r. 1925) jen na základě prohlášení, že několikrát v roce kino propůjčí za režijní cenu českým korporacím. Roku 1927 výbor potvrdil žádost německé majitelce o povolení hostinské koncese. Bylo zde přihlédnuto k okolnostem, že tato žena hostila již před dvaceti lety Čechy, kteří v jiných hostincích nebyli trpěni, že i po převratu k ní chodili převážně Češi, její děti chodí do českých škol, mluví česky a navíc dům, kde měl být hostinec zřízen, patřil Čechovi.

Roku 1932 odbor intervenoval u Ministerstva zdravotnictví ve věci udělení české lékárnické koncese.

Všechny žádosti o koncese však podporovány nebyly, např. žádost českého majitele realitní kanceláře o vydání koncese na zastavárnu (r. 1933). V tomto případě výbor poukazoval na to, že tento dobře zajištěný Čech ještě stále není členem NJS.

6. Členové výboru MO NJS v České Lípě bojovali za práva české menšiny i poukazováním na různé nešvary, nepravosti či drobné přestupky německých firem, stran, spolků, orgánů a organizací:

- MO často kiritizoval nesprávné označení firem nebo institucí, např. absenci českého označení železniční nemocenské pokladny (r. 1924)
- MO upozornil na počínání městské policie, která při zákrocích u Čechů nebývala nestranná, výbor se zavázal sledovat její činnost a v případě potřeby zasáhnout na příslušných místech (r. 1926)
- MO nabádal k vracení písemností od obecního úřadu, které i po vydání jazykových nařízení byly zasílány v německém jazyce (r. 1926)
- MO se obrátil na politickou správu s upozorněním na nepřístojnosti některých německých firem a obchodníků, kteří užívali pro název České Lípy označení "Leipa in Böhmen", což neodpovídalo oficiálnímu jménu města (r. 1928)
- odbor kritizoval chybně česky napsaný reklamní plakát německou firmou (r. 1931)
- výbor intervenoval u německé firmy v Mladé Boleslavi, aby zastavila exekuci na člena MO NJS v České Lípě, což se podařilo prostřednictvím MO NJS v Mladé Boleslavi (r. 1931)
- odbor vyjádřil protest proti postupu městského zastupitelstva (kde byla velká převaha Němců), které nechalo podřezat Masarykovu Lípu svobody v České Lípě na Slovance, NJS uspořádala 3.6. 1932 veřejný protestní tábor lidu za účasti všech českolipských českých spolků, politických organizací a parlamentních zástupců, na jejich společné schůzi (30.5. 1932) byla užší zvolenou

komisí předem sestavena rezoluce, jež pak byla zaslána všem poslaneckým státoporným klubům i do všech čelních místních novin, přesto si však poté v zápisech jednání posteskli, že i přes řádné plakátování byla akce slabě navštívena (r. 1932)

- MO zorganizoval také deputaci na policejní úřad, která upozorňovala na neopodstatněnou noční domovní prohlídku u člena výboru MO NJS v České Lípě, deputace byla odmítnuta, a proto pokračovala na okresní úřad, kde podala stížnost na jednání policie, MO poslal tuto stížnost také do Prahy (r. 1932)
- odbor poukazoval na zacházení s českými uční na německé živnostenské škole a v tomto směru podnikl příslušné kroky (r. 1933)
- odbor si stěžoval na postup německé firmy při získávání státních objednávek, které jí byly přidělovány na základě vykázaných českých zaměstnanců, zástupci MO však zjistili, že firma nezaměstnává žádné české pracovníky (r. 1934)
- před parlamentními volbami (r.1935) poslal odbor protest do Prahy na ústředí proti rozmáhajícímu se hnutí henleinovců, rezoluce však zůstala bez odezvy a ústředí nepodniklo žádné kroky, neboť nevěřilo, že problém je tak vážný (r. 1935)

7. Další okruh činnosti MO NJS spočíval v podpoře většiny vládních nařízení a akcí podnikaných státem, protože byly převážně velmi prospěšné pro národnostní vyburcování menšiny.

Jednou z těchto akcí bylo i sčítání lidu, které započalo koncem r. 1930. NJS si celou tuto záležitost vzala na starost a také ji s úspěchem provedla. Sčítání lidu prokázalo, že NJS je spolkem, který má v pohraničí stále své uplatnění a oprávnění. Z České Lípy byli jmenováni čtyři sčítací komisaři a čtyři sčítací revizoři. V.sbor NJS uspořádal v listopadu 1930 kurz o sčítání lidu v České Lípě pro tyto soudní okresy: Bělá pod Bezdězem, Dubá, Česká Lípa, Bor, Něm. Jablonné, Cvikov, Česká Kamenice. Byla také svolána členská schůze, kde byli českolipští Češi již po několikáté informováni o významu sčítání lidu. (r. 1930)

Ne všechna vládní rozhodnutí a nařízení se však setkala v pohraničí s pochopením. S nevolí odboru byl např. přijat vládní návrh zákona o zrušení volebního práva vojáků, rotmistrů, důstojníků a četníků. Na výborové schůzi v prosinci 1926 byla schválena rezoluce odsuzující tento zákon, která byla zaslána na ústředí NJS do Prahy. S odůvodněním, že NJS nesmí zasahovat do politiky, zde však nebyla akceptována. Odbor ale neustoupil ze svého názoru a s vysvětlením, že se jedná o ohrožení pozic české menšiny na celém severu, rozeslal rozmnoženou rezoluci všem poslaneckým a senátorským klubům. (r. 1926)

Odbor NJS se iniciativně angažoval také v otázce voleb. I přesto, že NJS byla spolkem nepolitickým, snažil se vždy odbor o sjednocení všech českých politických stran v České Lípě na jednotnou kandidátní listinu, aby tak vznikla šance získat více mandátů a žádný český hlas nepřišel nazmar. To platilo jak u voleb do obecního zastupitelstva, tak i u voleb parlamentních.

Ještě v r. 1934, kdy se v České Lípě měly konat místní obecní volby po odtržení Staré Lípy od města, se odboru jednotlivé strany sjednotit nepodařilo. Z voleb však nakonec z různých důvodů stejně sešlo. Odbor se cítil po tomto neúspěchu znepokojen a žádal, aby každá strana zvolila svého zástupce do výboru MO NJS. I tato snaha o spojení ale ztroskotala (r. 1934)

Co se nepodařilo v r. 1934, povedlo se v roce následujícím před parlamentními volbami. Z iniciativy MO NJS bylo svoláno několik společných schůzí NJS a všech politických stran, na kterých byla sestavena společná kandidátní listina pod názvem "Kandidátní listina všech československých státoprávních stran v okrese českolipském" (23.4. 1935, v zastoupení těchto stran: nár. socialisté, agráři, nár. demokraté, živnostníci, nár. socialisté a lidovci). Cílem bylo dosáhnout dvou mandátů, k čemuž bylo třeba spojit se "na zbytky hlasů" také s německou stranou soc. demokratickou (již dříve sympatizovala s českou menšinou a účastnila se některých jejích akcí). Kandidátka nakonec skutečně dva mandáty získala, což byl zasloužený úspěch i pro výbor NJS.

Odbor se totiž staral o všechny organizační záležitosti kolem voleb - rozesílal agitační letáky voličům, sestavoval a kontroloval volební seznamy atd. Přesto všechno si odbor v zápisech opět stěžoval na malou účast českých voličů a poukazoval na nebezpečí ze strany henleinovců (r. 1935).

8. Všechny akce však vždy nevycházely podle představ předsednictva MO NJS. Také vztahy s ostatními spolky i s vyššími institucemi NJS nebyly někdy ideální. Do zápisů odboru bylo zaznamenáno mnoho kritik, stesků a sporů uvnitř odboru i s okolím.

V první řadě to byly stesky na finanční problémy. Nedostatek financí měl jak odbor, tak i samotné ústředí NJS. Peníze již nestačily ani na údržbu Národního domu, množily se neustálé stížnosti na nepořádek v domě, různé nedostatky a zchátralost zařízení, spory s nájemci (hlavně se Sokolem a divadelním spolkem "Jirásek") a správcem domu. Z tohoto důvodu také ústředí 30.1. 1930 Národní dům prodalo členům tělovýchovné jednoty Sokol a NJS si místnosti nadále pouze pronajímala (r. 1930).

Výbor MO NJS si také často stěžoval na laxní přístup členstva a vůbec celé menšiny k národnostní otázce. Kritizoval nízkou návštěvnost akcí pořádaných NJS, z důvodu neúčasti později výbor upustil i od svolávání členských schůzí. Odbor si byl vědom své nepočetné členské základny, proto při každé příležitosti agitoval, rozesílal letáky s přihláškami, apeloval i na schůzích ostatních spolků. To vše však s nevalným úspěchem. Výbor poukazoval na řadu nic nedělajících členů "v závětrí" a srovnával je s obětavými jednotlivci přetěžovanými funkcemi.

Neblahým jevem byl také podle výboru NJS nadbytek českých spolků v České Lípě oproti počtu zde žijících Čechů. Zapisovatel to nazval "plýtváním drahocenného času marným spolkařením a energií jednotlivců" (r. 1929).

Kritice neušlo ani samotné ústředí NJS v Praze. Odbor si stěžoval hlavně na pozdní zasílání různých pokynů, vyrozumění či jiných zásilek z centra, nebo naopak na negativní reakce

či neodpovězení na dopisy od českolipského odboru Praze. MO dále poukazoval na tvrdý diktát ústředí a nezřídka i přehlížení zvoleného výboru MO a jednání za jeho zády: "...zde v místě stával ještě někdo mimo zvolený výbor, se kterým ústředí jednalo" (r. 1928). Na 25.11. 1928 byla např. do Národního domu svolána schůze ústředím NJS v Praze, kterou zřejmě vyjednal a zorganizoval českolipský okrsek. To vše však bez vědomí místního odboru (r. 1928).

Také okrsek, jako orgán, ztěžoval práci místnímu odboru. Příčinou byla hlavně jeho nepružnost spočívající v tom, že se jednalo o formální instituci, která nevyvíjela žádnou konkrétní činnost. Výsledkem potom většinou bývalo vzájemné zasahování do kompetencí jednotlivých instancí. Okrsek si např. vzal na starost otázku sestavení adresáře českých českolipských živnostníků, který místní odbor nutně potřeboval. Úkol však dlouhou dobu nebyl splněn, proto akci provedl MO sám, čímž si vysloužil důtku za vměšování do záležitostí okrsku (r. 1935).

Na výborových schůzích se také občas ozývaly skeptické hlasy o bezvýznamnosti práce celé NJS, o mizivé činnosti spolku, o tom, že NJS nemá žádný program, že odbory neznají své povinnosti vůči ústředí, že vše je jen "papírová vojna" (r. 1933). Vina se pak většinou shazovala na inspektora Maštálka, protože byl členem všech po sobě jdoucích instancí NJS. Naštěstí pro českou menšinu však tyto osočující hlasy vždy opět utišila pádná argumentace oponentů. [6]

f) Význam MO NJS v České Lípě

Přes všechny jakkoli oprávněné rozepře a nedostatky českolipského odboru NJS mu nelze upřít velký význam v činnosti ve prospěch české menšiny v pohraničí. I když se někdy jednalo jen o dílčí úspěchy a práce pokračovala pomalu kousek po kousku, byl zde někdo, na koho se mohl malý český člověk obrátit na zněmčeném území o pomoc.

NJS plnila funkci jakéhosi zprostředkovatele mezi spolky, spojovatele politických stran, ale i funkci podnikových odborů, bojujících za práva zaměstnanců.

Vznikem ČSR se Jednotě tato role nijak neulehčila, spíše naopak. Hnutí Němců se rozmáhalo a česká menšina žila v takových poměrech, o kterých vnitrozemí nemělo ani tušení a mnohdy ani nechtělo vycházet vstříc "nadsazeným" požadavkům místních odborů NJS v pohraničí.

Důležitou roli těchto obranných jednot vystihují i údaje z přednášky insp. Maštálka na valné hromadě MO NJS v České Lípě 12.2. 1928, zachycené v zápisech MO. Tyto statistické údaje ukazují poměr německých a českých obranných jednot v pohraničí:

Německé obranné jednoty:

Rund der Deutschen	1 350
Kulturverbundt	1400
Böhmerwaldbundt	300
Rund der Deutschen	300

Ostböhmens	100	
Jihlavský odbor	250	
Rund v. Nordmähren	550	
Rund v. Südmähren	200	
Celkem	4 150	obránných odborů

České obranné jednoty:

Ústřední Matice školská	660	
Národní jednota severočeská	714	
Národní jednota pošumavská	600	
Nár. jednota pro již. Moravu	640	
Nár. jednota pro sev. Moravu	540	
Celkem	3 160	obránných odborů [7]

Srovnání ukázalo existenci 3 160 českých obranných odborů proti 4150 německým, což je o 990 odborů více pro výbojné germánské snahy.

Porovná-li se početnost českého a německého obyvatelstva v ČSR s těmito údaji, je patrné těžké postavení všech českých obranných jednot v pohraničí a jejich velký význam a prospěšnost.

Přesné datum zániku MO NJS v České Lípě se v materiálech nezachovalo - Kniha zápisů ze schůzí končí datem 17.1. 1936, ale činnost spolku zřejmě ještě nějaký čas pokračovala dále, neboť poslední záznam v pokladní knize spolku pochází z 31.7. 1938.

Je tedy pravděpodobné, že spolek oficiálně zanikl násilnou hromadnou likvidací po připojení pohraničí k říši v podzimních měsících roku 1938.

2. Tělovýchovná jednota Sokol

a) Charakteristika spolku

Česká tělocvičná organizace Sokol byla založena v Praze roku 1861 Dr. M. Tyršem, který se také stal jejím prvním náčelníkem. Jednoty Sokola vznikaly poté po celé republice, byly zakládány různé tělocvičné ústavy, vydávány sokolské sborníky, měsíčníky, Tyrš sestavil české tělocvičné názvosloví. Roku 1889 byla ustavena Česká obec sokolská, která tehdy sdružovala 11 žup s 152 jednotami a skoro 18 tisíce členy, roku 1892 byla založena také Moravsko-Slezská obec sokolská a obě tyto obce utvořily r. 1896 společný Svaz českého Sokola, který byl r. 1902 nahrazen jednotnou Českou obcí sokolskou (ČOS). Roku 1895 se konal již III. všesokolský slet na Letné v Praze, další předválečné slety pak proběhly r. 1901, 1907, 1912. Za světové války se

Sokol postavil proti Rakousku a Německu, proto byla 24.11. 1915 ČOS rozpuštěna a její starosta Dr. Scheiner zatčen.

28.10. 1918 plnil Sokol funkci strážní a bezpečnostní. Počet členů po válce několikanásobně vzrostl (350 000 dospělých členů), byly založeny nové jednoty a již r. 1920 byl uspořádán VII. všesokolský slet., sokolstvo se také úspěšně účastnilo různých mezinárodních závodů a olympiád. VIII. všesokolský slet se konal v Praze r. 1926. [1]

Roku 1930 se Sokol významným podílem účastnil oslav osmdesátých narozenin T.G. Masaryka, dále sletu nové státní jihoslovanské bratrské organizace "Sokola království Jugoslávie" v Bělehradě. [2]

Sokolské akce r. 1932 se konaly ve znamení jubilejního roku stých narozenin Dr. M. Tyrše, byl uskutečněn i IX. všesokolský slet. [3]

Od konce r. 1932 pracovalo Sokolstvo, stejně jako celá republika, pod hrozbou německého nebezpečí a sokolská činnost se začala vyvíjet směrem k odporu před touto hrozbou a k obraně státu. [4]

Tyto snahy byly uplatňovány i ve svazku s ostatními slovanskými státy (porada Svazu "Slovanské sokolstvo" se konala r. 1933). Mimoto výbor ČOS schválil, že z výtěžku IX. všesokolského sletu bude zřízen základ 2 milióny Kč na záchranu jednot, postižených hospodářskou tísni. [5]

R. 1934 rozhodla ČOS o zřizování biografických odborů v jednotách i župách a schválila zásady branné výchovy Sokola. R. 1935 oslavil Sokol 85. narozeniny T.G. Masaryka, ČOS uspořádala cyklus přednášek věnovaných této osobnosti. [6] Roku 1935 byly také v župách prováděny náhlé srazy, které měly prokázat brannou pohotovost členstva, rovněž byl uspořádán první samostatný zájezd sokolských žen do Francie. [7]

V červnu 1936 uspořádala ČOS velký zájezd Sokolstva z českých zemí na Slovensko a Podkarpatskou Rus, jemuž předcházely školy pro členy o těchto zemích, vedené vzdělávacím sborem ČOS. Tento rok byl také ve znamení příprav závodních družstev ČOS na olympijské hry v Berlíně, kterých se v dusném a nepřátelském ovzduší zúčastnila dvě družstva ČOS. [8]

I další sokolská činnost v r. 1937 byla ovlivňována hrozbou válečného nebezpečí, v jehož stínu se konaly přípravy k X. všesokolskému sletu. V dubnu r. 1937 uspořádala ČOS jako projev kázně a spolehlivosti Sokola ve všech jednotách padesáti žup branný sraz všech sokolských příslušníků (sešlo se jich na 530 000). [9] Také pohřbu prezidenta Osvoboditele 21.9. 1937 se sokolstvo účastnilo ve velkém počtu. [10]

I po obsazení Rakouska Německem 13.3.1938 se sice pracovalo na přípravách X. všesokolského sletu, avšak činilo se vše pro obranu státu a pozvednutí ducha národa k odporu. [11]

V napjaté atmosféře Henleinových požadavků v dubnu 1938 vydává ČOS pokyny pro důležité chvíle národa a státu, které byly zapotřebí hlavně po nařízení částečné mobilizace

21.5. 1938. 29.5. byl zahájen X. všesokolský slet. Slet v této době napětí a vzrušení měl velký význam vnitropolitický i mezinárodní, sjednotil národ, dodal důvěry ve vlastní sílu i odvahu k obraně státu. [12]

Ani v těžké době Mnichovské dohody se sokolská činnost nezastavila, pokud to bylo jen trochu možné, pokračovala svou cestou. Jednotlivé sokolské jednoty věnovaly značné částky na obranu státu. Ještě v první polovině září 1938 uspořádala ČOS školu brannosti, ale již koncem září politické události potlačily všechnu spolkovou činnost a sokolstvo se postavilo do čela sjednoceného občanstva na obranu republiky. [13]

Ohled po 1.10. organizovala ČOS pomocnou sociální službu na nádražích a postarala se o přechodné ubytování i registraci uprchlíků. Jednoty a župy obdržely od ČOS pokyny a formuláře, aby mohly přihlásit svůj majetek, pokud zůstal v zabraném území. Také sokolské jednoty a župy poskytovaly uprchlíkům z pohraničí účinnou pomoc. [14]

Některé sokolské župy, např. Krušnohorská, Ještědská, Těšínská, téměř úplně zmizely a mnohé jiné byly územně značně zmenšeny. Mnoho sokolských jednot zaniklo a tisíce sokolských příslušníků a činovníků byly nuceny přesídlit do vnitrozemí. Sokolstvo na Slovensku bylo úředně rozpuštěno a majetek sokolských jednot a žup připadl Hlinkovým gardám, členové slovenského Sokola byli nuceni odstěhovat se do Čech a na Moravu.

Sokolské ztráty po Mnichově byly velké: Německem byla zabrána sídla 455 jednot se 120 sokolovny, 232 letními cvičišti, 77 pozemky, 53 biografy, 3 horskými chatami, což činilo celkem 53 miliónů předmnichovských korun, Maďarsko zabralo sokolský majetek za 5,5 miliónů korun. [15]

Sokolské vedení mělo v těchto obtížných dnech mimo péči o uprchlíky z pohraničí dva nejdůležitější úkoly: zvedat pokleslou mysl a národní sebevědomí sokolského členstva a bránit čelní sokolské činovníky proti útokům politické moci. [16]

Členové Sokola se snažili plnit tyto úkoly až do dubna 1941, kdy vyšel výnos o okamžitém zastavení sokolské činnosti ministerstvem vnitra. Podobně byla úředně zastavena činnost a zajištěn majetek všech sokolských žup i jednot. Nastala doba perzekuce říšskoněmeckými státními úřady s krutostí, jakou sokolstvo do té doby nezažilo. [17]

b) Organizace a správa Sokola

Hlavními složkami sokolské organizace jsou člen (jednotlivec), jednota (místní spolek), župa (sdružení jednot v určitém kraji) a ČOS (ústřední orgán všech žup). Orgány ČOS jsou valný sjezd, výbor a předsednictvo. Župní oblasti jsou tvořeny jednak podle komunikací, jednak podle historických zvyklostí. Proto se jejich hranice pravidelně neshodují s politickým rozhraničením státu.

Župy mívají různou velikost, sdružují v sobě 20 - 120 jednot, na jejichž činnost dozírají a radí jim. Župy bývají rozdělovány, aby mohly být snáze ovládány, na menší celky, tzv. okrsky.

O výchovnou činnost pečují cvičitelské sbory mužů i žen s náčelníkem a náčelnicí v čele a sbor vzdělávací, řízený vzdělavatelem. Vzdělávací činnost se v Sokolu provádí od r. 1892. [1]

Jedním z nejdůležitějších úkolů ČOS jsou školy cvičitelské a vzdělávací. Školy cvičitelské se konají celý rok a školy vzdělávací se konají jedenkrát v roce, slouží k výchově sokolských osvětových pracovníků.

Sokolských jednot existovalo ve 30. letech kolem 3 000, žup 52, v nichž se sdružovalo na 350 000 dospělých členů. [2]

Správa jednoty sestávala z: valné hromady (ta volí např. výbor jednoty), výboru s odbory (řídí vnitřní i vnější činnost jednoty) a hospodářských a účetních dozorců (bdí nad jměním a hospodářstvím jednoty) [3]

Organizační struktura Tělocvičné jednoty (TJ) Sokol v České Lípě :

Mládež (6 - 14 let) - žáci, žákyně

Dorost (14 - 18 let) - dorostenci, dorostenky

Členstvo (18 a více let) - muži, ženy [4]

Valná hromada jednoty a ustavující schůze na počátku každého roku zvolila vždy správní výbor sestávající z předsednictva, přibližně dvanácti členů výboru, šesti náhradníků, dvou revizorů účtů, pětičlenného smírčího soudu a předsedů jednotlivých odborů. Předsednictvo se vždy skládalo ze starosty (dlouholetým starostou Sokola Česká Lípa byl ing. Zoulek), dvou místostarostů, vzdělavatele, náčelníka a náčelnice. Členy výboru potom tvořili dva jednatelé, pokladník, výběrčí příspěvků, novinář, matrikář, zdravotník, správce domu, knihovník, správce inventáře, správce cvičiště (funkce byly různě obměňovány). Během každého roku proběhlo přibližně 8 - 12 výborových schůzí, několik mimořádných a členských schůzí předsednictva.

Činnost Sokola Česká Lípa se dělila do mnoha odborů a sekcí, kromě cvičitelského a vzdělávacího to byly odbory: dramatický, zábavní, ženský, pěvecký, lyžařský, bioodbor, odbor házené, odbor hudební, stavební, odbor loutkového divadla, Družstvo pro postavení a obnovení tělocvičny, družstvo Kalachtěři, odbor tenisový. [5]

c) Dochované archiválie

První zprávy o Sokolu v České Lípě pocházejí ještě z doby před první světovou válkou (Zápisy ze schůzí správního výboru - Protokolní kniha TJ Sokol v České Lípě z let 1904-1911, inventární číslo 534).

Do období první republiky již náleží např. různé knihy zápisů ze schůzí:

- kniha zápisů správního výboru TJ Sokol v České Lípě z let 1911-1921 (inv. číslo 535), z let 1922 - 1927 (inv. číslo 536), z let 1927 - 1930 (inv. číslo 537), z let 1930 - 1932 (inv. číslo 538), z let 1932 - 1935 (inv. číslo 539), 1935 - 1938 (inv. číslo 540) a z roku 1938 (inv. číslo 541)

- kniha Zápisy ze schůzí cvičitelského sboru z let 1923-1933 (inv. číslo 542)
- kniha Zápisy ze schůzí odboru pro správu Národního domu z let 1930-1936 (inv. číslo 543)
- kniha zápisů ze schůzí přípravného výboru pro stavbu sokolovny (Kniha zápisů přípravy stavby Fügnerovy sokolovny v České Lípě z let 1937-1938, inv. číslo 544)

Jednota sepisovala i další knihy, zachovala se např. Pamětní kniha TJ Sokol v České Lípě z let 1904, 1922-1929, 1931 (inventární číslo 547), Pamětní kniha z let 1930-1939 (inv. číslo 548), Pokladní kniha pro postavení sokolovny z let 1928-1939 (inv. číslo 549).

Mezi dochované spisy se řadí: Stanovy TJ Sokol (inv. číslo 553), Župní slet v České Lípě 1921 (inv. číslo 554), Všesokolský slet v Praze 1938 (inv. číslo 555), Jednání o koupi Národního domu (inv. číslo 558), Zlomek korespondence s jedním listem jednacího protokolu z let 1918-1941 (inv. číslo 559), Kartotéka členů do r. 1948 (inv. číslo 561), Tělocvik (metodické pomůcky a brožury z let před 2.světovou válkou a r. 1946, inv. číslo 562), Korespondence odboru házené z r. 1929 (inv. číslo 565), Odbor táboření (přihlášky do táborů, příležitostné táborové tisky z let 1931 - 1949, inv. číslo 566), Odbor hudební (stanovy z r. 1929, inv. číslo 567), Knihovna Sokola (seznamy knih, předání knih, přírůstkové seznamy, inv. číslo 569), Seznam dárců a darů (inv. číslo 570), Vkladní knížka Sokola z let 1930-1934 (inv. číslo 571), Cyklostylovaný časopis "Měsíční zprávy" z r. 1937 (inv. číslo 572), Žádosti o přiděl konfiskovaného majetku (ve spisech se též nachází elaboráty o pozemkové reformě, zbytkových statcích, korespondence se senátorem Vraným z let 1919 - 1948, inv. číslo 52).

V rozsáhlém množství dochovaného materiálu nacházíme např. i různé plány (Plány stavby sokolovny v České Lípě z r. 1937, inv. číslo 573, Plán letního cvičiště Sokola v České Lípě z r. 1934, inv. číslo 575, Přestavba Národního domu v České Lípě z let 1920 - 1947, inv. číslo 574), hudebniny (Základy rytmického tělocviku sokolského II., Praha 1928, inv. číslo 584) a jiný dokumentační materiál (Biograf Sokol v České Lípě - programy z let 1928 - 1938, inv. číslo 577, Divadelní a zábavní činnost, plesy, akademie - pozvánky, plakáty z let 1921 - 1950, inv. číslo 578).

V inventáři českolipského archivu se dále nacházejí materiály o Sokolu poválečném až do r. 1952.

d) Činnost TJ Sokol v České Lípě

Protože se dochovalo poměrně velké množství materiálů dokumentujících činnost TJ Sokol v České Lípě, je možné zaznamenat akce jednoty v časové posloupnosti jednotlivých let tak, jak to přináší zápisy v Pamětní knize TJ Sokol v České Lípě.

Vývoj Sokola Česká Lípa do první světové války: První pokus založit jednotu se zde datuje rokem 1891, na nátlak Němců se však členstvo rozešlo, k definitivnímu založení došlo r. 1928 a jednota tehdy měla 28 členů, v čele stál šestičlenný výbor se třemi náhradníky. [1] Útoky

ze strany Němců však nepřestávaly, proto se r. 1905 stala ochranitelkou Sokola Česká Lípa Tělovýchovná jednota Sokol na Královských Vinohradech. Tento postup byl běžný u většiny spolků v pohraničí, které se pro posílení a podpoření své existence spojovaly s jednotami ve vnitrozemí, jež jim poskytovaly morální i materiální podporu. Již r. 1906 byla na pozemku České besedy postavena provizorní tělocvična, která byla pronajímána Sokolu, první veřejné cvičení se konalo r. 1910. V roce 1909 byl zřízen dramatický odbor TJ Sokol (Sokol se v této době dělil do čtyř odborů : dramatický, cvičitelský, zábavný, vzdělávací, r. 1910 přibyl odbor ženský a r. 1911 odbor pěvecký). [2] R. 1912 došlo ke zřízení Menšinového výboru (existoval i po r. 1918), kam byli voleni na jeden rok tři delegáti z každého z významných českých spolků - Měšťanské besedy, Sokola a NJS, kteří měli za úkol držet dozor nad nemovitým majetkem všech českých spolků v České Lípě, nad zábavami, schůzemi spolků atd. Za první světové války odešlo členstvo Sokola na frontu, nastal úpadek spolkové činnosti, avšak po válce došlo k opětovnému oživení. [3]

Období 1918-1924: V tomto období započala úzká spolupráce členů Sokola s Vinohradskou jednotou, českolipskou československou vojenskou posádkou a ostatními jednotami a spolky. Sokolové společně s vojáky organizovali veřejná cvičení, besídky, plesy, výlety, besedy, přednášky, večírky, vycházky a slavnostní průvody, vojáci se účastnili cvičení ve cvičitelském sboru a akcí vzdělávacího a zábavného odboru. Posádka také propůjčila jednotě tělocvičnu ve Ferdinandově škole. Každoročně se průvodem v krojích slavily narozeniny T.G. Masaryka a vznik republiky. Roku 1921 došlo ke zřízení nových odborů Sokola: pracovní, jednatelský, zásobovací a ubytovací. Dále vzniklo družstvo bývalých členů, tzv. Kalachtěři (r. 1920) a ustavil se mužský a smíšený pěvecký sbor při TJ Sokol. Postupem času také byly zřizovány pobočky TJ Sokol v Rumburku, Dolní Poustevně, Mimoní, které se později staly samostatnými jednotami. [4]

Vrcholem činnosti cvičitelského sboru, ale i celé jednoty v této době byla účast na VII. všesokolském sletu v Praze (r. 1920), prvním poválečném sletu v samostatné republice.

Pro demonstraci uveďme i nárůst a pokles počtu členů Sokola. R. 1918 čítal Sokol v České Lípě 34 mužů, 27 žen, 4 dorostence, 6 dorostenek, 16 žáků a 23 žákyň, r. 1920 to již bylo 86 mužů a 57 žen, r. 1921 100 mužů, 72 žen, 9 dorostenců, 15 dorostenek, 24 žáků a 50 žákyň [5], r. 1923 měla jednota už 150 mužů, 73 žen, 11 dorostenců, 21 dorostenek, 42 žáků, 32 žákyň a 9 kalachtěrů, r. 1924 to bylo 154 mužů a 65 žen. [6] Průměrně tedy počet členů Sokola v tomto období stoupal.

Nejvýznamnější činy a akce v tomto období:

1918 - tři žakovské besídky, výlet na Kokořín (14.7.), představení loutkového divadla v Národním domě (29.9.), účast na uvítání prezidenta Masaryka při návratu domů (21.12), účast na všech českolipských oslavách v sokolských krojích jako manifestace národní příslušnosti

1919 - první cvičení ve Ferdinandově škole, účast na župním sletu v Mnichově Hradišti, okrskových cvičeních, veřejných cvičeních společně s vojenskou posádkou, pořádány zájezdy na Bezděz (zde došlo ke vztyčení národní vlajky), do Bělé pod Bezdězem, na Slovensko, organizování výletů do okolí-Bor, Sloup v Čechách, Skalice, účast na slavnostním průvodu společně s místní posádkou (5.3), oslava narozenin T.G. Masaryka, slavnostní předání praporu Sokolem místní vojenské posádce a diplomu o čestném členství v TJ Sokol veliteli posádky za přítomnosti nejvyššího velitele československého vojska v České Lípě (10. a 11.5.), otevření sokolské knihovny (obsahovala 500 svazků a časopisy), pro děti uspořádán dětský den a vánoční besídka s nadílkou

1920 - šest veřejných cvičení (Varnsdorf, Bor, Mladá Boleslav, Bělá, Česká Lípa), účast na VII. všesokolském sletu v Praze, uskutečnění čtyř tělocvičných akademií s kulturním programem (jednalo se o jakási pásma poezie, zpěvu, hudby, tance a ukázek cvičení), první konání pohádkových večerů pro děti i dospělé, zavedení nedělních večerních hodin zpěvu pěveckým sborem, zřízení mužský a smíšený pěvecký kroužek

1921 - konání sletu Fügnerovy župy v České Lípě (31.7., do této župy TJ Sokol Česká Lípa náležel, župa měla 489 členů), akademie, slavnostní průvod v krojích a divadelní představení na počest tohoto sletu

1922 - oslava šedesáti let Sokola besedami, přednáškami, plesy, průvody, zájezdy na památná místa, organizace a příprava cvičitelského sboru na účast na župním sletu v Mladé Boleslavi, dorosteneckém sletu v Bakově, organizace veřejných cvičení a akademií, koupě pozemku na stavbu nové tělocvičny [7]

1923 - společné akce s vinohradskou jednotou, styky s hraničáři v Mimoni [8]

1924 - jednotě uděleno čestné uznání ČOS za dlouholetou náčelnickou činnost Josefa Davida, oslava dvaceti let trvání jednoty v České Lípě (1904-1924) [9]

Období 1925-1934: Tato doba je ještě stále ve znamení rozkvětu, již se objevují stále větší náznaky zásahů do politického života, hrozba fašismu a s tím související nacionalismus německého obyvatelstva v této oblasti. Vztah Čechů a Němců se přirostl a projevuje se to i v činech TJ Sokol Česká Lípa, která se snaží pořádat co nejvíce akcí povzbuzujících národní citění a manifestujících příslušnost k českému národu (možná až přehnaná důslednost Sokola se projevila i v tom, že ze svých řad vylučovala třeba i poloviční Čechy: 1922 - vyloučení člena Horáka, který byl po matce německého původu) [10] Rozrůstá se také působnost Sokola, vznikají nové odbory. Počet členů opět roste, r. 1928 je českolipská jednota se 198 muži a 98 ženami nejpočetnější v župě. [11] Roku 1929 je to již 226 mužů a 100 žen. [12] Roku 1930 stoupl počet na 234 muže a 104 ženy. Roku 1931 dochází k poklesu členů zaviněnému hospodářskou krizí a nezaměstnaností na 225 mužů a 103 žen. [13]

Nejvýznamnější činy a akce:

1925 - otevření letního cvičiště veřejným cvičením a slavnostním vztyčením vlajky (28.-29.6) [14], účast zástupců TJ Sokol Česká Lípa na otevření Tyršova domu v Praze (24.5) [15]

1926 - účast na VIII. všesokolském sletu v Praze (4. - 6.7.) [16], jednota vyslala 13 dorostenců, 26 mladších členů, 10 starších členů, 18 dorostenek, 5 žen, 4 závodníky a řadové členy, tj celkem 150 členů [17]; nově zřízen lyžařský odbor (15.11), proběhl první lyžařský kurz (9.12.) a zájezd na Pláně pod Ještědem [18]; ženský odbor opatřil z vlastních prostředků jednotě prapor, jeho slavnostní předání proběhlo 16.5. za účasti zástupců TJ Sokol z Vinohrad, prapor údajně nesl hesla: "Volnost! Rovnost! Bratrství! Paže tuž - vlasti služ!" [19]; jednota se snaží vystupovat proti projevům fašismu, avšak z ČOS přišlo varování členům Sokola před účastí v politice [20]

1927 - lyžařský odbor se zúčastnil závodů Ještědské župy a i sám zorganizoval závody [21], s pomocí jednoty se podařilo uspořádat filmové představení a české představení v německém kině [22]

1928 - oslavy 10. výročí samostatného státu, kdy se odpovědí na stále silící německý nacionalismus stal opět průvod v krojích [23]; lyžařský odbor se stal členem "Svazu lyžařů Republiky československé", účastnil se mnoha závodů [24]; nově založen odbor házené (15.7.), vznikl nový hudební kroužek [25]; snaha zlepšit si finanční situaci se projevila v organizaci filmových představení, počáteční nadšení však zkazil fakt, že místem konání se stalo německé kino Olympia, které pohltilo část zisku, a obecenstvo bylo z velké části německé, z uvedených důvodů bylo založeno Bio Sokol, které se snažilo od zahajovacího představení (29.6.) promítat české filmy v českém prostředí a českému obecenstvu [26]; naplnila se snaha od r. 1920 získat letní cvičiště (otevřeno 1925) a stavební místo pro vlastní tělocvičnu, když 4.11. dala župa souhlas ke stavbě, stalo se to motivací k další činnosti; bylo zřízeno Družstvo pro postavení a udržování tělocvičny Sokola v České Lípě [27], vzdělávací a zábavný odbor organizovaly vzdělávací školy, představení, besedy, plesy, večírky, nadílku, dramatický a pěvecký odbor organizoval divadelní a koncertní představení [28]

1929 - oslavy 25. výročí činnosti TJ Sokol v České Lípě (proběhly 21. - 23.9. za účasti vinohradské jednoty, v rámci oslav se konala hudební a tělocvičná akademie, veřejné cvičení, utkání v házené, slavnostní průvod v krojích, 22.9. proběhla slavnostní valná hromada vrcholící sokolskou veselicí) [29]; knihovna TJ Sokol v České Lípě se stala součástí české obecní knihovny [30]; po několikaletém úsilí bylo vytvořeno vlastní loutkové divadlo (činnost zahájena 10.11.); osvědčila se činnost bioodboru zajišťujícího promítání českých, převážně historických filmů (Svatý Václave, Lešetínský kovář) [31]; cvičitelský odbor pořádal slet dorostenců a žactva v České Lípě s večerním cvičením, akademií a slavnostním průvodem ulicemi v krojích [32]

1930 - konání tělocvičné akademie u příležitosti oslav vzniku republiky (28.10.), účast na veřejných cvičeních v Boru, Varnsdorfu, účast na župních závodech; jednota koupila Národní dům od NJS (zde si české spolky pronajímaly místnosti) za 313 500 Kč, půjčku na tento obchod získala jednota od spořitelny v Mnichově Hradišti a od Fügnerovy župy, restaurace Národního domu byla dána do pronájmu pivovaru Klášter nad Jizerou, místní vojenské posádce byl propůjčen sál Národního domu a letní cvičiště TJ Sokol [33]

1931 - v důsledku nezaměstnanosti organizovala jednota sbírky pro nezaměstnané, různé dobročinné akce (výtěžek představení Bio Sokol ve prospěch nezaměstnaných); odbor házené získal mistrovský titul; zástupci TJ Sokol Česká Lípa se zúčastnili položení základního kamene tělocvičny v Mimoni [34]

1932 - účast na IX. všesokolském sletu se stala nejen tělocvičnou slavností, ale i národní manifestací, hlavně pro českou menšinu v pohraničí; členové Sokola Česká Lípa v krojích přivítali vlak Lužických Srbů projíždějících Českou Lípou 2.6. na všesokolský slet do Prahy, tímto činem vyjádřili podporu a sounáležitost s lidmi, kteří byli doma v ovzduší silných nacionálních tendencí pronásledováni a persekuováni za účast na sletu; jednota přistoupila také k opravám Národního domu, jako formu příspěvků na opravu vydala slosovatelné lístky po 50 Kč., dále přispěla Fügnerova župa a pivovar Klášter nad Jizerou; nadále byly organizovány sbírky a dobročinné akce pro nezaměstnané; 17.9. se zástupci TJ Sokol Česká Lípa účastnili oslavy 100 let narození M. Tyrše v Děčíně se slavnostním průvodem v krojích; národnostní spory se opět přiostrily po podpoře Lužických Srbů v České Lípě, odpovědí ze strany Němců bylo nařízení pamětní Lípy Svobody na Slovance v České Lípě, na protest proti tomuto činu byl členy spolku zorganizován tábor lidu; TJ Sokol Česká Lípa se rozloučila se svou ochranitelkou na Královských Vinohradech (po 27 letech práce) [35]

1933 - za zhoršující se hospodářské situace pokračovaly stále podpurné akce ze strany Sokola, zhoršením finanční situace byla jednota nucena zvýšit členský příspěvek z počátečních 5 Kč za rok na 30 Kč za rok; bioodbor byl nucen se potýkat s konkurencí německých kin uvádějících zvukové filmy; byl založen nový tenisový odbor; důležitým národnostním momentem bylo pojmenování nové budovy národní školy po M. Tyršovi; byl uskutečněn Den brannosti (10.9.) pod patronací místní vojenské posádky, účastnila se ho řada českých spolků, byl završen slavnostním průvodem městem, tento den působil jako posila a vzpruha pro českého ducha; odezvou Němců bylo pronásledování, persekuce, strhávání plakátů, rušení schůzí, napadání členů

1934 - založení pobočky Sokola v Doksech (13.10); hudební odbor uspořádal Smetanovy oslavy; konány oslavy stého výročí národní hymny "Kde domov můj" (20.12.); proběhl župní slet v České Lípě, součástí byl slavnostní průvod městem od pamětní Lípy Svobody na Slovance (sokolové šli v krojích, vlály české prapory, zněly české národní písně a celý průvod byl provázen ovacemi a jásotem) [36]

Období 1935-1938: V tomto kritickém období se vztahy v pohraničí natolik vyostřily, že jediným cílem sokolstva a ostatních českých spolků bylo svými činy vyburcovat a povzbudit příslušníky menšiny a statečně se postavit proti rozpínavosti Němců. Roku 1936 čítala jednota 231 mužů a 118 žen.

Nejvýznamnější akce a činy:

1935 - pokračovaly opravy Národního domu; finanční tíseň vyřešila opět Fügnerova župa (Mladá Boleslav); bylo obnoveno promítání v Bio Sokol, jednota zakoupila zvukovou aparaturu; organizovala kurzy branné výchovy, besedy a přednášky (např. dějiny literatury); v listopadu se jednota přihlásila veřejně k protestním akcím proti rozpínání henleinovců; konalo se slavnostní setkání na počest T.G. Masaryka a E. Beneše, součástí bylo vystoupení pěveckého kroužku s českými národními písněmi, akademie, manifestace sokolské příslušnosti účasti v krojích (20.12)

1936 - vzrůst tělocvičné činnosti, organizována řada veřejných vystoupení, okrskových cvičení, účast na župním sletu v Boru; konal se zájezd na Rovensko; započaly přípravy na stavbu tělocvičny (příprava plánů, zajišťování materiálu), pokračovalo organizování dobročinných akcí; národní sebevědomí posilovala řada přednášek, výletů, besed, slavností

1937 - činnost TJ Sokol zesílila pod tlakem nebezpečné situace, v České Lípě vládlo nepřátelské ovzduší, aktivita jednoty i ostatních spolků se zaměřila proti německému nacionalismu a fašismu, docházelo ke střetům mezi německým a českým obyvatelstvem; jednota se postavila na podporu Lužických Srbů, na jejich počest se konal slavnostní průvod městem na Slovanku, kde členové Sokola vysadili již třetí Lípu Svobody [37]; naděje se upnuly k X. všesokolskému sletu - konaly se přípravy (vybírání obnosů a střádání na návštěvu sletu); v Národním domě došlo na valné hromadě okrsku k novému ustavení IV. okrsku župy Fügnerovy podle nového župního zřízení (v předsednictvu člen župy hraničář J. Maštálko, členy okrsku se staly obce Česká Lípa, Bor, Prácheň, Rumburk, Česká Kamenice, Bělá pod Bezdězem, Kamenický Šenov); z ústředí došlo svolání k povinnému brannému srazu (ČOS se chtěla ve vážné chvíli přesvědčit o sokolské kázni, obětavosti a plnění sokolských povinností, 18.4.) [38]

1938 - vedení TJ Sokol Česká Lípa rozhodlo, že vzhledem k náročnosti doby bude stavba tělocvičny zastavena; českolipská jednota žila přípravami k X. všesokolskému sletu, byl pro ni událostí a jakýmsi protějškem k částečné mobilizaci, která byla přijata s nadšením [39]; slet byl zahájen 29.5. mládeží z pražských škol, žáci vystoupili 19.6., dorost 26. - 29.6., muži a ženy 3. - 6.7., mohutného průvodu se účastnilo přes 73 tisíc krojovaných mužů a žen i zahraničních účastníků, poslední den sletu vystoupily vojenské oddíly tří armád Malé dohody, každý večer byla opakována sletová scéna, která vyjadřovala smysl X. všesokolského sletu: "Budovat a bránit!" [40], toto vše bylo povzbuzením sebevědomí národa a největší měrou jeho příslušníků žijících

v pohraničí; z České Lípy se sletu účastnilo 52 žáků, 34 žákyň, 17 dorostenek, 33 dorostenců, 37 mužů, 44 žen a řada necvičících členů, "však měl být také slet ráznou odpovědí Čechoslovákům (vzhledem k tehdejší vnitropolitické situaci) i nepříteli!", píše zpětně sokolský kronikář při vzpomínce na smutná léta [41]; po mobilizaci, proti níž Němci v pohraničí demonstrovali, pořádá Sokol okrskové cvičení ve Skalici u České Lípy a za silné účasti se cvičenci vracejí se sokolskou hudbou triumfálním pochodem přes celé město; členové i starosta jednoty již byli v branné pohotovosti v hraničářských pevnůstkách jako členové Stráže obrany státu (SOS); docházelo však stále k větším střetům, napětí se přirostlo a po druhé mobilizaci již docházelo k postupné evakuaci majetku Sokola i jiných spolků do vnitrozemí; po zabrání Rakouska a Mnichově se již stěhovaly jednotlivé rodiny, zde se velmi osvědčila pomoc železničářů, kteří byli z velké části členy Sokola či jiných českých spolků; ne vždy však byli příslušníci Sokola z pohraničí přijati ve vnitrozemí podle svých představ, jak zjišťujeme z postesku kronikáře: "Byli jsme za často nevíтанými vetřelci do pohodlí vnitrozemského. Bylo nám vytýkáno, že přicházíme ubírat práci a ujídat chléb. Za takovýchto okolností bylo vysvětlitelné, že mnozí sokolové nesplynuli se sokolskými příslušníky vnitrozemských jednot a nevstupovali namnoze z toho důvodu do jednot v dočasných bydlištích." [42]; od října jednoty přestaly pracovat a veškerá spolková činnost byla v České Lípě i jinde v pohraničí zastavena

1939 - byla svolána poslední valná hromada TJ Sokol Česká Lípa, a to v lednu v tajemnickém úřadě Fügnerovy župy v Mladé Boleslavi, účastnilo se jí pouze 30 bratrů a sester, byly zde župě předány všechny důležité spisy, vkladní knížky jednoty, majetek Družstva pro postavení a udržování tělocvičny v České Lípě byl zapůjčen na 10 let župě, jestliže by se dříve opět jednoty neustavila [43]

e) Význam TJ Sokol Česká Lípa

TJ Sokol byl perfektně organizovaným spolkem s rozsáhlou sférou činností, který svou silou, jednotou a kázní pomáhal vždy probouzet sebevědomí a hrdost jednotlivců i celého československého národa. Toto Sokol dokázal vždy i v nejtěžších dobách národa a přesto, že byl spolkem apolitickým, byl v každé epoše největším trnem v oku politickým nepřátelům českého národa.

Cílem a úkolem Sokola bylo "povznášeti tělesné a mravní síly lidu československého" [1], snažil se tedy o všestranný a harmonický rozvoj každé osobnosti. Tato snaha se projevila i v různých oblastech činnosti. Aktivita českolipské jednoty by se dala rozdělit do tří hlavních směrů zájmu:

1. cvičitelská a tělovýchovná oblast (veřejná cvičení, akademie, závody, župní slety, okrsková cvičení, všesokolské slety, slavnostní průvody)

2. osvětová a knihovní oblast (přednášky, besedy, filmová představení, knihovna, zájezdy, výlety, vycházky)
3. společenská a zábavní oblast (plesy, večírky, besídky, divadelní představení, koncerty, slavnosti, oslavy)

Za tímto účelem vznikaly v jednotě různé odbory, které se staraly o jednotlivá odvětví činnosti (odbor tělocvičný a cvičitelský, vzdělávací, hudební, pěvecký, lyžařský, tenisový).

Mimo tuto činnost organizovala jednota Sokol také různé dobročinné akce, sbírky pro nezaměstnané a každoroční vánoční nadílku pro děti.

Vše, co jednota činila, činila pro stát a národ. V dobách nejtěžších pořádala branné kurzy, na rozmáhající se heinleinovské hnutí na Českolipsku odpověděla usilovnou sokolskou prací a zvýšenou tělovýchovnou a vzdělávací činností.

Sokolové v pohraničí vždy statečně bojovali za svou menšinu, nikdy neváhali hrdě se v krojích hlásit ke své národní příslušnosti a podporovat i jiné národnosti utlačované (otevřená podpora Lužických Srbů).

Rok 1938 znamenal zastavení činnosti Sokola v České Lípě a všichni příslušníci Sokola v pohraničí ho prožívali velmi tragicky a se zklamáním: "Události tohoto osudného roku (i roku předchozího) byly v pohraničí znatelnější a bezprostřednější než ve vnitrozemí. Byli jsme menšinou mezi zfanatizovanými Němci, jichž výbojnost byla všude velmi patrná a jichž rozpínavou drzost jsme trpce pocítovali, zvláště když naše volání po nápravě i na úředních místech bylo namnoze marné. Se zaťatými pěstmi jsme byli svědky, jak Heinleinovi straníci ze všech vrstev obyvatelstva včetně německých státních zaměstnanců v mohutných manifestacích vítali svého vůdce strany SDP - zrádce republiky - za vydatné ochrany našich bezpečnostních orgánů! Viděli jsme, jak se špatně zastíranou nenávistí ke všemu českému fanatičtí Němci a hysterické Němky s vášní téměř nepřičetnou mu jásalí vstříc jako osvoboditeli z českého útlaču (Přitom měli veškerá občanská práva!). Uštěpačné poznámky, zvláště před dlouholetými českými občany města, se stupňovaly, najmě když šlo o sokolského člena v kroji." [2]

3. Musejní spolek český (Český musejní spolek pro kraj českolipský)

a) Charakteristika spolku

Vznik spolku se datuje rokem 1928. Myšlenka jeho ustavení vznikla již roku 1927 v Mladé Boleslavi, kde se konala menšinová výstava severních Čech. Hlavním cílem členů Musejního spolku byla záchrana historických a kulturních památek Českolipska. Tato snaha se naplnila otevřením českého muzea roku 1936 a vydáváním vlastivědného časopisu *Bezděz*

(od roku 1930). Po roce 1938 byla činnost spolku přerušena, avšak po druhé světové válce byla znovu obnovena. Ne však na dlouhou dobu, roku 1948 vyšlo poslední číslo Bezdězu a spolek byl zrušen. [1]

b) Dochované archiválie

Zachovaný materiál je z časového rozmezí 1926 až 1948 a sestává ze tří knih a jednoho fasciklu spisu.

Knihy: Soupis členů spolku (činných) 1928 - 1934 (inventární číslo 267), Pokladní deník 1928 - 1938 (inventární číslo 268), Zápisy ze schůzí výboru pro uspořádání "Menšinové výstavy severních Čech roku 1927 v Mladé Boleslavi" (zápisová kniha), záznamy zde plynule pokračují zápisy ze schůzí Českého musejního spolku pro kraj českolipský (inventární číslo 269).

Spisy ve fasciklu se týkají různých témat: Volby správního výboru, Seznam členů, Plán uspořádání muzea, Přihlášky k odběru časopisu Bezděz, leták k propagaci Musejního spolku českého s přihláškou, leták k prvnímu číslu časopisu Bezděz, leták Slavnostní předání pamětní desky spisovatele F. B. Mikovce, umístěné na jeho rodném domě, Pozvánka na slavnostní zahájení výstavy severních Čech, zemské výstavy české samosprávy, výstavy menšin českého severu v Mladé Boleslavi. Ostatní spisy jsou již datovány po roce 1945.

c) Činnost Musejního spolku českého

Ustavení Českého musejního spolku pro kraj českolipský předcházelo uspořádání Menšinové výstavy severních Čech roku 1927 v Mladé Boleslavi.

Tato výstava se uskutečnila v červnu - srpnu 1927 a zahrnovala jak oblast českou (politické okresy Mělník, Mnichovo Hradiště, Turnov, Semily, Jilemnice, Mladá Boleslav, Jičín, Poděbrady), tak i oblast menšinovou (politické okresy Ústí nad Labem, Děčín, Šluknov, Rumburk, Varnsdorf, Jablonné, Česká Lípa, Litoměřice, Dubá, Liberec, Jablonec, Frýdlant, Vrchlabí). [2]

Jednalo se o jednu z nejrozsáhlejších krajských výstav, kde menšiny měly své zvláštní oddělení menšinové.

V přípravném období výstavy se v České Lípě ustavil a na schůzích 6 x sešel výbor pro uspořádání "menšinové výstavy severních Čech roku 1927 v Mladé Boleslavi".

První ustavující schůze výboru proběhla 15.2.1926 v Českém Lípě, kam jednatel výstavního výboru severních Čech J.Maštálko svolal pracovníky z menšinové oblasti výstavy (z Litoměřic, Ústí nad Labem, České Lípy, Kamenického Šenova, Mladé Boleslavi, Bělé, Liberce, Tanvaldu a Vrchlabí). [3]

Na této a následující schůzi (11.4.1926) byl projednán nástin celé výstavy, její uspořádání, finanční řád, byly vyzvány některé korporace, především NJS, k pomoci a spolupráci, NJS měla za úkol společně s Místními osvětovými komisemi vytvářet místní výstavní výbory,

kteřé by odpovídaly na dotazy, shromažďovaly statistické materiály. Na těchto schůzích bylo také zvoleno předsednictvo výboru pro uspořádání výstavy, náplň výstavy byla rozčleněna do čtyř sekcí, každá sekce byla dále rozdělena do několika odborů, ve kterých pracovali jednotliví zvolení referenti. [3]

Úkolem **školské sekce** bylo znázornit stav menšinového školství před převratem a po něm.

Spolková sekce měla podat obraz spolkového života menšiny a jeho vývoj.

Hospodářská sekce měla ukázat poměr českého majetku vůči německému a závislost českého obyvatelstva na německých zaměstnavatelích.

Turistická sekce měla vzbudit zájem o význačné přírodní a kulturní památky severu Čech.

Předsednictvo výboru bylo zvoleno takto:

- předseda: Josef Maštálko, odborný učitel, Bělá pod Bezdězem
- jednatelka: Františka Šašková, ředitelka měšťanské školy, Mladá Boleslav
- pokladník: Emil Kleprlík, ředitel měšťanské školy, Česká Lípa
- členové z Mladé Boleslavi: Jan Dubický, poslanec, A. Hauf-Černík, tajemník, R. Kudrna, redaktor, J. Misík, řídící učitel, MUDr. V. Zíka, odborný lékař. [5]

Byli také zvoleni jednotliví referenti pro odbory sekcí. Sekce školství byla rozdělena na odbory Inspektorát litoměřický, Inspektorát liberecký, Střední, Živnostenský pokračovací a Opatrovny. Spolková sekce se dělila na odbory Obranný, Vzdělávací a humanitní, Politický a náboženský, Knihovny, Časopisy. Sekce hospodářská byla členěna do odborů Průmysl a obchod, Půda, Češi dle zaměstnání. Do turistické sekce náležely odbory Krásky krajinné, Geologie, Výletní místa, Přírodní a jiné zajímavosti. Ke zvoleným referentům z Českolipska patřil Emil Kleprlík (pro odbor Živnostenský pokračovací sekce školské), Jan Hanuš, odborný učitel (pro odbor Politické a náboženské spolky sekce spolkové), továrník ze Skalice u České Lípy A. Růkl (pro odbor Průmysl a obchod sekce hospodářské), Boh. Kinský, odborný učitel (pro odbor Krásky krajinné sekce turistické) a ing. J. Chour (pro odbor Přírodní a jiné zajímavosti sekce turistické). [6]

Výstava měla podat jasný obraz menšinových poměrů po všech stránkách. Jejím účelem bylo ukázat, v jakém stavu se nacházely menšiny do 28. 10. 1918, jaká práce se pro ně vykonala po vzniku republiky a upozornit českou veřejnost, co vše se ještě pro menšiny v pohraničí musí vykonat. [7]

O těchto důležitých úkolech výstavy promluvil také předseda výboru J. Maštálko na třetím setkání zástupců výboru 25. 4. 1926 v České Lípě. Ve svém proslovu upozorňoval na fakt, že menšinářů nejsou ve vnitrozemí přijímáni tak, jak by měli, že česká veřejnost se mylně domnívá, že po převratu již české menšiny nepotřebují ochranu a pomoc. Poukázal na škodlivost pasivity Čechů oproti výbojnosti Němců, na to, že ve výstavní oblasti je pouze 11 % Čechů, že

ze 103 politických okresů je ve 41 okresech po 50 % Němců, že ze šedesáti hostinců v České Lípě je pouze jeden český. Maštálko proto doporučoval burcovat nejen slovy, tiskem, ale i názorněji - číselně, graficky, mapami, diagramy, ukázkami práce. K tomu měla sloužit právě výstava, kterou by mělo zhlédnout co nejvíce lidí.

Že se jednalo opravdu o čin rozsáhlý, svědčí i výměra výstavní oblasti: 4 401 km², tj. okres Liberec, Česká Lípa, Ústí nad Labem s 824 000 obyvateli, z nichž Čechů bylo 93 535, tj. 11,2 %. Důležitá byla i Maštálkova poznámka, že nasbíraný materiál musí být bezpodmínečně správný, přesný, i kdyby mluvil proti menšině.

Vystavované exponáty se měly po skončení výstavy zčásti zpeněžit, poslat na celostátní výstavu a v neposlední řadě posloužit jako základ pro menšinová muzea (v České Lípě, Liberci a Ústí nad Labem).

Dále účastníci schůze 25. 4. 1926 rozhodli, kam bude rozesláno svolání o výstavě vytištěné na přípravné schůzi (odborům NJS ve výstavních oblastech, spolkům, kruhům umělců a fotografů, do Mladé Boleslavi, Liberce, Prahy, turistickým spolkům, DTJ, odborům Červeného kříže, pokračovacím školám živnostenským, referentům...).

O peněžní dary byly požádány různé samosprávné úřady, peněžní ústavy, továrny i jednotlivci.

Každý referent odboru vedl Jednací protokol (evidoval přijaté a odeslané spisy), referentskou knihu o svém oboru. Byli také zvoleni delegáti pro zpracování agitační přednášky (s obrazy) o výstavě pro Prahu, Mladou Boleslav a jiná města, měl být také vydáván od 1. 9. 1926 měsíčník "Zpravodaj o výstavě".

Schůze ze dne 5. 12. 1926 rozvrhla časový plán práce po jednotlivých měsících. V prvních měsících měly být vystaveny všechny dotazníky pro statistické údaje, během dubna a května měly být zpracovány všechny statistiky, diagramy, mapy a probrány jednotlivé referáty z odborů. Měla být také vytvořena velká mapa celé menšinové oblasti, která by znázorňovala barevnými žárovkami místa podle procent Čechů (obec, kde není žádný Čech - černá žárovka).

Na každé další schůzi pak vždy byly probírány referáty o postupu práce a nedostatcích v jednotlivých sekcích a oborech, byla podávána pokladní zpráva.

Na schůzi 8. 5. 1927 probíhala debata o názvu výstavy a na nátlak různých činitelů byl změněn výstavním výborem v Mladé Boleslavi název na: "Hraničářská výstava severních Čech 1927 v Mladé Boleslavi". Na tomto setkání se již také jednalo o rozdělení místností a instalaci exponátů, o skončení všech statistických a výstavních prací a jejich předání referenty předsedům sekcí. Do 5. 6. 1927 mělo být vše shromážděno u okresních výstavních výborů a odvezeno do Mladé Boleslavi.

Bylo také stanoveno datum menšinového dne na výstavišti - 28. 8., kdy měl ke shromážděným menšinovým zástupcům v divadle v Mladé Boleslavi promluvit předseda výstavy senátor Hrubý, poté se měla uskutečnit společná prohlídka výstavy.

Na poslední schůzi před výstavou 12.6.1927 v České Lípě bylo shrnuto, co bylo vykonáno, co ještě vykonat zbývá, zástupci se usnesli na přesných datech vlastní instalace (14. - 18.6.), kdo bude instalovat za jednotlivé okresy, kdy se uskuteční prohlídka expozice předsednictvem, zástupci NJS a Národní rady (18.6.). Byl také vytvořen redakční kruh (Štrup, Kalista, Kleprlík, Hons, Maštálko, Tesař, Lang), který sestaví a vydá brožurku seznamující s výstavou. [8]

Zápisy ze schůzí Českého musejního spolku pro kraj českolipský začínají 11. 1. 1928 ustavující valnou hromadou, která se konala v české státní měšťanské škole v Boru u České Lípy za účasti 47 členů spolku. Bylo zde sestaveno přípravné komitě (Maštálko, Marek, Kinský, Škoda, Hanuš, Polanský, Kleprlík, Rýzner, Hruška, Sucharda, Jech, Jílek - většinou pracovníci školství), které mělo připravit a vypracovat stanovy spolku.

Nová ustavující valná hromada byla stanovena na 21.3.1928 do školy v České Lípě, účastnilo se 92 členů, byla provedena volba výboru, který měl řídit správu mezea po tři roky. Zvolené předsednictvo: předseda - J. Maštálko, místopředsedové - J. Tureček, (ředitel reálného gymnázia v České Lípě), V. Jílek (továrník v Kamenickém Šenově), jednatel - K. Marek (odborný učitel, Česká Lípa), pokladník - E. Kleprlík (ředitel české měšťanské školy v České Lípě), ředitel muzea - J. Rýzner (ředitel české měšťanské školy v Boru) a zástupci z Mladé Boleslavi.

Byli také zvoleni správci jednotlivých oddílů sbírek: historie (J. Šulc, odborný učitel, Česká Lípa), turistika, krásy krajinné, umělecké a jiné zajímavosti (B. Kinský, odborný učitel, Česká Lípa), průmysl a obchod (J. Polanský, odborný učitel, Česká Lípa), školské oddělení (Mil. Disman, správce školy v Náhlově), zoologie a botanika (J. K. Hanuš, tajemník okr. školního inspektora Česká Lípa), mineralogie a geologie (O. Drozda, profesor českého reálného gymnázia v České Lípě), spolky obranné, vzdělávací a humanitní (Fr. Mareš, ředitel měšťanské školy v Kamenickém Šenově), poměry politické a náboženské (J. Kosal, řídící učitel v České Kamenici), knihovny, časopisy a persekuce (Č. Hruška, řídící učitel, Zahradky), půda, domy, Češi dle zaměstnání (K. Sucharda, řídící učitel ve Svoru). Dále byli zvoleni revizoři spolkového majetku: Fr. Vlčková, učitelka v České Lípě a E. Kiedl, řídící učitel v Mimoní.

Na výborové schůzi 22. 4. 1928 se jednalo o otevření provizorního muzea ve školních místnostech v Boru, které mělo být otevřeno spolu s otevřením tamní nové školy 27. 5. 1928. V rámci slavnostního programu měla proběhnout akademie, oslava desetiletí Rumburské vzpoury, průvod městem ke škole, slavnostní předání nové budovy řediteli a projev J. Maštálka k otevření muzea.

Na této schůzi se také rozhodlo o vydání informativních vlastivědných spisků severních Čech, které by seznámily české obyvatele s krásami jejich kraje a zároveň by výtěžek z prodeje obohatil spolek. Došlo ke stanovení redaktorů jednotlivých spisků:

1. Bezděz - Doksy - Dubá: J. Maštálko
2. Česká Lípa a okres českolipský: J. K. Hanuš
3. Bor, okres borský, Kamenický Šenov, Česká Kamenice: J. Rýzner
4. Ještěd, okres německo-jablonský, Ralsko a okres mimoňský: B. Kinský
5. Luže-Lužicko-okres varnsdorfský: J. Rambousek
6. Výběžek šluknovský a Českosaské Švýcarsko: J. Kovář

Spolek si dále přivydělal i vydáváním a prodejem pohlednic, mapek a obrázků.

Na každé schůzi byla podávána také pokladní zpráva. Spolek získal finance především dobrovolnými dary různých korporací, zámožných osob, dále z prodeje svých výtisků (bylo vydáno 2 000 exemplářů vlastivědných spisků po 3 Kč.), z různých sbírek při slavnostních příležitostech a samozřejmě z členských příspěvků. Členstvo se dělilo do čtyř skupin: zasloužilí členové (platili 1 000 Kč za rok), zakládající (100 Kč za rok), přispívající (20 Kč za rok), činní členové (6 Kč za rok).

Počet členů postupně vzrůstal, například na výborové schůzi dne 13.1.1929 byl udán počet členů 237 (2 zasloužilí, 56 zakládajících, 31 přispívajících a 148 činných) a na valné hromadě 10.5.1931 již bylo nahlášeno 401 členů (2 zasloužilí, 63 zakládajících, 55 přispívajících, 281 činných).

Na schůzi výboru dne 13.1.1929 bylo připomenuto, že stále chybí muzejní časopis, který by podrobně informoval o českolipském kraji a usnesení ze schůze z 20.10.1929 se zavazuje, že první číslo tohoto populárně-vědeckého časopisu vyjde již do Vánoc v tisíci výtiscích, že cena se bude pohybovat kolem 2 - 3 Kč a členství ve spolku bude podmíněno odběrem časopisu. Odpovědným redaktorem byl zvolen J. Maštálko a spoluredaktory pro různé obory: J. Ryneš (historie), Kinský, Šulc, Tureček (turistika - zeměpis), Kovář (časovosti), Hanuš, Kleprlík (školství), Polanský (sociální hlídka), Marek, Jílek (průmysl a obchod), Dismán (umění), Jedlička (přírodní vědy), Rýzner (muzeum), Sobišek (filologie), dr. Drozda (sport), Vlčková (ženská otázka) + Maštálko (menšinová hlídka).

Na schůzi redakční rady 6.11.1929 byla projednána povaha časopisu, jeho název a další organizační otázky. Autoři se chtěli přiblížit vědecké úrovni časopisů, ale zároveň chtěli vytvořit časopis hraničářský a buditelský, který vznítí zájem čtenářů. Zároveň autoři chtěli obsahově rozšířit časopis, zvětšit okruh spolupracovníků, odběratelů, získat Liberecko, Ústecko i Lužici, zvýšit zájem vnitrozemí. Z debaty o název časopisu vyšel vítězně název "Bezděz, Přehled kulturních a přírodních poměrů severních Čech a Lužice". Majitelem a vydavatelem časopisu byl tedy Český muzejní spolek pro kraj českolipský v České Lípě, vycházet měl každé dva měsíce, každé číslo mělo mít asi 24 stránek a předplatné pro členy činilo 12 Kč, pro nečleny 15 Kč, na obálku časopisu byl navržen obrázek Dokského jezera v pozadí s hradem Bezdězem. Uzávěrka prvního čísla časopisu Bezděz se konala 18.12.1929.

Kromě časopisu doporučovali členové založit také zvláštní muzejní knihovnu, která by se obohacovala výměnami publikací (18.12.1929), vytvořit herbář kraje českolipského a sbírat zkameněliny (10.5.1930 - valná hromada).

Činovníky spolku byla také sestavena přednáška o Českolipsku se 100 diapositivů. Obsahovala části národní, hospodářskou, sociální, školskou, historickou, které vypracoval J. Maštálko, a krajinné krásy zpracované B. Kinským. Přednáška byla poprvé uskutečněna v České Lípě v Národním domě 25.3.1933 a potom byla využívána při mnoha různých příležitostech a prezentována po celé republice (první zájezd s přednáškou - 31.3.1933 do Pardubic).

Roku 1933 také Ministerstvo školství a národní osvěty propůjčilo Musejnímu spolku tři místnosti v budově české Tyršovy školy za účelem zřízení muzea v České Lípě. Spolek ihned začal jednat o dalších místnostech, a to se správou státních lesů v Zákupích, která s Musejním spolkem uzavřela nájemní smlouvu o pronájmu čtyř místností na zámku v Zákupích na dobu šesti let od 1.7.1933 do 30.6.1939.

Muzeum se tedy dělilo do dvou částí - v České Lípě a Zákupích. Od května 1933 probíhaly přípravy a porady, jak muzejní sbírky rozmístit. Bylo rozhodnuto, že v České Lípě bude otevřeno muzeum současnosti s výstavou sklářskou, obrazem o poměrech panujících v pohraničí, výrobky českých firem, a zákupské místnosti budou muzeem minulosti. Za účelem rozšíření exponátů byla požádána okolní česká muzea (Mladá Boleslav, Mnichovo Hradiště, Jičín, Turnov, Hořice, Sobotka) o darování starých předmětů či spisů vztahujících se k českolipskému kraji. Přispěli také legionáři, kteří věnovali exponáty týkající se odboje. V historické části muzea měla být také umístěna Napoleonova židle, získaná od Ministerstva školství a národní osvěty.

Finanční stránku vyřešil spolek dobrovolným vstupným na jeden rok (poté se ustálilo), umístěním příspěvkové pokladničky a prodejem map a knih vydaných Českým musejním spolkem.

Muzeum se také mohlo spoléhat na podporu ústředí, tzn. Svaz muzeí, kterou přislíbil Dr. Guth 18.6.1933 na valné hromadě Musejního spolku při přednášce o vývoji, významu a druzích muzejnictví.

Správcem všech muzejních sbírek byl zvolen odborný učitel B. Kinský, uspořádáním sbírky přírodnin byl pověřen prof. Dubský, veškerou instalaci a umístění předmětů zajišťoval rada Hradecký, agendu vedl odborný učitel Dušátko, pokladním a účetním byl účetní Pittner, numismatické sbírky uspořádal pokladník Kunz, legionářské oddělení vedl přednosta Jirouš ze Skalice a vedení knihovny připadlo panu Šedkovi.

Na každé schůzi či valné hromadě vždy probíhaly referáty vedoucích jednotlivých sbírek o postupu uspořádání a zpracovávání exponátů. Muzeum v České Lípě tedy obsahovalo tyto oddíly:

Muzeum v České Lípě obsahuje:

1. oddíl materiálu mapového a diagramového
2. předměty, kterými je charakterizována výroba na tomto území
3. sbírky přírodnin
4. odborná knihovna
5. oddělení krás krajinných
6. oddíl Lužice
7. časopis Bezděz
8. oddíl českého života v pohraničí

Historické sbírka v zámku v Zákupech:

1. předválečná perzekuce
2. oddělení vévody Zákupského (o jeho zřízení bylo jednáno)
3. oddíl legionářský
4. fotografie a modely starých památek
5. sbírka numismatická
6. historické mapy
7. válečné mapy
8. oddělení pedagogické
9. oddělení starých cenných věcí (především staré sklo) [9]

Musejní spolek se tedy stal členem Svazu muzeí, členem numismatické společnosti a dostal právo od Československého archeologického ústavu v Praze na provádění výzkumných prací ve vlastní režii. Za první rok práce pro muzeum již bylo zainventarizováno na 608 čísel přírůstků v různých oborech (roku 1936 to bylo již 1943 čísel). Inventář hlavní a jednotlivých oborů byl vypracován podle směrnic Svazu muzeí v ČSR a obsahoval záznamy o inventárních číslech, popis předmětů, charakteristické známky, údaje o dárcích či koupi. Roku 1936 se cena majetku a sbírek muzea odhadovala asi na 60 tisíc Kč, nelze však vyčíslit cenu historickou (roku 1936 to bylo již asi 100 tisíc Kč).

Dne 1.12.1935 se konala mimořádná schůze v české obecné škole v Zákupech za přítomnosti zástupců podnikatelů z České Lípy, Doks, Zákup, Kamenického Šenova, kteří měli možnost poprvé a bez přítomnosti veřejnosti si muzeum prohlédnout, zvážít svou pomoc muzeu a umístění dalších expozic svých výrobků.

Datum slavnostního otevření muzea v Zákupech bylo stanoveno na 24.5.1936 (přesunuto z původního termínu 10.5.1936) a k tomuto dni bylo vydáno zvláštní číslo časopisu Bezděz. Program otevření muzea se dělil do dvou částí - ranní a odpolední. Ráno 24.5. proběhla v České Lípě v Národním domě slavnostní valná hromada za hojné účasti členů a hostů. Předseda v úvodním proslovu zdůraznil důvody založení muzea a jeho cíle: "Musíme si zařizovati

svůj život tak, abychom si zde ubránili své češství. Nechceme rozvoj na troskách německého národa, nýbrž chceme si zde uhájiti naše těžké postavení. Byla by věčná škoda nechat zde zahynouti všechny ty památky na slovanské osídlení." [10]

Odpolední program slavnosti se pak skládal z průvodu z nádraží v Zákupích do zámku, slavnostních proslovů a lidové veselice, kterou zorganizoval MO NJS v Zákupích. Na oslavě se účastnily a podílely různé spolky, Ústřední matice školská, Ministerstvo školství a národní osvěty, Ministerstvo zemědělství, Obec legionářská, okolní muzea, Zemský výbor, Svaz muzeí, školy z Jičína, Turnova, Mladé Boleslavi atd. Ze strany Němců však nebylo otevření českého muzea přijato s nadšením. Na schůzích členové Musejního spolku často upozorňovali na záporné reakce v německých novinách (např. v Leipziger Zeitung - výborová schůze 10.2.1936). Tyto reakce však jen utvrdily "muzejníky", že se jedná o správnou českou věc.

Dalším počinem Musejního spolku v České Lípě bylo umístění pamětní desky redaktora Lumíra Ferdinanda Břetislava Mikovce na jeho rodném domku ve Sloupu u Boru. Již v lednu 1936 začaly přípravy a pátrání po jeho rodném domě. Slavnostní odhalení desky proběhlo 27.9.1936 opět s rozsáhlým programem (vztyčení státní vlajky, hymna, pěvecký sbor, slavnostní řeč vrchního finančního rady a spisovatele Fr. Zumana - člena Musejního spolku, průvod na hřbitov...) a spoluúčastí mnoha českých korporací (spolupráce hlavně s OOS v Boru). Na počest tohoto slavného rodáka vydal Musejní spolek také 700 brožur o F.B. Mikovci.

Ukázkou česko-německých neshod byla také organizace oslav výročí 600 let založení České Lípy. Již od počátku roku 1937 se na schůzích Musejního spolku debatovalo o charakteru této oslavy a přípravách na ni. Na německé straně byl zřízen slavnostní výbor, který vydával vzpomínkový "Almanach". Česká společnost se měla oslav účastnit v rámci Okresního osvětového sboru koncertem českolipské Filharmonie a dalšími podniky. Český muzejní spolek měl pro tuto příležitost vydat slavnostní číslo Bezdězu s příspěvky vynikajících spolupracovníků, historika Šimáka z Prahy a spisovatele Zumana.

Již v březnu 1937 však přišlo varování od profesora Šimáka, který nedoporučoval účast na oslavách 600 let České Lípy, protože nemají žádný vědecký podklad. Také předseda Mašťálko odrazoval od účasti, "protože zakládání měst za Přemyslovců bylo vlastně poněmčování a neštěstí národa - oslavovat něco takového se nesrovnává s naším stanoviskem." [11]

Musejní spolek se tedy oslav neúčastnil, zvláštní číslo časopisu Bezděz nebylo vydáno, spolek se omezil pouze na zveřejnění článku vysvětlujícího stanovisko k oslavám.

Koncem roku 1937 ještě proběhla jednání o svolání valné hromady u příležitosti 10. výročí založení Musejního spolku v České Lípě na počátku roku 1938, o zřízení expozice Orlíka - vévody ze Zákup, syna Napoleona I. - za přispění Francie a Ministerstva zahraničí, o vybudování Masarykova koutku v muzeu.

Úplně poslední zápis v dochované knize zápisů se datuje dnem 13.12.1937. Zapisovatel však na schůzi žádá o novou knihu, takže zápisy patrně pokračovaly i po část roku 1938. Tato

poslední kniha zápisů se však nezachovala. Musejní spolek zřejmě násilně přerušil svou úspěšnou činnost na podzim 1938, tak jako většina českých korporací v České Lípě.

d) Význam Musejního spolku českého

Muzejnictví, sbírání, uchovávání a vystavování kulturních, historických, přírodních a jiných památek má vždy obrovský význam pro povznesení, poučení národa a pro zachování jeho vlastní identity a hrdosti.

Toto obzvláště platilo pro česká muzea v pohraničí, které o svou existenci musela často zápasit.

Cílem usilovné a neúnavné práce členů Musejního spolku českého v České Lípě bylo nejen zachovat památku pro příští generace, ale také probudit českého ducha, povzbudit ho ukázkami, co dokáží vyrobit čeští lidé, co zplodila česká země a v neposlední řadě vyburcovat varovnými čísly o poměrech v pohraničí.

Tohoto docílil spolek i spoluprací s ostatními českými orgány a organizacemi, založením českého muzea, vydáváním českého časopisu Bezděz, organizováním řady oslav.

Cíle práce Musejního spolku a muzea vyjádřil také výstižně předseda Maštálko v projevu na valné hromadě z 25.11.1934: "Náš musejní spolek vyvíjí práci v tom směru, aby se předváděním slavné minulosti povznášela naše národní hrdost a naše sebevědomí. Nesčetná pojmenování míst, měst, vsí, vrchů, hor, řek a potoků ukazují, že kraje tyto před léty obývali Slované. Nad hroby těchto Slovanů začíná nový život slovanský. Rakev Slovanstva se roztříšťuje a z jejích prken se sbíjí kolébka. Dobře vykrystalizované národní přesvědčení je nejlepší obranou před germanisací. Naše muzeum musí být vybudováno, aby ukazovalo našim lidem, jací jsme byli kdysi a jací jsme dnes. Náš sen je: v našem severu vybudovat mohutné a krásné muzeum, které by bylo vzpruhou našich hraničářů. Budeme všemožně pracovati na uskutečnění těchto plánů."

[12]

4. Klub československých turistů

a) Stručná charakteristika spolku

Odbor Klubu československých turistů (KČST) v České Lípě jako takový byl založen 15.3.1928 a v době svého vzniku čítal 42 členů. [1]

Jeho vznik měl být menšinovou protiváhou podobným německým spolkům působícím ve městě, se kterými také po celou dobu své existence sváděl existenční boje. Spolek se musel vyrovnávat i s finančními obtížemi.

Náplní klubu byla propagace přírodních krás Českolipska např. formou časopisových článků, brožur, obranných tabel (v mnoha směrech se zde rozvíjela spolupráce s Musejním spolkem českým a časopisem Bezděz).

Cílem spolku bylo povznesení turistiky pečováním o turistické cesty, značením, umisťováním orientačních mapek a tabulek, organizování průvodcovských služeb, zajišťování nocleháren a v neposlední řadě i provozováním vlastní turistické činnosti.

Do čela odboru byl volen výbor skládající se z předsedy a dalších osmnácti členů. [2] Vyšším orgánem KČST byla župa, odbor KČST v České Lípě náležel k župě Lužicko-jizerské se sídlem v Liberci, ústředí KČST sídlilo v Praze.

b) Dochované archiválie

Materiál podávající důkazy o činnosti klubu není rozsáhlý, jedná se spíše o jednotlivé spisy, souvislé záznamy, například o schůzích, se nezachovaly. Podrobnější informace a obraz o činnosti odboru poskytuje časopis Musejního spolku českého Bezděz, v jehož každém čísle byla pravidelně vyhrazena rubrika pro KČST.

Zachovaný materiál sestává z jednacích protokolů, spisů, korespondence a dokumentačního materiálu, pocházejícího z let 1889 - 1938 (odbor KČST však vznikl až roku 1928):

- Jednací protokol 1932 - 1933 (inventární číslo 207), Jednací protokol 1933 - 1935 (inventární číslo 208) - jde o zápisy jednatele o došlé a odeslané korespondenci, obsahuje vždy datum, číslo, odesílatele, adresáta, předmět dopisu, poplatek.
- Vlastní spisy - jedná se o propagační letáčky klubu, členské legitimace, seznam členů, brožura "Sjezd pohraničních žup KČST", Listina přítomných na sjezdu pohraničních žup a odborů 1928 - 1938 (inv. číslo 209)
- Korespondence klubu - zahrnuje legitimace, pozvánky, vyhlášky, brožury, plakáty; mezi odesílatele zásilek patří např. Musejní spolek, Občanská záložna, OOS, Československé reálné gymnázium, Civilní obrana, 1889 - 1937 (inv. číslo 210)

- Dokumentační materiál - Pamětní kniha 1. vlády a Národní shromáždění v republice československé (inventární číslo 211)

c) Činnost odboru KČST

Odbor KČST v České Lípě byl založen 15.3.1928 se 42 členy. Jeho dlouholetým předsedou se stal ing. A. Hradecký, technický rada. [3]

Ucelenější zprávy o činnosti odboru však pocházejí z let následujících. Roku **1933** valná hromada ústředí KČST v Praze svolila k ustavení 1. hraničářské Lužicko-jizerské župy se sídlem v Liberci, jejímž prezidentem se stal JUDr. Pech. Do této oblasti spadal též celý kraj českolipský a další odbory v Rumburku, Českém Dubě, Vysokých Hamrech, Liberci atd. Župa začala vydávat svůj věstník a vytyčila úkoly na 1. sněmu, který se konal v České Lípě. Bylo rozhodnuto odstranit nedostatky v turistické orientaci, vypracovat župní mapu všech značkových cest a sestavit oficiální seznam česko-německého názvosloví hor, řek a turisticky významných míst v této oblasti.

Odbor KČST v České Lípě roku 1933 pořádal 1. prázdninový seminář Svazu státního učitelstva s výlety, exkurzemi a autokarovými zájezdy po Českolipsku. Takového okružní zájezdy organizovali průvodci odboru KČST v České Lípě v tomto roce také pro pražské turistické odbory a Sdružení pro povznesení znalosti památek. Roku 1933 bylo odborem umístěno celkem 7 informačních tabel a map na nádražích. V této době také odbor začíná vleklý boj o získání některých historických památek (hrad Bezděz, Ralsko) do správy (vyvlastnění státem). [4]

K 31.12.1934 čítal odbor v České Lípě již 172 členů (k 31.12.1933 - 113 členů), mezi nimiž nechyběli významní spolkoví činovníci Českolipska, např. J. Maštálko, B. Kinský, B. Hanuš... Do výboru byli na rok 1934 zvoleni: předseda - Hradecký, místopředseda - Havlíček, jednatel - Šedek, pokladník - Soukup, značkař - Kinský, vůdce výletů - Pittner, dalšími členy výboru se stali - Píša, Hanuš, Stejskal, Marek, Krotký, Cosl, náhradníky - Berka, Bažant, Mařík, Papírník a revizory - Hoznauer a Perný. Složení tohoto výboru zůstávalo každoročně bez větších změn.

Od roku 1934 započal také úzký styk s župou, Česká Lípa měla ve vedení župy významné zastoupení: 1. místopředsedou se stal J.Šedek, župním značkařem B. Kinský, referentem hradů a památek Havlíček a revizorem účtů župy Pittner.

Dne 9.9.1934 se v České Lípě uskutečnil pracovní sjezd pohraničních žup a odborů (např. župy Orlicka, Krkonošska, Dolnolabska, Krušnohorská, Českého ráje, Lužicko-jizerska a další), na kterém se jednalo převážně o zkvalitnění a zpřesnění turistického značení. Rezoluce sjezdu požadovaly zavedení jednotného postupu ve značení v pohraničí. Nápravy se mělo docílit dohodou s Hauptnerbandem německých turistických spolků v rámci dosavadního jazykového nařízení, nebo přímo podnětem k vydání potřebného zákona za tímto účelem. Účastníci sjezdu ukázali na důležitost turistické orientace v pohraničí nejen pro turistické účely, ale hlavně pro účely strategické z hlediska státní bezpečnosti.

Samotný odbor KČST v České Lípě roku 1934 vykázal bohatou činnost. Odbor se držel usnesení župního sjezdu a značkař B. Kinský započal zřizovat v oblasti celé župy nové orientační česko-německé tabulky. Odbor také uzavřel na okresním úřadě dohodu s německým turistickým

spolkem Naturfreunde, že orientaci bude nadále provádět pouze KČST a Němci budou pouze značky udržovat a pomáhat při obstarávání různých povolení pro umísťování značek na soukromém majetku.

V České Lípě bylo za rok 1934 umístěno 7 orientačních tabulí, 9 ukazatelů, označena cesta na Sloup a do Svitavy, postaven orientační kiosk u kostela Maří Magdaleny, na nádražích byly vyvěšeny mapky se zakreslenými turistickými cestami, darované inspektorem Maštálkem. [5] Podařilo se také umístit bufet KČST u jezera v Doksech. [6]

Podařilo se také vybudovat v České Lípě noclehárnu se 60ti lůžky v české Tyršově škole. Další noclehárny odbor zajistil v Boru, Mimoni, Jablunném, České Kamenici, Dubé a Chřibské. Odbor i v roce 1934 pokračoval v klubových okružních autokarových zájezdech Českolipskem, v propagaci své činnosti v různých časopisech a brožurách, vydáváním turistických průvodců a map, v organizaci přednášek (úzká spolupráce s Musejním spolkem českým - např. přednáška Českolipsko). [7]

Župa i odbor v České Lípě i v roce 1934 stále pokračuje v projednávání a zajišťování si přednostního kupního práva na hrady Ralsko, Perštýn, Ronov, Stohánek, Sloup, Tolštýn, Děvín. [8]

Po dlouholetém hledání finanční a morální opory se stal roku 1934 ochránitelkou odboru v České Lípě odbor KČST v Praze 1 s 25 tisíci členy. [9]

Turistické akce odboru pokračovaly i v roce 1935, kdy bylo uskutečněno 7 zájezdů na Českolipsko a 6 do Dubského Švýcarska. Okružní autokarové zájezdy byly pořádány jak pro členy klubu, tak i pro ostatní české spolky a instituce Českolipska a zájemce z celé republiky. Okruh zájezdu vždy měřil kolem 150 km.

Roku 1935 odbor přičlenil k vlastním 82,5 km cest správu nad 141 km cest, kterou převzal od německého turistického klubu Naturfreunde. [10]

Mezi významnější počiny odboru KČST za rok 1935 patří přípravy na oslavy 600 let města České Lípy - vydání turistického průvodce "Lužické hory s Českolipskem" a krajový rozhlasový přenos. V tomto roce také odbor vydal turistickou mapu Dubského Švýcarska - Doksy, Kokořín, Úštěk, zasloužil se o otevření nové noclehárny ve Starých Splavech a stále usiloval o vydání památkového zákona o vyvlastnění některých historických památek státem. [11]

Roku 1936 v rámci boje za české značení podala také župa na návrh B. Kinského žádost na Ministerstvo vnitra a Vojenský zeměpisný ústav, aby ke 100. výročí úmrtí K. H. Máchy bylo jezero u Doks pojmenováno i v úředních mapách a záznamech jako "Máchovo jezero". Byla také nově označena "Máchova cesta" (z Bezdězu do Doks a Peklem do České Lípy) a "cesta Mikovcova" (z České Lípy do Sloupu). Zasluhou odboru KČST v České Lípě byl v srpnu 1936 na Jarmilině skále u Máchova jezera odhalen památník K. H. Máchovi. Odbor se také současně rozhodl rozšířit své propagační aktivity a posílit zájem Čechů o české přírodní krásy pořízením filmových záznamů okolních krajů. [12]

Roku 1937 došlo ke snížení počtu členů na 108. Tento pokles byl zřejmě způsoben omezením turistických výhod na drahách. V tomto roce odbor zřídil novou noclehárnu v Doksech, opravil 37 dosavadních tratí, vybudoval 19 tratí nových, umístil 50 nových orientačních tabulek, uspořádal 24 spolkových výletů (ušlo se celkem 530 km). [13]

V roce 1937 se odbor ještě ve větší míře snaží vzbuzovat zájem o české pohraničí, doporučuje brožurky, uveřejňuje články a razí heslo: "Kdo chce vlast bránit skutky - musí ji znát!" [14]

Napjatá situace roku 1938 sice zbrzdila některé spolkové aktivity, avšak odbor se stále snažil podněcovat českou hrdost na svůj kraj alespoň uveřejňováním článků, hlavně v časopisu Bezděz (soupisy historických památek a přírodních krás, informace o nich, zkoumání některých slovanských místních názvů jako důkazů slovanského osídlení v historii, upozorňování na jednotlivé památky...). [15]

K odvaze ve svých výzvách nabádala i župa Lužicko-jizerská: "Vážnost situace brzdí spolkovou činnost, a přece není třeba oddávat se pesimismu. Byli jsme tu již před 1 000 lety a přec tu jsme mocnější a připravenější než kdy jindy. Snad bychom to rozluštili jednoduše, snadno a rychle, ale nikdo na světě nám republiku nebude dělit. A chce-li, ať si přijde, vždyť naši předkové právě od nás hnali hordy nepřátel až za Českou ves - dnešní Berlín." [16]

Odbor v této době také posílily oslavy dvacetiletého jubilea vzniku republiky, padesátého výročí československé turistiky a desátého výročí založení místního odboru KČST v České Lípě na slavnostní valné hromadě 10.2.1938 v Národním domě. [17]

Klub neustále připomínal, že turistika a poznání přírody okolí by se nemělo ani v této době zanedbávat, protože je důležitou součástí brannosti, částí programu československé armády a úkolů pohraničních posádek: "Pracujeme k tomu, abychom poznali důkladně to, co chceme bránit a co znali dříve jen ti, kdož tu žili." [18]

d) Význam KČST

Činnost KČST měla ve velké konkurenci podobných německých spolků bezesporu nemalý význam pro české pohraničí.

Českolipský odbor se snažil vzbudit zájem o okolní přírodu i kulturní památky a tím posilovat hrdost Čechů v pohraničí na svůj kraj. Klub se pro menšinu snažil objevovat a propagovat přírodní krásy Českolipska (časopisové články, brožury, mapy, tabla), povznášet vlastní turistiku pečováním o turistické cesty, značením, umisťováním orientačních tabulek (odbor KČST si vymohl v boji za správné české místní názvy oficiální správu nad značením na Českolipsku), spolek také organizoval pěší výlety i autokarové okružní zájezdy Českolipskem pro své členy, ale i jiné korporace, zajišťoval průvodcovskou službu pro výpravy z vnitrozemí a snažil se zbudovat ve svém okolí síť turistických nocleháren (odbor jich vlastnil asi 8).

Prací důležitou pro národní sebevědomí byla také snaha odboru (byť bez větších výsledků) spolu s župou získat cenné historické památky, především hrady a zříceniny, do českých rukou (vyvlastnění státem, popřípadě odkoupení klubem).

Záznamy o existenci KČST končí březnem 1938, avšak ani ve vážných chvílích tohoto roku odbor neopustil českou menšinu a českou přírodu, stále se snažil propagovat její poznání jako součást brannosti a připravenosti národa na střet s nepřátelskými silami.

5. Filharmonie (Českolipská filharmonie)

a) Charakteristika spolku

Hudební spolek Českolipská filharmonie zahájil svou činnost roku 1936 pod vedením Jana Douši. Jeho členy byli především učitelé Státní hudební školy v České Lípě s pobočkami v Zahradkách a Boru a další hudebníci z Českolipska.

Toto amatérské hudební těleso čítalo asi 60 členů a nastudovalo na 8 koncertů vynikající úrovně.

Spolek byl zrušen roku 1938, svou existenci znovu obnovil po válce. [1]

b) Dochované archiválie

Materiál mapuje dobu existence od roku 1936 - 1949. Protože se zachoval pouze zlomek agendy spolku, nedovídáme se podrobnější informace o jeho činnosti:

- Pokladní deník 1936 - 1938 (inventární číslo 175) - obsahuje zápisy o příjmech a vydáních hudebního tělesa a také jeden exemplář přihlášky do Českolipské filharmonie
- Spisy - Účetní doklady 1938 (inventární číslo 176) - obsahují různé účty, např. za hudebniny, opisování not, účty z tiskárny (za členské průkazky, plakáty, pozvánky, obálky...), účty za režijní výlohy na koncerty, poplatky za pronájmy jeviště, osvětlení, dopravu nástrojů, výplaty hudebníkům...
- Jednotliviny - vkladní knížka Občanské záložny v České Lípě 1937 - 1949 (inventární číslo 177)

c) Činnost spolku

Zprávy o konkrétní činnosti Filharmonie můžeme nepřímým vyvodit pouze z kusých zpráv z dochovaných materiálů.

Z přihlášky do Českolipské filharmonie se dovídáme o cílech a poslání spolku: "Českolipská filharmonie si vzala za úkol šířit a pěstovat dobrou hudbu. Byla založena roku 1936 jako jediné české veliké hudební těleso v severočeském pohraničí. Za krátký čas dokázala, že jest odhodlána plnit své poslání do důsledku." [2]

Z tohoto dokumentu také zjišťujeme, že hudební těleso, jako nevýdělečný soubor, bojuje s finančními obtížemi: "Částky za hudebniny při tak velikém obsazení jsou značné (př.: symfonická báseň Blaník od B. Smetany stojí pro naše obsazení 300 Kč a trvá 14 minut). Výtěžky z koncertu nestačí, zvláště když i ostatní režie a inventář musí býti hrazeny." [3]

Soubor se proto v této přihlášce obrací ke všem příznivcům hudby o peněžitý příspěvek ve formě členství v Českolipské filharmonii. Tímto se zároveň každý člen stal také spolušítelem jejího kulturního poslání.

V pokladním deníku se seznamujeme s některými konkrétními koncerty a účinkováním. Příjmy a vydání také mapují významnou spolupráci s ostatními českými spolky a institucemi: první koncert Filharmonie se uskutečnil 21.11.1936, 7.3.1937 sehrál soubor koncert pro OOS v Boru - Arnultovicích k výročí narozenin T. G. Masaryka, v témže roce ještě těleso vystoupilo 2.5. pro místní školní výbor v Benešově nad Ploučnicí, dne 27.5.1937 v hotelu Merkur v České Lípě, dne 21.9.1937 účinkovala Filharmonie také při tryzně za prezidenta Osvoboditele organizované OOS v České Lípě, přijala i účast 27.10.1937 na slavnostní akademii pořádané opět OOS v České Lípě, další koncert v České Lípě proběhl 6.11.1937, v roce 1939 to pak byl koncert 7.5. v České Lípě a účinkování při oslavě narozenin prezidenta republiky Beneše, 28.5.

Poslední zápis o výdajích v pokladní knize pochází z prosince 1938. [4]

d) Význam Českolipské filharmonie

Jako jediné české hudební sdružení svého druhu v severočeském pohraničí plnila Filharmonie důležité kulturní poslání (které se snažila propagovat i příspěvkovým členstvím). Kromě svých samostatných koncertů účinkovala při mnoha národních oslavách a výročích, čile spolupracovala s ostatními českými spolky Českolipska (OOS Česká Lípa, Bor, Spolek divadelních ochotníků "Jirásek" v České Lípě...) i s českým školstvím.

Vynikajícím nastudováním děl českých klasiků Českolipská filharmonie nejen šířila dobrou hudbu, ale dodávala i důstojnost všemu menšinovému snažení na Českolipsku a posilovala českého ducha v pohraničí.

B. MIMOŇ

Národní jednota severočeská

a) Charakteristika spolku

V Mimoně sídlil místní odbor Národní jednoty severočeské, který patřil do českolipského okrsku NJS. Vyššími orgány byl V. sbor NJS v Mladé Boleslavi a Ústřední výbor NJS v Praze.

Funkce a organizace odboru - viz NJS Česká Lípa.

b) Dochované archiválie

Časový rozsah dochovaného materiálu je od roku 1935 do začátku roku 1938 (inv. číslo 1 217, 1 218). Zachovalo se pouze torzo materiálu NJS. Jedná se o korespondenci spolku v tomto období. Jsou to dopisy místnímu odboru v Mimoně od různých institucí, jiných místních odborů NJS z celé republiky, od odborů z českolipského okrsku, z ústředí, od předsednictva V. sboru v Mladé Boleslavi, od soukromých firem i jednotlivců. Součástí korespondence MO NJS Mimoň je i část

agendy českolipského okrsku přibližně od roku 1937 do počátku roku 1938, zřejmě z toho důvodu, že jednatelem okrskového výboru se stal člen MO NJS v Mimoně. Tím pádem všechna korespondence okrsku docházela do Mimoně a odtud byla také na různá místa odesílána.

Z dopisů se dovídáme různé kusé, útržkovité informace o činnosti odboru, okrsku, o spolupráci Mimoně s ostatními odbory, ústředím i jinými institucemi. Poněvadž se nezachovaly žádné bližší materiály o tomto spolku (zápisy ze schůzí, kronika...), nevíme, kdy tento odbor NJS zahájil činnost, kdy ji ukončil, kolik čítal členů, kolikačlenný volil výbor, jak probíhaly schůze atd...). Nelze jej tedy nějak blíže charakterizovat, z informací v korespondenci můžeme pouze dedukovat a domýšlet náznaky aktivit odboru v Mimoně.

c) Činnost místního odboru v Mimoně

Dochovaná korespondence spolku je velice různorodá a je tedy patrné, že odbor úzce spolupracoval s mnoha organizacemi, bratrskými odbory a jinými institucemi. V návaznosti na tuto spolupráci se pak odvíjela i samotná aktivní činnost odboru.

1. Provázanost s ostatními organizacemi spočívala především v posílání finančních podpor a příspěvků. Zachovaly se dopisy typu žádostí o podporu či poděkování za příspěvek, poslání příspěvku, nadílky... Tak například místní odbor NJS v Čelákovcích zaslal české státní obecné a měšťanské škole v Mimoně a místnímu odboru NJS Mimoň vánoční nadílku, která sestávala z 550 Kč, 2 pytlů a 1 krabice šatstva, prádla a obuvi. MO NJS Mimoň měl za úkol tento dar roztrždit a rozdělit (350 Kč získal odbor, 200 Kč škola, šatstvo a boty byly rozděleny do tří skupin = žáci mateřské školy, obecné a měšťanské). MO NJS Mimoň v dopise za tento dar děkuje a popisuje jeho využití (27.12.1935). Poděkování za vánoční nadílku bylo zasláno také firmě Hynek Gürlich. Tato Mechanická tkalcovna a továrna na prádlo v Mimoně zaslala místnímu odboru NJS k rozdělení dětem šest chlapeckých košil (19.12.1935).

S MO NJS spolupracovala také další soukromá firma - Mechanická tkalcovna a továrna na prádlo v Mimoně Müller a Seidl, spol. s r.o., které odbor v dopise děkoval za zaslání 16 ks chlapeckých a 16 ks dívčích košil (27.12.1935). Děkovný dopis byl také zaslán MO NJS v Katusicích, který daroval do Mimoně na vánoční nadílku 150 Kč (28.12.1935).

Častým úkolem odboru NJS bylo rozdělovat došlé příspěvky školám. V období bídy a krize poslalo školám příspěvek Zemské ústředí péče o mládež v Čechách. Zprostředkoval a zorganizoval ho Inspektorát menšinových škol národních s vyučovacím jazykem československým v České Lípě, který velmi těsně spolupracoval se všemi okolními odbory NJS. Zemské ústředí na tuto akci uvolnilo 10 000 Kč a mimoňským školám byla z této částky přidělena mimořádná podpora 650 Kč. MO NJS v Mimoně samozřejmě ihned odeslal děkovný dopis s podrobným rozpisem použití daru = koupě oblečení, látek, bot, rozdělení finanční částky mezi nejchudší děti mateřské, obecné a měšťanské školy (3.5.1935).

Činnost místních odborů byla finančně podporována z ústředí NJS. Zachoval se doklad o zaslání příspěvku z ústředí místního odboru NJS v Mimoně = 400 Kč. Výborová schůze MO NJS

Mimoň dne 30.12.1935 se však rozhodla celý tento příspěvek věnovat opět českým školám, a to na krytí výdajů spojených s vánoční nadílkou a na jízdné pro chudou školní mládež. Tato informace se nám, na rozdíl od předešlých, nezachovala jako děkovný dopis, nýbrž ve formě stížnosti. Týkala se pokladníka NJS, který odmítl řediteli školy vyplatit stvrzenku na stanovenou částku a stejnou na 200 Kč vypravenou od ústředí přímo škole. Časté malicherné nežádoucí hašteření uvnitř české menšiny dokládá i to, že tato roztržka získala jakýsi národnostní podtext, když pokladník NJS požádal o svědectví svého nadřízeného Němce (německé národnosti), na což bylo ve stížnosti poukazováno jako na zatahování německého živlu do českých národních záležitostí (2.1.1936).

2. Důležitým úkolem všech místních odborů NJS byla starost o rozvoj českého školství v pohraničí. Z útržkovitých informací lze tuto snahu dokumentovat i v MO NJS v Mimoní. Jednalo se samozřejmě o rozdělování různých došlých příspěvků či přímé finanční podporování (viz výše).

V materiálech se však zachovaly i zmínky o dalších aktivitách. Např. MO NJS Mimoň vyslala své zástupce na manifestaci za urychlení stavby české školy v Doksech, kterou pořádal MO NJS v Doksech 25.7.1937 (plakát zaslaný 19.7.1937).

MO NJS v Mimoní se zřejmě úzce podílel také na vzniku české školy přímo v Mimoní. Ve společném dopise totiž MO NJS Mimoň a Místní školní výbor zvou předsednictvo okrsku Česká Lípa k účasti na slavnostním otevření české školy v Mimoní 12.9.1937 (dopis z 12.8.1937).

3. K dalším záslužným činnostem NJS patřilo zprostředkování zaměstnání Čechům, upozorňování na volná místa, pozemky, intervence za členy NJS a vůbec za českou menšinu na různých institucích, záruky za členy NJS a podpory chudých či nezaměstnaných Čechů.

Že se také MO NJS v Mimoní těmito činnostmi zabýval, nám torzovitá korespondence na několika místech dokládá.

Nejvíce Čechů bylo vždy zaměstnáno na ČSD, proto se většina intervencí NJS týká těchto pracovníků. MO NJS v Mimoní například intervenoval za svého člena u náčelníka I. divize v Praze, u kterého zmíněný člen sloužil na vojně. Odbor tohoto náčelníka žádal o přímluvu u ředitelství státních drah v Hradci Králové, aby bylo zaměstnanci vyhověno v přeložení na místo s celoročním zaměstnáním. Je patrné, že byly hledány různé složité cesty a oklady, které by pomohly dobré věci pro českou menšinu (5.11.1937).

Zákroky na vyšších místech byly prováděny prostřednictvím ústředního výboru NJS v Praze. Takto žádal MO NJS Mimoň ústředí o intervenci na kompetentních místech Ministerstva pošt a telegrafů ve věci obsazení místa pošmistra v Libchavě - Volfartitích Čechem (30.12.1937).

Mimoňský odbor také žádal ústředí o poskytnutí záruky pro člena MO Jestřebí kvůli prodeji pozemku (28.10.1937).

MO NJS Mimoň zasílal na ústředí také různé tipy na volné pozemky či nemovitosti, aby došlo k jejich odprodeji do českých rukou. Odbor takto například upozorňuje na usedlost v Zábrdí, kterou je možno odkoupit nebo najmout (28.9.1937).

Jiná žádost z Mimoně na ústředí se týká podpory pro člena MO NJS ve Stráži pod Ralskem, který má hospodářské potíže, je nemajetným invalidou a otcem rodiny. Tento příspěvek by měl uhradit jeho stěhování do východních Čech (11.7.1934).

V rámci těchto a podobných aktivit probíhala vzájemná spolupráce jak mezi jednotlivými odbory, tak i mezi okrsky. MO NJS Mimoň tak dostal za úkol hledat pronájem pro člena NJS Mladá Boleslav v okolí Mimoně (13.6.1937).

4. Neúplný korespondenční materiál má však pro nás i další neocenitelný význam. Nejenomže se dozvídáme zčásti o činnosti MO NJS Mimoň, ale také o činnosti jiných MO v českolipském okrsku, u kterých se nám nezachoval žádný materiál. Potvrzuje se tak vlastně jejich samotná existence.

Získat zprávy o jiných odborech bylo možné hlavně z toho důvodu, že jednatelem českolipského okrsku byl předseda místního odboru Mimoň pan Slezák. Většina okrskové agendy tak docházela přímo do Mimoně.

Jedním z úkolů jednatele okrsku bylo potvrzovat přílohy k žádosti na vánoční nadílku jednotlivých odborů, zasílaných posléze ústředním výborem NJS do Prahy. Jedno takové potvrzení se zachovalo a podává nám důkaz o existenci místního odboru NJS v Náhlově (4.11.1937).

O jednatelské funkci předsedy Slezáka informuje dopis z Mimoně na ústřední výbor do Prahy, který obsahuje seznam zvolených okrskových funkcionářů (předseda, 1. místopředseda, 2. místopředseda, pokladník, jednatel, zapisovatel) na valné hromadě okrsku v Národním domě v České Lípě 23.5.1937 (2.6.1937).

Dále korespondence okrsku dokazuje existenci odboru v Kuřívodech, který oznamuje své založení, zasílá seznam funkcionářů a žádá o přičlenění k českolipskému okrsku (11.7.1937). Existenci odboru NJS potvrzuje i referát Mimoně ústřednímu výboru o deficitu při oslavách ve Stráži pod Ralskem, kdy místnímu odboru NJS na poslední chvíli odřekla finanční účast ochránitelka Lysá nad Labem (téměř každý malý či začínající odbor měl v počátcích své existence přidělenou "ochránitelku" z vnitrozemí z důvodu finanční podpory, získání kontaktů...). Odbor musel na oslavu finančně doplácet, čehož využily ve svůj prospěch německé organizace (2.6.1937).

Ze zprávy o činnosti místního odboru v Osečné se také dokazuje její existence a počet členů v této době - asi 70 členů (21.5.1937).

Do agendy mimoňského odboru se dokonce dostala i informace o ustavující valné hromadě ženského odboru při MO NJS v České Lípě v době, do níž jej českolipské materiály nezasahují (24.6.1937).

Velká část okrskové a odborové agendy se týká problému dlouhodobé roztržky mezi MO NJS Jestřebí a místní obcí Baráčníků v Jestřebí. Výměna dopisů probíhala mezi předsednictvem V. župy obce Baráčníků Václava Budovce z Budova v Mladé Boleslavi, ústředním výborem NJS v Praze, výborem okrsku Česká Lípa, MO NJS Mimoň a Jestřebí. Baráčníci si převážně stěžovali na nepřátelský postoj, různé naschvály a neshody s MO NJS Jestřebí, např. při různých státních oslavách. S cílem urovnat tuto záležitost a zbytečně neškodit české věci nedůležitými rozpory svolalo ústředí NJS nejprve schůzi okrsku Česká Lípa, poté byla naplánována společná schůze obce

Baráčníků Jestřebí a MO NJS Jestřebí. MO NJS Mimoň dostal za úkol na této schůzi dohlížet na smíření obou stran a urovnat tamější poměry (korespondence z 15.9., 28.9., 25.10. a 1.11.1937).

Tato výměna korespondence tedy vypovídá něco více o činnosti MO NJS v Jestřebí, o vztazích s místními organizacemi (z MO NJS Jestřebí se také zachovalo pouze torzo materiálů). Je patrné, že rozbroje nepanovaly pouze mezi menšinovými a německými spolky, ale i uvnitř vlastních řad, což jistě českým snahám příliš neprospělo.

5. Spolupráci MO NJS Mimoň na oficiálních státních akcích a nařízeních, jejich podporu a snahu o co největší prospěch pro českou menšinu dokládají také určité dopisy. Ústředí například MO NJS Mimoň pověřilo u příležitosti voleb do obcí v Černé Novině, Zábrdí a Mimoni, aby apeloval na MO NJS v Zábrdí ve věci sestavení jednotné české kandidátky (16.10.1937). Mimoňský odbor také rozesílal tiskoviny, letáky, směrnice k volbám a vůbec se staral o zdárný průběh voleb v okolních obcích.

MO NJS Mimoň se zřejmě staral dobře i o propagaci svých vlastních akcí, a to přispíváním do regionálního tisku. Tak se zachoval doklad o zaslání příspěvku o mimoňské valné hromadě ve Svěbořicích, který byl zaslán do těchto listů české menšiny: Hraničář, Českolipský kraj, Severočeský deník, Průkopník, Zájmy Českého severu (28.6.1937). [1]

d) Význam místního odboru NJS v Mimoni

I přes neúplně zachovaný materiál lze ze zkratkovitých informací vysledovat nepopíratelný význam a přínos MO NJS v Mimoni pro českou menšinu. Přes častá nepochopení, spory a roztržky se snažili členové odboru vždy prospět české věci v pohraničí a dodržovat hlavní úkoly NJS, které zadávají jednotlivé body stanov NJS. Tzn., že odbor se snažil přispívat k národnímu, duševnímu a hmotnému zvelebení českého obyvatelstva a povznášení českého národního vědomí, osvěty a národního života vůbec (Stanovy NJS, 1932).

Tato práce sestávala v Mimoni konkrétně např. z podpory školství a zřízení české školy, péče o chudé, nemocné, sirotky a vůbec české děti (vánoční nadílky...), obstarávání pracovních míst pro dělníky i zaměstnance vyšších služeb, zprostředkování prodeje nemovitostí či pozemků do českých rukou, podporování akcí, jež podniká vláda Československé republiky ve prospěch pohraničí a české menšiny, podpory zřizování jiných odborů NJS.

Navíc korespondence obsahovala agendu českolipského okrsku, takže nám podala potažmo i důkaz o existenci odborů NJS v okolí, o nichž se nám nezachovaly žádné materiály (MO NJS Kuřívody, MO NJS Stráž pod Ralskem, MO NJS Náhlov, MO NJS Osečná, MO NJS Zábrdí, Ženský odbor při MO NJS Česká Lípa).

C. NOVÝ BOR (BOR U ČESKÉ LÍPY)

1. *Národní jednota severočeská*

a) Charakteristika spolku

V Novém Boru podle dochovaných zpráv sídlil výbor okrsku borské Národní jednoty severočeské, který se ustavil roku 1933. Existoval zde samozřejmě i místní odbor NJS založený patrně již mnohem dříve (přesné datum není známo).

K vytvoření borského okrsku došlo na ustavující valné hromadě dne 15.2.1933, zde byly stanoveny členské obce okrsku (Bor u České Lípy, Prácheň, Skalice u České Lípy, Cvikov, Falknov-Kytlice, Polevsko, Kamenice, Kamenický Šenov, Rousínov, Sloup, Krompach, Röhrsdorf), počet členů výboru okrsku (každý místní odbor s více než 200 členy měl jednoho člena okrsku a jednoho zástupce, za každých 200 členů vždy jednoho člena okrsku a jednoho zástupce - borský okrsek měl podle tohoto pravidla 14 členů, tj. z každé obce po jednom členu a jednom zástupci, pouze odbory s největším počtem členů, tj. Bor a Kamenický Šenov reprezentovali dva členové a dva zástupci), byla také stanovena výše příspěvku každého místního odboru borského okrsku (jednalo se o 5 % z členského příspěvku odboru), dále byly provedeny volby funkcionářů a dohodnut počet schůzí. Činovníci okrsku se scházeli 4 krát ročně ve spolkové místnosti, kterou byly prostory hostince "Mýto" v Boru. [1]

Stejně jako okrsek českolipský i borský okrsek byl poradním a pomocným orgánem ústředí, sledoval zájmy svého obvodu, zprostředkovával styk ústředí s odbory a vykonával dozor nad hospodařením a činností odborů. Okrsky však samostatnou činnost navenek nevyvíjely. [2]

b) Dochované archiválie

Časový rozsah zachovalého materiálu je od roku 1932 do 1938. Jedná se pouze o agendu borského okrsku, ne místního odboru NJS.

Zachovala se Kniha zápisů ze schůzí okrsku, která začíná zápisem z ustavující oficiální schůze borského okrsku dne 15.2.1933 a končí dne 10.4.1938, patří sem ještě zápis z 26.6.1938, který je zaznamenán pouze obyčejnou tužkou na volném papíře, vloženém do knihy. Zřejmě jej zapisovatel již nestačil přepsat do knihy (inv. číslo 1 245).

Informace je možné čerpat i z dochované spisové agendy okrsku, jejíž datace je od roku 1932 do 1938. Obsahuje např. spis o neoficiální valné hromadě borského okrsku ještě před jeho ustavením dne 4.12.1932 i se seznamem přítomných (inv. číslo 1 246).

Mezi spisy však převládají tzv. Zprávy o činnosti MO NJS, předtištěné formuláře od ústředního výboru. Každý místní odbor měl za úkol každý rok tento formulář vyplnit a zaslat jeden výtisk ústřednímu výboru a druhý okrskovému výboru. Otázky a rubriky formulářů se týkají počtu členů MO, počtu schůzí, jeho činnosti - zda odbor pořádal přednášky, divadelní představení, jaká byla jeho podpůrná činnost, zda může uspořádat tábor lidu či jinou menšinovou slavnost, kolik svazků čítá

knihovna, kolik je rozmístěno pokladniček odboru a kde (jedná se o příspěvkové pokladničky, umístěné většinou v hostincích), které časopisy a noviny odbor odebírá, zda je možno někde v okolí založit nový odbor NJS či zřídit sportovní odbor mládeže při MO NJS, dále otázky na výskyt politických organizací (českých i německých) v místě organizace, na obecní volby a složení zastupitelstva, školy, průmyslové podniky a poměr českých a německých zaměstnanců, formulář se také dotazuje na návrhy nových pracovních míst či příležitostí pro živnostníky a řemeslníky, na konkrétní stížnosti proti německým úředníkům, dotazník žádá v neposlední řadě i zprávu pokladní za určitý rok (přesné rozepsání příjmů a vydání) atd.

Tyto zprávy o činnosti odborů napomáhaly okrsku ve zmapování celé oblasti působení, zjištění situace v jednotlivých odborech a v snazší organizaci a koordinaci různých akcí.

Z dalších dokumentačních materiálů se zachoval jeden výtisk Stanov NJS (1932) a pozvánka MO NJS Bor na Výroční den 29.5.1919 ("zastřelení sedmi českých vojáků pěšího pluku č. 7, kteří padli jako oběti rakouského otroctví na české půdě 29.5.1918 v Boru u České Lípy"), jež dokazuje existenci místního odboru NJS v Boru již roku 1919.

c) Činnost okrsku NJS v Boru

Zástupci okrsku se scházeli průměrně 4 krát do roka na společných schůzích. Vždy na konci určitého roku či na počátku roku následujícího se konala valná hromada okrsku, kde byly provedeny volby do okrskového výboru. Volily se tyto funkce: předseda (od roku 1933 až 1938 jím byl ředitel školy z Kamenického Šenova p. Mareš), 1. místopředseda, 2. místopředseda, jednatel, pokladník, zapisovatel, tiskový referent (četl zprávy z jednotlivých místních odborů), zástupce delegovaný do schůzí V. sboru a jeho náhradník. Tito funkcionáři zastávali povolání většinou úřednická nebo pracovali ve školství (učitelé, řídící, správci...).

Průběh schůzí většinou odpovídal ustálenému programu: 1. čtení zápisu z minulé schůze, 2. zpráva jednatele - o došlé či odeslané korespondenci, 3. zpráva pokladníka - okrsek nedisponoval žádným jměním, veškeré finance a dary došlé okrsku byly rozdělovány mezi jednotlivé odbory, okrsek pouze vybíral od odborů stanovené příspěvky, které využíval na své výlohy, 4. zprávy spolkové - týkaly se činnosti okrsku, byly to různé pokyny pro odbory od ústředního výboru, koordinace akcí, stížnosti odborů, zprávy z valných hromad okrsků, zprávy z valných hromad V. sboru a delegace zástupců okrsku na tyto a jiné konference, 5. zprávy odboru - každý odbor náležící do borského okrsku zaslal či přednesl (zástupce) informace o své činnosti za uplynulé období, popsal průběh svých akcí, podal zprávy o nezaměstnanosti a různé připomínky k životu české menšiny v té které obci.

1. Jako samotné místní odbory také okrsek zastával místo zprostředkovatele zaměstnání pro příslušníky menšiny. Se žádostmi se na okrsek obracely místní odbory i jednotlivci. Okrsek na druhé straně zase usiloval o podporu a pomoc ústředí v Praze. Příklady těchto aktivit:

- vyřízení žádosti lékárníka o udělení lékárny v Arnultovicích (dnes část Boru) či Skalici (15.2.1933)
- podpora Čecha na místo ředitele poštovního úřadu v Boru (15.2.1933)
- ústředí doporučuje lékaře na volné místo do Krásné Lípy a okrsek ho podporuje (15.2.1933)
- okrsek apeluje na své členy, aby se upisovali na tzv. "půjčky práce", tzn. příspěvek na určité pracovní příležitosti pro nezaměstnané, jejichž seznamy mají odbory také sestavovat (26.3.1933)
- ústředí nařizuje okrsku obstarávat pracovní příležitosti mladým českým lidem hlavně ve státních službách (7.1.1934)
- okrsek se snaží vytvářet pracovní příležitosti podáním žádosti okresním úřadům v České Lípě a Děčíně o opravování silnice Bor - Kamenický Šenov a tím opatřit práci pro nezaměstnané (25.2.1934)
- okrsek zasílá memorandum na Ministerstvo vnitra s žádostí, aby policisté v pohraničí byli nuceni umět česky i německy, do tisku zasílá také článkek s touto stížností a požaduje, aby při přijímání nových policistů byl brán zřetel na uchazeče z menšin, kteří češtinu i němčinu ovládají (11.10.1936)
- okrsek zadává místním odborům za úkol sepsat ve své obci české zaměstnavatele a počty jejich českých a německých dělníků (v této oblasti se jedná většinou o skláře) a vyvinout nepřímý nátlak na tyto české průmyslníky, aby přijímali české zaměstnance, seznam odbory zasílají ústřednímu výboru (11.10.1936)
- okrsek upozorňuje české obchodníky, aby se dotazovali u svých německých dodavatelských firem, zda zaměstnávají Čechy, dále je okrsek nabádá, aby si s těmito firmami dopisovali pouze česky (13.6.1937)
- okrsek také nabádá české obchodní a živnostenské kruhy ve vnitrozemí, aby si, než naváží spolupráci, vyžádali od NJS informace o firmách v pohraničí a upřednostňovali tak firmy české (14.11.1937).

2. Pro kulturní, sociální, osvětové i národnostní povzbuzení se okrsek ujal organizování některých akcí i dílčích úkonů pro dobrou koordinaci a organizaci aktivit odborů. Nebylo mu lhostejné ani školství, žáci českých škol a ostatní české děti. Příklady činnosti:

- okrsek pořádá dne 4.6.1933 jednotnou akci všech MO borského okrsku: oslava výročí rumburských vlastenců v Boru, která sestává z průvodu na místo popravených a uspořádáním divadelní hry "Stanko Vodička" (26.3.1933)
- okrsek má také za úkol obstarávat místním odborům řečníky na schůze a různé kulturní akce (26.3.1933)

- okrsek zajišťuje akci "Venkov pro záchranu československých dětí", eviduje dary od jednotlivých odborů - celkem obdržel 200 q = 20 t brambor (Borsko 100 q a Kamenický Šenov a okolí také (100 q) a zásilku mouky (9.12.1934)
 - okrsek má také za úkol opatřit každému MO ochranitelku ve vnitrozemí pro podporu různých žádostí v Praze, národní povzbuzení...(obrací se na Mnichovo Hradiště a Mladou Boleslav) (19.11.1933)
 - okrsek dále potvrzuje žádosti MO o vánoční nadílku pro děti na ústředí, příspěvky žádá i od Ministerstva sociální péče, podporuje stravovací akce dětí (19.11.1933)
 - o národní povznesení okrsek bojuje zapůjčováním knih a hraničářských brožur jednotlivým místním odborům, ale i technického vybavení, např. rozměšovacího stroje na tiskoviny (21.3.1937)
 - pro větší sepětí vnitrozemí s pohraničím a rozvoj turistického ruchu dává okrsek za úkol odborům vést v evidenci soupis volných bytů, vhodných pro rekreaci, dále seznam loyálních německých rodin, které by přijaly české děti z vnitrozemí na prázdninové pobyty k procvičení němčiny (13.6.1937)
 - okrsek také koordinoval účast MO z Borska na hraničářské slavnosti 16.6.1935 - tábora lidu na Bezdězu, kterého se zúčastnilo asi 1 500 osob, na schůzi okrsku však nebyla takto akci kladně hodnocena a byla kritizována její špatná organizace (30.6.1935)
3. Okrsek se také staral (jako všechny MO NJS), aby volné pozemky a nemovitosti přicházely co nejčastěji do českých rukou:
- ústředí okrsku doporučuje okrskovou komisi, která má vést v evidenci prodej a koupi pozemků, okrsek má vést v evidenci prodej nemovitostí a samy místní odbory mají vhodné objekty hlásit okrsku (24.9.1933)
 - takto například jednal okrsek z MO Bor o pronájmu pozemku místa poprav rumburských vlastenců roku 1918 a o jeho úpravě (na těchto pracech budou zainteresováni nezaměstnaní) (13.5.1934)
 - z nemovitostí nahlásil okrsku například MO NJS Bor na prodej výhodný objekt pro českého podnikatele - hostinec (21.3.1937)

4. Přestože NJS nebyla sdružením politickým, činnost okrsku samozřejmě s politickým děním v republice úzce souvisela. Také výbor okrsku, jako všechny místní odbory NJS, podporoval veškeré oficiální vládní akce a nařízení (volby). V materiálech se dochovaly záznamy důrazných připomínek, nabádání a proslovů k české menšině u příležitosti voleb do obcí roku 1938. Organizátoři se ještě snažili co nejvíce prospět české věci a byli plni nadějí ve vítězství pravdy a českého národního ducha.

- předseda Mareš už roku 1936 agituje na schůzi okrsku, aby byli v nadcházejících obecních volbách voleni čeští kandidáti (21.11.1936)
- okrsek nabádá MO, aby organizovaly schůze českých voličů, vybízely k jednotě, rozesílaly oběžníky, radily spojit se s německými státopornými stranami, kdyby nebylo možné jinak dosáhnout mandátu (13.6.1937)
- MO Bor hlásí společný postup všech českých stran při přípravě obecních voleb a informuje o titulu společné kandidátní listiny: "Skupina československých státoporných stran" (14.11.1937)
- těsně před volbami předseda okrsku vyzývá k co nejintenzivnější národní a uvědomovací práci, mobilizaci věrných a státu oddaných sil, k probuzení odvahy, síly, důvěry, odsuzuje neinformovanost lidí, kterými henleinovská propaganda otrásla a ztratili víru v bezpečný a klidný rozvoj republiky, nabádá k zanechání rozporů a nesrovnalostí a k vytvoření jednotitého tábora Čechoslováků, aby při volbách neposkytovali žalostný obraz národní rozháranosti, stejného charakteru je i projev inspektora Maštálka, který schůzi okrsku navštívil v těchto pohnutých dobách a doporučil důkladnou přípravu voleb, sestavení soupisu všech českých voličů, dále ihned hlášení všech závad zjištěných na německé straně (10.4.1938)
- poslední zápis ze schůze je do zápisové knihy pouze vložen a obsahuje zprávy jednotlivých MO o výsledcích voleb, např. v Boru získala "Skupina československých státoporných stran" (české strany, německá sociálně demokratická strana, komunistická strana) pouze 9 mandátů a německá SDP 21 mandátů, podobné a ještě horší to bylo i v ostatních obcích (Arnultovice, Cvikov, Česká Kamenice, Falknov-Kytlice, Kamenický Šenov, Sloup, Polevsko...), všeobecné byly také stížnosti na malou účast českých voličů (26.6.1938).

5. Důležitou součástí zápisu okrsku NJS jsou samozřejmě stesky jednotlivých MO na chování německých obyvatel a stran, upozorňování na jejich činy, útoky a nešvary. Zpočátku se jedná o nevinné připomínky, které se postupem času a politických událostí (hlavně roku 1937, 1938) mění v plamenný boj:

- první připomínky jsou už z roku 1933, kdy členové okrsku nabádají věnovat pozornost rozšiřujícímu se hnutí "hakenkreuzerskému" (26.3.1933)
- pozornost se také věnuje německému tisku, členové upozorňují na štvavé politické články, stížnosti se množí i na německé vývěsní štíty, obsazování úřednických míst Němci... (26.3.1933)
- okrsek také žádá omezení německých veřejných sbírek a jejich odmítání ze strany Čechů, stížnost je odeslána okresním úřadům (14.11.1937)
- MO Bor upozorňuje na trapný příklad výchovy německé mládeže ve školách, kde žáci zneuctili obraz prezidenta ČSR na strhli a pošlapali státní vlajku (14.11.1937)
- okrsek zadává všem MO sbírání materiálů, týkajících se hospodářských, politických a školských otázek menšiny, sestavuje z těchto informací rezoluci o bolestech a požadavcích české menšiny

v pohraničí za účelem získání morální a hmotné podpory vnitrozemí, rezoluce je zaslána vládě, poslaneckým klubům a dennímu tisku (27.3.1938)

- množí se stesky z jednotlivých odborů na ustrašenost lidí, nezájem o národní práci, nesrovnalosti mezi Čechy, pŕtky mezi jednotlivými spolky, úbytek českého živlu, bojkoty českých podniků ze strany německého obyvatelstva, nahrazování českých dělníků Němci, vojenská cvičení Němců a jejich drzé chování, tato situace se ještě zhoršuje po připojení Rakouska k Německu, avšak členové NJS na druhé straně nabádají k ochraně a zastání se Němců, kteří nehorují pro německý hákový kříž (27.3.1938)
- okrsek se zavazuje pořádat shromáždění českého lidu, burcovat lid, pozvednout jeho sebevědomí a zahnat ustrašenost, z těchto důvodů okrsek plánuje uspořádat velkou manifestaci všeho českého obyvatelstva v Boru a okolí 10.4.1938 na sokolském cvičišti v Boru, pod heslem: "Manifestace hraničářů pro mír a republiku" (27.3.1938)
- vládní zákaz všech veřejných politických schůzí a projevů zamezil konání manifestace, na poslední oficiální schůzi okrsku (v den plánované manifestace) byl pronesen burcující projev předsedy Mareše a předsedy V. sboru NJS inspektora Maštálka, ve kterých plamennými slovy vyzývali k činům a železným nervům proti germánské vládě tvrdých pěstí, viděli naději v síle československého opevnění a spojení Francie a Anglie, nabádali k jednotnému postupu proti teroru SDP, odsuzovali lhostejnost lidí (zapisovat si provokace Němců, získávat zprávy o dění mezi Němci, upozorňovat bezpečnostní orgány...) (10.4.1938) [3]

d) Význam borského okrsku

Borský okrsek v každém ohledu plnil své úkoly, které ukládaly stanovy, svědomitě, snažil se co nejvíce přispět k povznesení české menšiny a probuzení českého ducha. Přispíval k tomu hlavně svou pomocí místním odborům, kterým zprostředkovával styk s ústředním výborem NJS a ostatními institucemi, koordinoval akce a činnost odborů, aby měly co největší význam pro českou věc, organizoval zprostředkovávání pracovních míst pro Čechy a prodeje či koupě pozemků a nemovitostí do českých rukou. Všímal si zamožřejmě politického dění a vzrůstajícího se henleinovského hnutí v pohraničí, organizoval obecní volby a burcoval české obyvatelstvo k aktivitě, byl morální oporou v dobách nejtěžších.

Zápisy borského okrsku jsou také důležité z toho důvodu, že podávají zprávy o existenci jednotlivých místních odborů NJS, jejichž materiály se nezachovaly. Ze zpráv o činnosti MO NJS se dozvídáme také počet členů některých MO: MO NJS Bor - 252 členů (rok 1936), Česká Kamenice - 102 členů (1936), Falknov-Kytlice - 70 členů (1936), Kamenický Šenov - 124 členů (1936), Oldřichov - 84 členů (1936), Polevsko - 100 členů (1936), Prácheň - 60 členů (1936), Skalice - 52 členů (1936), Röhrsdorf - 74 členů (1936), Sloup - 33 členů (1936), Rousínov - 35 členů (1936), Kunratice - 24 členů (1937) a Cvikov - 109 členů (1937).

Ze zmínek v zápisech se také dokazuje existence MO NJS Hillův Mlýn (odbor založen roku 1936 a přiřazen k borskému okrsku, zápis 22.3.1936), MO NJS Německé Jablonné (10.12.1937), ale i jiných spolků v Boru (Sokol, Československá obec střelecká, Československá obec legionářská, Turistická župa).

2. Okresní osvětový sbor

a) Charakteristika spolku

Od roku 1919 se podle zákona č. 67/Sb. z. a n. 7. II. 1919 měly v jednotlivých obcích zakládat místní osvětové komise (MOK) podle výnosu Ministerstva školství a národní osvěty ze dne 11.8.1919 měly být v pohraničí komise ustaveny pouze v obcích, kde národnostní menšina dosahuje alespoň 200 lidí. Jednatelé MOK se pak stávali stálými důvěrníky Okresních osvětových sborů (OOS), které byly zakládány v okresních městech.

Vyššími orgány OOS potom bylo Krajské ústředí OOS v Mladé Boleslavi a Zemský ústřední osvětový sbor v Praze.

Náplní práce sborů a komisí bylo osvětové působení v jejich okolí - pořádání kurzů, přednášek, oslav, organizování knihoven, filmových a divadelních představení, koncertů, výletů apod.

Do této činnosti se zapojil i OOS v Novém Boru, který hojně spolupracoval s ostatními spolky ve městě a okolí, se školami, politickými organizacemi a jinými institucemi. Jeho působnost zasahovala i do cvikovského okresu. Zástupci všech těchto organizací pak tvořili i výbor OOS, který vždy čítal okolo 20 členů. Sbor zanikl roku 1938. [1]

b) Dochované archiválie

Z agendy OOS v Novém Boru se zachovala pouze Kniha zápisů (inventární číslo 1260) mapující jen poslední čtyři roky činnosti sboru (1934 - 1938). Ze zápisu je však patrné, že sbor vznikl mnohem dříve.

c) Činnost spolku

Okresní osvětový sbor, do jehož působnosti patřila i MOK v Boru, se scházel průměrně na pěti schůzích ročně a na jedné až dvou schůzích širších, kterých se účastnili i delegáti MOK okolních obcí.

Rozvrstvení delegátů OOS v Boru vypadalo každý rok asi následovně (toto je z roku 1935): 2 zástupci školy a učitelstva (Učitelský sbor, Místní školský výbor), 6 zástupců spolků tělovýchovných, obranných a příbuzných (Jednota ČOL, Jednota ČOS, Sokol, DTJ, NJS), 2 zástupci spolků se sociálním posláním (Okresní péče o mládež, Československý červený kříž), 3 zástupci

jiných spolků (Jednotný svaz soukromých zaměstnanců, Unie sociálních svobodných myslitelů, odbočka Československé mládeže socialistické), 2 zástupci obce (Bor, Arnultovice - část Boru), 4 zástupci politických organizací (Národní socialistická strana, Sociálně-demokratická strana, Strana národního sjednocení, Živnostensko-středostavovská strana), 2 zástupci odborových organizací (Skupina sklářských dělníků, Jednota sklářských dělníků).

Širší OOS sdružoval: 4 okolní místní osvětové komise (Skalice, Polevsko, Röhrsdorf - dnešní Svor, Cvikov), 3 - 4 Knihovní rady (Lindava, Falknov, Sloup, případně Rousínov). [2]

Na každé ze schůzí referenti podali podrobné zprávy jednatele (korespondence), knihovní, filmové a pokladní. Delegáti debatovali o akcích jednotlivých spolků, připravovali programy oslav. Na širších schůzích pak delegáti jednotlivých MOK či Knihovních rad okolních obcí podávali zprávy o jejich činnosti.

Úkolem OOS bylo spolupracovat s ostatními spolky a institucemi, podporovat je především finančně a organizačně. Důležitou snahou OOS bylo časově regulovat plány jednotlivých spolků, korigovat, aby se akce jednotlivých korporací nekryly (střídání v pořádání divadelních a filmových představení...). Na mnoha akcích jednotlivých spolků OOS skutečně participovala, některé z nich probíhaly jen pod formální hlavičkou OOS.

Akce, do kterých OOS zasahoval a na kterých se významně podílel spolu s ostatními spolky, byly především oslavy národních svátků a výročí. Cílem bylo sjednotit aktivity jednotlivých organizací, aby se oslava nerozměnila, a sestavit a zajistit program celé slavnosti. Každoročně se konaly v Boru především oslavy Jana Husa, které OOS připravoval většinou ve spolupráci s Jednotným svazem soukromých zaměstnanců, DTJ a Československým sportovním klubem (ČSK). Zorganizován byl vždy průvod s hudbou, pálení hranice na hřišti ČSK a lampionový průvod.

Prestižními oslavami české menšiny v Boru byly vždy svátek 28. října - vznik republiky, výročí narozenin T. G. Masaryka (7.3.), výročí narození E. Beneše (28.5.), ale i slavnostní tryzna za zasnulého T. G. Masaryka konaná 19.9.1937. Uctění těchto výročí připravoval OOS hlavně s Jednotou ČOL, Jednotou ČOS, které zajistily slavnostní divadelní představení (Jízdní hlídka - 7.3.1936 - soubor Jirásek z České Lípy), filmové představení (Bílá nemoc - 28.5.1938) či koncert (Českolipská filharmonie - 7.3.1937).

Dalšími spolky, kterým OOS pomáhal a umožňoval provádět různé akce, byl např. Kroužek sociálně demokratických žen (divadelní představení Srdce matčino - 7.5.1938), častá spolupráce probíhala také mezi OOS a okolními odbory NJS (pomoc OOS Českému musejnímu spolku v České Lípě a NJS ve Sloupu při organizování slavnostního zasazení pamětní Mikovcovy desky ve Sloupu u Boru - září 1936). Okresní osvětový sbor také vysílal své pozorovatele na akce a aktivity jednotlivých korporací (např. do Okresního branného výboru, který ustavila Jednota ČOS v Boru roku 1936).

Rozsáhlá byla také součinnost OOS s českým školstvím. Kromě podpory a peněžních darů participoval sbor také na projektech české dvouleté školy a české pobočky při sklářské škole v Boru (1935).

Pokladní zprávy OOS se týkaly příjmů a výdajů sboru (např. za rok 1935 příjem - 5 386,20 Kč, výdej - 3 013,05 Kč, zbytek 2 373,15 Kč). Výdaje tvořily především různé příspěvky jednotlivým spolkům na jejich akci či nákupy (příspěvek 100 Kč DTJ Bor na uspořádání dětské výpravy na III. Dětskou olympiádu - 1934, 100 Kč na zakoupení pušky pro Jednotu Československé obce střelecké v Boru - 1934, příspěvek 600 Kč Jednotě ČOS na uspořádání koncertu Českolipské filharmonie - 1937, 100 Kč pro Okresní péči o mládež - 1937...).

Další část výdajů tvořily každoroční peněžní dary českým školám v obvodu OOS (např. roku 1934 k výročí 100 let národní hymny zaslal OOS 50 Kč na každou třídu ve svém obvodu - Bor získal 400 Kč, Skalice, Polevsko, Röhrsdorf, Cvikov, Falknov po 100 Kč, Sloup, Lindava, Rousínov po 50 Kč) a tradiční vánoční nadílky dětem a chudým.

Příjmové položky OOS se skládaly převážně ze subvencí Ministerstva školství a národní osvěty (1936 - 500 Kč, 1937 - 1 000 Kč), sbor si vydělával i poplatky z promítaných reklam, zisky z prodeje lístků na filmová a divadelní představení, z oslav...(i když mnohdy režie oslavy převyšovala zisk).

Významným posláním osvětových komisí i sborů bylo v obcích zakládat knihovny. Obzvláště v pohraničí mělo půjčování českých knih od českých autorů velkou důležitost. Knihovnictví se rozvíjelo na Borsku rok od roku. Roku 1934 získaly knihovny borského okresu 2600 knih (roku 1933 to bylo 1 985 knih), registrovaly 272 čtenářů (roku 1933 to bylo 199 čtenářů) a 5 616 výpůjček (roku 1933 to bylo 4 479 výpůjček), ve cvikovském okrese to pak bylo 779 knih (roku 1933 - 578 knih), 101 čtenářů (roku 1933 to bylo 93 čtenářů) a 1 607 výpůjček (roku 1933 to bylo 1 393 výpůjček). Samotná borská knihovna obsahovala roku 1934 - 1 089 svazků, zavedla nový způsob kartotéky a přijala v tomto roce oficiální název "Česká veřejná knihovna". [3]

Okresní osvětový sbor všemožně podporoval rozšiřování českých knih mezi menšinu - po skončení přednášek či představení probíhala losování o knižní ceny, sbor pořádal výstavy knih (roku 1937 - výstava knih "Družstevní práce" pod patronací OOS).

V rámci osvěty také OOS zajišťoval pravidelné promítání filmů, programy kin a předplatné lístků v Boru a okolí, pořádal představení dětská, pro školní mládež i pro nezaměstnané, opatroval české titulky k filmům. Promítaly se jeden až dva filmy za měsíc a nescházely také různé vhodné filmy k výročím a svátkům (např. 7.3.1935 - film "Českoslovenští dobrovolníci ve světové válce 1914 - 1918"), jejichž promítání zajišťovaly ve spolupráci OOS také jiné spolky (ČOL a další).

K osvětové práci sboru patřila také organizace různých přednášek a kurzů. Již od roku 1934 probíhaly přednášky s tematikou branné výchovy, sbor doporučoval zavádět Dny brannosti a zapojil do spolupráce jednoty střelecké, tělocvičné a sportovní (rok 1935). Ústřední osvětový sbor doporučil přednášku o protiletadlové obraně (rok 1935), pod dohledem OOS založila Střelecká jednota Okresní branný výbor, který se ujal provedení akce Svazu Národního osvobození - "Mobilizace mravních sil národa" (1937). Roku 1938 byl jmenován při OOS také branný referát, každá MOK měla za úkol vyvěšovat na veřejnosti zprávy z českých i cizích novin o vývoji událostí,

varovat před šířením poplašných zpráv, dohlížet na důstojnost a klid všech oslav, vyzývat k rozvaze a nedávat tak zbraň do rukou Němců.

Kromě branné tematiky však byly pořádány i různé vzdělávací přednášky, jako např. přednáška o Českolipsku, Španělsku (29.1.1937), o francouzských koloniích (prosinec 1936), přednáška spisovatele A. C. Nora (leden 1936). Byly zajišťovány i jazykové kurzy: ruština, esperanto, francouzština, angličtina, těsnopis, ale i kurzy českého jazyka. [4]

d) Význam OOS v Boru

Okresní osvětový sbor, podobně jako místní osvětové komise v jednotlivých obcích, měl důležitou úlohu osvětovou, vzdělávací, kulturní. Pro českou menšinu pořádal různé přednášky, kurzy, divadelní a filmová představení,

Významnou funkci OOS plnil finančním přispíváním ostatním spolkům, školám a jiným institucím, spoluprací s ostatními českými korporacemi při organizování různých akcí.

Největším přínosem pro českou menšinu však zřejmě byla zásluha OOS na časovém rozplánování akcí jednotlivých českých spolků a jejich sjednocení při národních oslavách, čímž zajišťoval důstojný průběh stávností a hrdost menšiny na svou příslušnost.

3. Stavební družstvo "Svornost"

a) Charakteristika spolku

Družstvo bylo založeno roku 1919 a stalo se členem Českého svazu pro bytovou reformu. Působilo jak v Boru, tak i v jeho okolí. Družstvo si kladlo za cíl kupovat pozemky a stavět na nich domky pro své členy. Do čela spolku bylo zvoleno představenstvo. Formální činnost sdružení končí rokem 1933, k definitivnímu rozchodu družstva však nedošlo. [1]

b) Dochované archiválie

Zápisy ze schůzí (Kniha protokolů představenstva stavebního družstva Svornost v Boru)
1919 - 1933 (inv. číslo 1 264).

Spisy: Kupní smlouvy 1927 - 1935 (inv. číslo 1 265)
Vyvlastňování pozemků - zápisy z jednání 1921 - 1923 (inv. číslo 1 266)
Dlužní úpisy 1924 - 1926 (inv. číslo 1 267)
Tabulky ročního nájemného 1931 (inv. číslo 1 268)
Vyúčtování zápůjček 1922, 1932 (inv. číslo 1 269)
Přehledy čekatelských vkladů 1925 (inv. číslo 1 270)
Šetření o cenách domků 1925 (inv. číslo 1 271)
Účty 1923, 1928 (inv. číslo 1 272)
Plány: Situační plány parcel, plány domků 1922 - 1927 (inv. číslo 1 273)

c) Činnost stavebního družstva "Svornost"

Ustavující schůze Stavebního družstva "Svornost" pro Bor a okolí se konala 22.11.1919 v Boru v hostinci pana Pohla. Schůzi, která byla zároveň 1. valnou hromadou, svolal umělecký brusič skla František Pála za účelem zvolení předsednictva a představenstva sdružení. Do předsednictva byli zvoleni tito členové: předseda - Ant. Fišer, mistr brusič skla z Arnultovic, zapisovatel - Fr. Svítek, řídící školy v Boru, verifikátoři protokolu a skrutátoři - Ant. Slavětínský, Vojtěch.

Představenstvo tvořili tito zástupci: ředitel - Fr. Pála, umělecký brusič skla v Boru, náměstek ředitele - Jos. Beran, umělecký brusič skla z Arnultovic, pokladník - Ant. Slavětínský, mistr formář z Arnultovic, účetní - Fr. Svítek, řídící zemské školy v Boru, přisedící Jan Ajšman, mistr sklář z Arnultovic a K. Veselouš, mistr brusič z Arnultovic, náhradníci členů představenstva - H. Plešinger, mistr sklář z Boru, M. Jankových, mistr brusič z Nových Sloupů u Boru, J. Bálek, úředník firmy Ríkl ve Skalici.

Došlo dále ke zvolení dozorčí rady (A. Macura, M. Krejčí, A. Fišer, J. Štěpánek) a náhradníků dozorčí rady (V. Hrejny, P. Šťastný).

Počet členů družstva v době jeho vzniku činil 86 družstevníků, z nichž 48 se rozhodlo stavět rodinný domek. Noví členové z Boru i okolí však v průběhu existence družstva neustále přibývali, roku 1922 již sdružení čítalo na 180 členů.

Cílem družstva bylo postavit co nejvíce domků, aby se česká menšina mohla v zněmčeném území upevnit, aby získala zázemí.

Na prvních schůzích ještě do konce roku 1919 byla navržena výše členského podílu 100 Kč (zvýšená roku 1921 na 200 Kč) a zápisné 30 Kč, ustanoveny jednací řády pro představenstvo a dozorčí radu, zpracovány a schváleny stanovy družstva a družstvo přistoupilo za člena ústředí stavebních společenstev "Českého zemského svazu pro reformu bytovou v Čechách".

Roku 1920, 1921 již družstvo začíná jednat o zakoupení některých pozemků a střetává se s prvními obtížemi při koupích či obstarávání úvěrů na stavbu.

Roku 1921 družstvo např. kupuje nedostavěný dům v Nové Skalici, pozemek u sloupské silnice, pozemek od Velkostatku Sloup, pozemek v Boru, Skalici a další pozemky. Ještě téhož roku začínají stavby domků pro vybrané členy, kteří nejnutněji potřebují bydlet.

Na každou stavbu bylo nutno sehnat stavební povolení od Okresní politické správy v České Lípě, vytvořit plány a vybrat z několika uchazečů nejvýhodnější stavební firmu.

Důležitým úkolem představenstva bylo získávat půjčky a úvěry na stavby od různých ústavů, přes některé obtíže se však družstvu peníze získat podařilo (1921 - Všeobecný penzijní ústav v Praze - půjčka 1 500 000 Kč, 1922 - Úrazová pojišťovna dělnická pro Čechy v Praze - financování jednoho domku, 1922 - Všeobecný penzijní ústav - úvěr, 1922 - úvěry družstvu také povolily Hypoteční moravská banka a Zemská banka v Praze, 1922 - Legio-banka - úvěr na dva domy).

Na valné hromadě 2.4.1922 byla odhlasována změna názvu spolku na Stavební družstvo "Svornost" pro Hajdu a okolí, zapsané společenstvo s obmezeným ručením. Byl také schválen řád pro zadávání staveb a pronajímání bytů.

Kromě úvěrů bank získávalo také družstvo finanční prostředky z dočasného pronájmu pozemků, na kterých se zatím nestavělo (1922 - pronájem louky na cvičení Tělovýchovné jednotě Sokol v Boru). Pokud družstvo potřebovalo rychlou finanční pomoc, vyzvalo své členy k ukládání úspor do stavebního družstva na 4 % úrok.

Roku 1922 přibýly družstvu další pozemky u silnice ke Sloupům a Chotovicím, Skalici a Kamenickému Šenovu.

Družstvo se nebránilo také stykům s německými stavebními družstvy. Na přelomu roku 1922 a 1923 uzavřela "Svornost" s německým stavebním družstvem dohodu o koupi 7 stavebních míst, z nichž 4 přenechalo Ministerstvu školství a národní osvěty pro stavbu české školy.

V polovině roku 1923 se některé domy již dokončovaly a jednalo se o přidělech domů čekatelům (budoucím majitelům) a bytů budoucím nájemníkům, o výši nájemného a přibírání podnájemníků (jen členové družstva). Koncem roku 1923 byla v jednom z domů zřízena družstevní kancelář, ve které potom probíhaly další schůze. Řešily se na nich většinou stížnosti čekatelů na vady a nedostatky v domech, ustavily se vklady z nájemného na opravy domků, ujasňoval se poměr nájemníků a čekatelů ohledně domácího pořádku, čistoty, zahrady, chodníků, barvení plotů, nočního klidu atd., provádělo se vyúčtování vkladů čekatelů, jednalo se o přístavbách.

Od počátku roku 1930 začalo družstvo jednat o převádění domků do osobního vlastnictví a tím o snížení nájemného pro nájemníky i čekatele. Během roku 1931 si čekatelé opatrovali kapitál, družstvo se postaralo i o půjčku se státní zárukou a koncem tohoto roku byly žádosti čekatelů o převod zapsány na Ministerstvo sociální péče.

Tímto převodem domů (asi 21) do osobního vlastnictví splnilo družstvo své poslání. Poslední schůze roku 1932 (poslední zápis 5.1.1933) se již týkaly jen formálních záležitostí čekatelů - majitelů (jejich povinnosti vůči úřadům, vybírání nájemného, předání dokladů do rukou čekatelů - vkladní knížky fondu oprav, pojistné smlouvy), kteří již přestali mít nějaké povinnosti vůči družstvu. Stanovily se také povinnosti nájemníkům, kteří ve všem podléhali majitelům domků a domovnímu řádu.

Aktivní činnost družstva tedy skončila roku 1933, k definitivnímu rozchodu však nedošlo.

[2]

d) Význam Stavebního družstva "Svornost"

Stavební družstvo vzniklo za účelem pomoci rychlejšího a lepšího bydlení ve vzrůstající bytové krizi.

Díky půjčkám a úvěrům peněžních ústavů i státním zárukám družstva mohly být v Boru a okolí postaveny domy pro české rodiny (převážně českých sklářů), které by si je jinak ani nemohly dovolit.

Úspěch družstva byl důkazem, že i mezi mnoha podobnými německými stavebními družstvy může existovat české sdružení, které dosáhne svého cíle, překoná všechny překážky a vytvoří jistotu zázemí pro českou menšinu v pohraničí.

Družstvo se nevyhýbalo ani spolupráci s německými družstvy, ale vždy myslelo na užitek české menšiny, českému školství i na spolupráci s českými spolky.

D. JESTŘEBÍ - PROVODÍN

Národní jednotna severočeská

a) Dochované archiválie

Časový rozsah dochovaného materiálu je od roku 1936 - 1938. Skládá se z knihy: Výkaz darů došlých na stavbu České školy v Jestřebí (II.), datované od 16.5.1936 - 27.10.1936, dále z knihy: Výkaz darů na stavbu České školy v Jestřebí (III.), datované od 27.10.1936 - 18.6.1937 (inv. číslo 3). Obě knihy uvádějí přesná jména jednotlivců a organizací (např. poštovní úřady, záložny, pojišťovny, čl. obce úřednické, spolky, jednoty, kluby, družstva, organizace politických stran, školy, obce, školské odbory, diakonie, sbory...) s částkami, které darovaly na stavbu České školy v Jestřebí - Provodíně. Částky se pohybovaly přibližně od 1 - 50 Kč. Zřejmě musela existovat i podobná kniha s označením I., ale ta se bohužel nezachovala.

Dále se dochovala Pamětní kniha dárců roků 1936 - 1938 (inv. číslo 1 303), která je pojata jako kniha slavnostní a obsahuje abecedně seřazená jména a názvy dárců z knih předešlých, doplněna jmény do roku 1938. V knize jsou vylepeny různé ukázky, pozvánky = leták, zvoucí na slavnostní otevření nové České školy v Jestřebí - Provodíně dne 14.8.1938, leták s prosbou o příspěvek na dostavbu obecné a mateřské školy v Jestřebí - Provodíně.

Zachovala se též kniha s názvem Rozpočet, která obsahuje rozbor financí na stavbu české školy. Tento "výkaz prací, hmot a dodávek pro stavbu České školní budovy v Jestřebí" z roku 1937 sestavil architekt František Horák, stavitel z Mladé Boleslavi. Jedná se o podrobný rozpis všech prací dělnických, zednických, železobetonářských, tesařských, pokrývačských, klempířských, zámečnických, sklenářských, truhlářských, natěračských, malířských, kamnářských, elektrotechnických, instalatérskýchi s předběžným odhadem financí za 252 000 Kč.

b) Činnost odboru

O akcích a činnosti MO NJS Jestřebí - Provodín se mnoho zpráv nedochovalo. Z knih dárců se dovídáme pouze to, že odbor byl velmi aktivní v otázce zřizování české národní školy v Jestřebí - Provodíně. Organizoval veřejnou sbírku na stavbu české školy (veřejná sbírka byla povolena Zemským úřadem v Praze výnosem 724/4 roku 1936, odd. 20 a z 26.1.1938), vedl

v patrnosti dárce a 14.8.1938 zdůraznil národní důležitost tohoto podniku v jubilejním roce republiky na akci MO NJS Jestřebí - Provodíně. Na programu oslavy byly např. slavnostní projevy, prohlídka školy, přátelský oběd a koncert s veselicí.

To vše svědčí o tom, že ani v nejtěžší době nebyl členům odboru osud českých hraničářských dětí, a vůbec celé české menšiny, lhostejný. [1]

E. ZAHRÁDKY

Národní jednota severočeská

a) Charakteristika spolku

Místní odbor NJS v Zahrádkách měl poněkud jiný charakter než ostatní odbory, a to co se týče jeho vzniku a finančního zabezpečení. Měl totiž svého mecenáše, se kterým úzce spolupracoval. Byl jím náměstek vrchního účetního a později (od roku 1924) ředitel hlavní účtárny závodu Politika v Praze II pan Josef Wiesner. V roce 1921 se zrodila jeho myšlenka podpořit českou menšinu ve zněmčené obci. Pro své dílo získal zaměstnance Politiky a řadu příznivců a založil "Kroužek příznivců české školy v Zahrádkách u České Lípy", který se roku 1922 včlenil do nově vzniklého místního odboru NJS v Zahrádkách, jehož zrod podnítil. Kroužek si kladl za úkol finančně podporovat sociálně slabou českou menšinu v Zahrádkách a získat pro českou školu, která zde vznikla roku 1921, důstojné umístění. Byl založen pro tento účel i pozemkový a stavební fond, kam přispívali hlavně zaměstnanci Politiky. [1]

b) Dochované archiválie

Časový rozsah zachovaných materiálů se datuje od roku 1921 - 1940. Jedná se o výtisk Stanov NJS z roku 1907 (inv. číslo 1 319), dále to jsou statistiky a zprávy o činnosti 1923 - 1936 (inv. číslo 1 320), knihy "Seznamy členů" z let 1923 - 1926, 1927 - 1930, 1931 - 1934, 1935 (inv. číslo 1 321), korespondence s mecenášem české školy v Zahrádkách J. Wiesnerem 1921 - 1940 (inv. číslo 1 323), která obsahuje dopisy, různé novinové výstřižky a úřední protokoly. Dalšími materiály jsou Účetní bilance 1921 - 1935 (inv. číslo 1 324), což jsou přehledy příjmů a vydání místního odboru NJS (MO NJS) v Zahrádkách a jeho předchůdce "Kroužku příznivců české školy v Zahrádkách". Zachovala se též kniha "Fond Josefa Wiesnera" 1936 - 1938 (inv. číslo 1 325), což jsou účty, úroky a korespondence mezi Zemskou bankou a MO NJS Zahrádky - Fondem J. Wiesnera.

Množství informací podává také spisek J. Wiesnera: Rok práce pro českou menšinu v Zahrádkách u České Lípy (Praha 1922) (inv. číslo 1 236), v němž popisuje autor všechny své aktivity v Zahrádkách v letech 1921 - 1922.

c) Činnost MO NJS Zahrádky

Protože se nezachovala žádná kniha záznamů, např. ze schůzí spolku, je nutné čerpat informace o činnosti "Kroužku příznivců české školy..." a později MO NJS Zahrádky hlavně ze spisků J. Wiesnera "Rok práce pro českou menšinu v Zahrádkách u České Lípy", dále pak z korespondence a v neposlední řadě i z článků v tisku (např. Národní politika).

Z Wiesnerovy brožurky se dovídáme o začátcích "Kroužku ..." a MO NJS: Koncem září 1921 zahájil J. Wiesner finanční sbírku mezi úřednictvem závodu Politiky, členy redakce Národní politiky a technickým a pomocným personálem tiskárny Politiky. Do konce roku 1921 bylo vybráno 2 731 Kč. [2] Potom Wiesner seskupil své známé a spolupracovníky do "Kroužku příznivců české školy a české menšiny v Zahrádkách u České Lípy", kteří se starali o organizování peněžních sbírek, dary knih, předmětů pro vánoční nadílku a všechny věcné potřeby menšiny a školy. Členy kroužku byli např.: J. Wiesner, Vincent Šofferle (ředitel měšťanské školy v Praze na Letné "u Vodárny"), sl. Marie Fišerová (učitelka ručních prací tamtéž), Václav Nešvera (ředitel Vzájemné pojišťovny zemědělských podniků v Praze), Alois Červený (velkoobchodník vínem a lahůdkami, Královské Vinohrady), Bedřich Mauer (inženýr Českomoravských strojů, Královské Vinohrady), M. Glückselig (ředitel banky Slavie, Praha II), Hana Nešverová (studující práv), Václav Soukup (nájemce dvorů Ramš a Nové Dvory u České Lípy), dále ze Zahrádek: František Bubák (učitel), Josef Laub (důchodní panství), Rudolf Haizl (hospodářský správce), Eugen Nozar (poštmistr), dále spolupracoval širší okruh příznivců, kteří přispívali finančně či věcnými dary. [3]

Výsledkem velké sbírky bylo dohromady 13 997, 25 Kč. Z těchto peněz bylo zakoupeno např. Alšovo loutkové divadlo, jehož principálem se stal učitel Fr. Bubák. Do konce října 1922 sehrálo divadlo 19 představení pro dospělé i děti (Princezna Včelka, Kašpárek v pekle, Posvícení v Hudlicích...). Kromě výchovného významu mělo divadlo i hmotný výtěžek (roku 1921 vybráno 241,20 Kč a do konce října 1922 - 234 Kč).

Z vybraných peněz byla roku 1921 uspořádána i vánoční nadílka dětem. Darováno bylo množství šatstva, prádla, obuvi, knih, mnohé věci ušily a vyrobily žákyně měšťanské dívčí školy v Praze na Letné "u Vodárny", které převzaly jakýsi patronát nad zahrádeckými dětmi. [4]

Roku 1921 i 1922 se konala oslava 28.10., které se v Zahrádkách účastnili i hosté z Prahy, čeští menšinoví pracovníci z Českolipska, konalo se divadelní představení hry "Život za republiku" a pohoštění dětí svačinou. [5]

Kroužek také uspořádal výlet zahrádecké školní mládeže do Prahy. Konal se ve dnech 15. - 18.6.1922 a účastnilo se ho 20 dětí se učitelem Bubákem. V Praze se děti ujali příznivci Zahrádek, J. Wiesner pro ně uspořádal pohoštění, různé organizace a firmy se ujaly sponzorování akce (stravování, vstupy do divadla, kina, kulturních památek, muzeí...). [6]

Největší pozornost však byla věnována české škole v Zahrádkách. Veřejná česká obecná škola jednotřídní zde byla zřízena 12.9.1921, navštěvovalo ji 41 žáků, správcem byl ustanoven učitel Fr. Bubák. Velké zásluhy na jejím vzniku měli zemědělství dělníci z panských dvorů v Zahrádkách, školní inspektor Fr. Lang z Turnova, odborný učitel (později inspektor)

J. Maštálko z Bělé pod Bezdězem, důchodní panství J. Laub, hospodářský správce R. Haizl a další. Škola však byla umístěna v nedůstojné budově bývalé sýrárny, kde byly rovněž byty deputátníků, stáje a chlévy. [7]

Kroužek si proto vytyčil za cíl koupit pro školu vhodný pozemek, levně opatřit veškerý stavební materiál a postavit novou školní budovu. K opatření potřebných finančních prostředků byl založen pozemkový a stavební fond, pro který bylo už během několika prvních měsíců získáno 951,30 Kč. Základ tvořila sbírka úřednictva závodu Politika a členů redakce Národní politiky. [8]

Protože již nebylo možné ponechat veškerou starost o českou menšinu v Zahrádkách pouze na několika nadšencích, a po vzniku české školy začaly také útočněji postupovat německé kruhy v Zahrádkách, bylo nutné sjednotit všechny Čechy v Zahrádkách bez rozdílu politického smýšlení a společenského postavení. Proto byl 29.10.1922 v české škole ustaven odbor NJS pro Zahrádky u České Lípy a okolí. Již od počátku se sbírka i ostatní konání dělo s vědomím a souhlasem ústředního výboru NJS v Praze a nyní se "Kroužek..." pouze přetvořil v odbor NJS, který navazoval na činnost kroužku. Ustavující schůze MO NJS byla hojně navštívena členy "Kroužku..." z Prahy i Zahrádek, promluvil zde i delegát z ústředního výboru NJS v Praze a J. Wiesner přislíbil MO NJS další morální i hmotnou podporu (jmění "Kroužku..." přešlo do rukou MO).

Byl zvolen výbor MO NJS: předseda - Eugen Nozar, místopředseda - J. Wiesner, jednatel - Fr. Bubák, pokladník - J. Laub a další členové a náhradníci výboru, revizory účtů se stali R. Haizl a B. Mauer. Místní odbor čítal 80 členů a kladl si za cíl dokončit akci koupě pozemku pro českou školu, najít vhodnou budovu pro zřízení spolkového "Českého domu", rozšířit činnost o pořádání různých vzdělávacích kurzů a přednášek. [9]

O činnosti MO NJS v dalších letech se dozvídáme např. z článku, uveřejněného v Národní politice 22.9.1935: "Účinná hraničářská práce, deset let od zbudování české školy v Zahrádkách u České Lípy".

V roce 1935 tedy bylo slaveno 10. výročí otevření nové budovy české školy. MO NJS zakoupil pozemek za 6 266 Kč ve výměře 3 133 m² a tento čin urychlil snahu školské správy o postavení nové budovy. Škola byla slavnostně oteřena 4.10.1925, vznikla i žákovská a veřejná knihovna, nadále pracovalo Alšovo loutkové divadlo a bylo pořízeno i velké jeviště s dekoracemi. Ve dnech 28. - 29.9.1935 se výprava zaměstnanců Politiky účastnila oslav v Zahrádkách a České Lípě.

Za 14 let, od roku 1921 - 1935, bylo ve sbírkách, darech, členských příspěvcích a výtěžcích z různých akcí získáno celkem 130 424,05 Kč, z toho pouze zaměstnanci Politiky darovali 42 319 Kč. Vydání za tuto dobu činilo 102 7601,87 Kč, peníze byly použity pro školu, vánoční nadílky, školní slavnosti, oslavy 28. října, loutkové divadlo, školní výlety, stravování chudých dětí, očkování dětí proti nákazám a pojištění proti úrazům, knihovnu, časopisy, příspěvky ústředí, různým spolkům a korporacím, podpry členům v nemoci a při úmrtí atd... [10]

O ukončení činnosti a existence MO NJS najdeme zmínky v korespondenci spolku. J. Wiesner zakončil svou práci pro Zahrádky roku 1936, tedy po 15ti letech, z důvodu nemoci a menších neshod s vedením MO NJS - O. Gottvaldem.

Spolek pravděpodobně zanikl násilnou hromadnou likvidací po připojení pohraničí k říši na podzim 1938. Zachoval se dopis, ve kterém se Gottvald táže Wiesnera, jak naložit se spolkovým majetkem, a prosí o uveřejnění změny adresy správy školy v Národní politice. Správa se přestěhovala do Veselé u Mnichova Hradiště. Gottvald žádá pokyny k likvidaci majetku (mělo se vše odeslat na ústřední výbor do Prahy) a navrhuje část majetku věnovat jako náhradu členům, kteří utrpěli velké ztráty při stěhování do vnitrozemí. [11]

d) Význam MO NJS Zahrádky

"Kroužek příznivců české školy a české menšiny v Zahrádkách u České Lípy" a později i MO NJS měl obrovský vliv na život české menšiny v obci. Vykonával obvyklé úkoly NJS, ale navíc měl výhodu v těsném sepětí s vnitrozemím, které poskytovalo ochranu, podporu morální a hlavně finanční. Veškeré akce, které MO NJS v Zahrádkách uskutečnil, by asi nebyly možné bez vlasteneckého nadšení a pochopení menšinových problémů skvělého organizátora J. Wiesnera. Případ Zahrádek podává krásný obraz konkrétní pomoci z vnitrozemí menšině v pohraničí.

Ne tedy pouze slova a sliby, ale i nezanedbatelné činy. Jejich zaměření se týká hlavně podpory školství (MO NJS otevřel novou školní budovu), dětí a mládeže (vánoční nadílky, svačiny 28.10, příspěvky chudým, stravovací a pojišťovací akce), osvětového a kulturního působení (slavnosti, divadelní představení, přednášky).

F. HORNÍ POLICE

Místní osvětová komise

a) Charakteristika spolku

Místní osvětové komise byly zakládány na základě zákona č. 67/Sb. z. a n. ze dne 7.2.1919 a instrukcích k němu č. 13 878 ze dne 22.4.1919. V každé obci se utvořily podle návrhu OOS a ve shodě s obecním zastupitelstvem několikačlenné osvětové komise, jejichž jednatel byl stálým důvěrníkem OOS. Schůze místních osvětových komisí (MOK) svolával a řídil zvolený předseda.

Jedním z úkolů komise bylo např. pořádání kurzů občanské výchovy. MOK pořádala kurzy sama nebo s pomocí vzdělávacích spolků a korporací, s nimiž se dohodla (např. NJS).

Pokud byly místní osvětové komisi udělovány státní subvence (finančně slabým obcím), dělo se tak prostřednictvím OOS. Také podpory okresní samosprávy byly přednostně udílány obcím,

které předešlý rok podle svých sil pečovaly o lidovýchovné podniky a vykázaly alespoň 4 přednášky. Finančními prostředky přispívala osvětové komisi také sama obec.

Pro OOS a MOK národnostních menšin platil výnos Ministerstva školství a národní osvěty z 11.8.1919, č. 33 706, který určoval, že v každé obci s národnostní menšinou čítající alespoň 200 obyvatel se ustaví MOK jazyka oné menšiny. Kde číselně nebylo této podmínce vyhověno, ale menšina tvořila alespoň 10 % obyvatelstva, vytvořila se pro národnostní menšiny několika obcí obvodová osvětová komise.

Podle výnosu Ministerstva školství z 26.6.192, č. 22 287 měla MOK v obcích do 500 obyvatel tři členy, od 500 - 2 000 obyvatel pět členů, od 2 000 - 10 000 obyvatel sedm členů. Polovinu z nich vždy ustavil OOS a druhou obecní zastupitelstvo. Ke členům komise náležel také knihovník veřejné obecní knihovny. [1]

Ke zrušení MOK došlo roku 1939. [2]

b) Dochované archiválie

Dochovaný materiál MOK v Horní Polici není rozsáhlý, jeho časové rozmezí je od roku 1929 do roku 1937.

Z agendy spolku se zachovala pouze Pokladní kniha 1929 - 1936 (inv. číslo 974) a Účetní doklady z let 1932 - 1937 (inv. číslo 975).

V Pokladní knize jsou po měsících zaznamenány příjmy a výdaje komise s přesným udáním, za co se peníze vydávaly, či z čeho plynul příjem.

Mezi účetní doklady se řadí různé pohledávky, účty za vstupné a jízdné pro nemajetné žáky, za dětské divadlo, za poštovné k přednášce ke dni 7.3., poštovné při vrácení diapozitivů, za lustr do učebny, knižní lístky...

c) Činnost MOK

Cílem MOK bylo osvětově působit na obyvatele své obce. Především se každá MOK snažila založit v obci veřejnou knihovnu, zajišťovat filmová a divadelní představení, kurzy, přednášky, organizovat hudební a taneční večírky, oslavy státních svátků a významných výročí.

Protože se z činnosti komise v Horní Polici nezachovala žádná kniha zápisů ze schůzí či protokoly, můžeme si udělat pouze neucelený obrázek o akcích pořádaných MOK v této obci. Kusé informace podává pouze pokladní kniha, která uvádí některé příjmy a výdaje za konkrétní akce.

Velká část příjmů a výdajů se týká organizace různých přednášek (roku 1929 přednáška: Pohádková hodina, Péče o kojence, roku 1930: Pravěk země a vývoj horstva, Severočeské Polabí, roku 1931: Valašsko, Z dob slávy a utrpení českého národa).

Každoročně byly vydávány finance na organizování státních oslav - 28.10., na oslavy narozenin prezidenta republiky (7.3.), na vánoční nadílku v české škole.

Místní osvětová komise přispívala i na různé akce jiných spolků (především NJS) nebo jim poskytovala peněžní půjčky, přispívala na divadlo (roku 1933 - divadelní příručky, roku 1934 -

jeviště), zábavné akce (hudba, kroje Josefského večírku roku 1932), školní akce (školní výlet - roku 1934).

Státní subvence získávala MOK přes OOS v České Lípě, od něhož samotného přijímala také peněžní dary. [3]

Schůze MOK svolával a řídil předseda. Funkci předsedy MOK v Horní Polici vykonával J. Hanuš. [4]

d) Význam činnosti MOK v Horní Polici

Práce místních osvětových komisí měla velký význam pro vzdělání a kulturní povznesení českého národa. Obzvláště v pohraničí bylo velice důležité tuto osvětu provádět. Pro sebevědomí české menšiny bylo velmi významné účastnit se české oslavy, českého představení, českého plesu či půjčit si českou knihu. Také organizací přednášek chtěla MOK povzbudit českého ducha k hrdosti na svůj kraj, svoji vlast a slavné činy Čechů v minulosti.

Snahy MOK byly velice blízké i ostatním českým spolkům, především NJS, se kterou také MOK hojně spolupracovala.

7. ZÁVĚR

Práce se snažila na podkladu historických pramenů zmapovat činnost českých spolků (se zachovanou agendou v SOKA Česká Lípa) na Českolipsku za 1. republiky a tím částečně přiblížit život, snahy, úspěchy i problémy Čechů žijících jako menšina v českém pohraničí.

Podrobný rozbor archivních materiálů vybraných spolků umožnil dospět k těmto závěrům:

- **K přesnému číslu o počtu českých spolků** v politickém okrese Česká Lípa, do něhož patřily soudní okresy Česká Lípa, Bor a Mimoň, **nelze dospět**, poněvadž po roce 1918 se přerušila centrální spolková statistika a agenda (či alespoň její torzo) většiny spolků se nedochovala. S jistotou víme, že např. roku 1936 fungovalo v České Lípě 54 spolků, v Boru 15 a v Mimoni 12. Tato práce sleduje činnost 12ti českých spolků na Českolipsku se zachovanou agendou v SOKA Česká Lípa (jedná se o spolky z České Lípy - NJS, TJ Sokol, Musejní spolek český, KČST, Filharmonie, z Mimoně - NJS, z Nového Boru - NJS, Okresní osvětový sbor, Stavební družstvo "Svornost", ze Zahrádek - NJS, z Jestřebí - NJS a Horní Police - Místní osvětová komise). Jedná se o první podrobnější průzkum české spolkové činnosti na tomto území, proto by pro ucelenější obraz o spolcích Českolipska bylo nutné probádat dále archivní fondy jednotlivých obcí, obecních úřadů, škol atd.
- **Do skupiny obranných spolků patřily místní odbory NJS a jejich okrsky**, jejichž důležitou funkcí bylo koordinovat akce jednotlivých odborů NJS i ostatních českých spolků, zprostředkovávat pracovní místa pro příslušníky československé národnosti, pomáhat při prodeji a koupi pozemků a nemovitostí do českých rukou, podporovat české školství a organizovat ve svém obvodu různé státní akce (volby). **Ke skupině vzdělávacích spolků patřily Okresní osvětové sbory a Místní osvětové komise, Český musejní spolek pro kraj českolipský a Českolipská filharmonie.** Tyto spolky měly funkce vzdělávací, osvětové a kulturní. OOS, kromě pořádání různých vzdělávacích akcí, působil také jako organizátor časového plánu akcí a oslav jednotlivých českých spolků a nezanedbatelná byla i jeho role finančního přispěvatele českému školství, ostatním korporacím i na dobročinné účely. Velkým úspěchem Musejního spolku českého bylo zbudování českého muzea (v České Lípě s odbočkou v Zákupech), které se zaměřovalo jak na uchovávání cenných historických památek, tak na současnost. Poznáním historie svého kraje a ukázkami českých výrobků spolek podporoval hrdost české menšiny a varovnými statistickými čísly podněcoval k zamyšlení. Kulturní poslání měla i Českolipská filharmonie, jejíž hudba dodávala lesku a důstojnosti všem českým oslavám a skladby českých klasiků posilovaly české hraničáře.
- **Stavební družstvo "Svornost" v Boru patřilo do kategorie spolků svépomocných.** Svou činností přispělo k vytvoření zázemí pro některé příslušníky české menšiny na Borsku vystavěním rodinných domů.

- **Ke spolkům tělovýchovným a sportovním se řadil Sokol** v České Lípě, který mimo činnost cvičitelskou přispíval české menšině i akcemi kulturními, osvětovými, dobročinnými. Pro pohraničí byly významné jeho branné kurzy i oslavy v krojích neohroženě manifestující národní příslušnost. Do této skupiny se řadil i **odbor Klubu československých turistů** v České Lípě, který se opět svou činností zasloužil o povznesení menšiny, a to propagací přírodních krás, kulturních památek, bojem za české značení turistických cest a za získání cenných historických památek do českých rukou.
- Všechny české spolky byly velkým přínosem pro českou menšinu. I když se jednalo o spolky s různým zaměřením, jejich společným **cílem bylo povznášet českého ducha, povzbuzovat hrdost obyvatelstva na národní příslušnost a probouzet odhodlání bojovat za českou věc.** Proto také docházelo k mnohostranné spolupráci všech českých spolků, organizování společných akcí a vzájemné podpoře.
- Z archivních materiálů se dozvídáme také o **spolupráci pohraničí s vnitrozemím**. Většina spolků byla spojena především se svým ústředím v Praze, od kterého přijímala pokyny, na které se obracela o podporu. Z vnitrozemí také pro mnohé spolky přicházela pomoc (hlavně finanční) v podobě "družebních" odborů, tzv. ochranitelek, někdy se dokonce našel ve vnitrozemí mecenáš, který zorganizoval účinnou pomoc hraničářské obci a jejím českým spolkům (Zahrádky). Ústředí, nadřazené orgány, ochranitelky i vláda však byly často členy spolků kritizovány pro nepochopení či podceňování problémů pohraničí, žádosti spolků často byly odkládány či nevyřízeny, marné volání po nápravě a pochopení ve vnitrozemí se o to tragičtěji v pohraničí projevilo roku 1938.
- Z veškerého českého spolkového snažení lze vyzdvihnout **vztah českého a německého obyvatelstva v pohraničí**. Češi (české spolky) se evidentně cítili utlačováni Němci a němčinou, měli dojem, že jejich občanská práva jsou omezována, že jsou ze strany Němců porušována státní nařízení. Členové spolků si všímali a kritizovali každý přestupek německé strany, snažili se o nápravu neúnavnou mravenčí prací (umístění českého nápisu, české turistické značení...) a každý krůček vpřed byl pro ně úspěchem.
- Ze všech osobností činných v českých spolcích Českolipska výrazně vystupuje **osobnost inspektora J. Maštálka**, jehož jméno figuruje v zápisech téměř všech českých spolků. Tento zasloužilý hraničář přijímal funkce v mnoha předsednictvech (mnohdy byl členem výborů všech po sobě jdoucích instancí spolku - např. NJS), se záplem hájil práva české menšiny v pohraničí, zasadil se i o rozvoj českého školství na tomto území, jako břitký řečník získával pro své cíle účastníky mnoha oslav, shromáždění či valných hromad.

Výsledky této diplomové práce a získané poznatky lze využít také v pedagogické praxi, především v hodinách dějepisu. U každého historického tématu je zajímavé žákům přiblížit, jak určitý historický vývoj probíhal v regionu, kde žijí. Téma 1. republiky se týká výuky v 8. ročníku. Při probírání této látky je důležité žákům ukázat, jak vývoj probíhal na severu Čech, že příslušníci československé národnosti zde žili v menšině, že pohraničí bylo vlastně německé (což pro žáky není samozřejmostí). Na otázky, jak zde menšina žila, jaké měla zájmy a jak vypadalo soužití Čechů s Němci, mohou žákům odpovědět některé závěry této práce.

8. SEZNAM LITERATURY

1. BROKLOVÁ, E.: Československá demokracie, Politický systém ČSR 1918 - 1938. Praha, Sociologické nakladatelství 1992, 168 s.
2. FIKAR, A.: Stručné dějiny sokolstva 1912 - 1941. Praha, nakladatelství ČOS 1948, 133 s.
3. HARNA, J.: Československá republika, První pokus o demokracii ve střední Evropě. Praha, SPN 1990, 64 s.
4. JANÁK, J.: Spolky v českých zemích do roku 1951. In: XXII. Mikulovské sympozium 1992. Brno 1993, s. 59 - 87.
5. JŮZOVÁ, E. - SÁGL, J.: Severozápadní Čechy. Praha, Panorama 1984, 405 s.
6. KLEPL, J.: Spolkové archivy, Archivní příručka. Praha 1948, 290 s.
7. MANNOVÁ, E.: Spolky a ich miesto v živote spoločnosti na Slovensku v 19. stor., stav a problémy výskumu. In: Historický časopis. 38. 1990. č. 1. s. 15 - 27.
8. MRÁZEK, L.: Česká Lípa a Děčín - soupis regionálních monografií a periodik. Liberec, Vědecká a lidová knihovna Liberec 1970, 72 s.
9. NOVOTNÝ, J.: Sokol v životě národa. Praha, Melantrich 1991, 40 s.
10. OLIVOVÁ, V.: Československé dějiny 1918 - 1945. Praha, SPN 1966, I. díl 236 s., II. díl 232 s.
11. Příruční slovník naučný IV. Praha 1967.
12. Sto deset let Sokola 1862 - 1972. Praha, Olympia 1973.
13. ŠOTOLOVÁ, R.: Působení Sokola v České Lípě v letech 1904 - 1938. [Diplomová práce] Hradec Králové 1991. 60 s. PF v Hradci Králové, katedra historie.
14. VOJTÍŠEK, B.: Česká Lípa. Praha, TEPS 1982, 14 s.
15. VOJTÍŠEK, B. - HONCŮ, M.: Průvodce historií a přírodními krásami Českolipska. Česká Lípa 1967, 36 s.
16. VOJTÍŠKOVÁ, M.: Českolipsko na podzim 1918. In: Vznik samostatného Československa a severní Čechy. Historický sborník Ústecka 1968. Ústí nad Labem 1968, s. 163 - 182.
17. VOJTÍŠKOVÁ, M.: Jiskry a plaménky, Z historie českého národního probuzení v České Lípě. Česká Lípa 1982, 44 s.
18. VOJTÍŠKOVÁ, M. - NOVOTNÝ, R.: Českolipsko. Liberec, Krajské nakladatelství 1957, 69 s.
19. VOJTÍŠKOVÁ, M. - PANÁČEK, J.: Česká Lípa. Česká Lípa, Severočeské nakladatelství 1976, 270 s.
20. VOJTÍŠKOVÁ, M. - VOJTÍŠEK, B.: 18. chasa v boji proti Deutschböhmen, Počátek československé samostatnosti na Českolipsku. Česká Lípa, Okresní vlastivědné muzeum 1968, 40 s.
21. Kolektiv autorů: Z minulosti Děčínska a Českolipska III. Okresní vlastivědné muzeum v Děčíně, v České Lípě, Státní oblastní archiv v Litoměřicích, Okresní archiv v České Lípě 1977, 436 s.

SEZNAM PRAMENŮ

1. Adressbuch der Stadt u.d. Orte des Gerichtsbezirkes, Böhmische Leipa, 1935
2. Časopis Bezděz, Přehled kulturních a přírodních poměrů severních Čech a Lužice, dvouměsíčník, odp. redaktor J. Maštálko. Česká Lípa, Český musejní spolek, ročníky 1 - 9, 1930 - 1938
3. České menšiny kraje českolipského, napsali menšinoví pracovníci, Bělá pod Bezdězem, menšinový výbor Sokolské župy Fügnerovy, 1921, 124 s.
4. Fond okresního úřadu Česká Lípa, inventář, SOKA Česká Lípa, 1976
5. Fond Spolky českolipského okresu, sdružený inventář I. - V. díl, SOKA Česká Lípa
6. HANUŠ, J. K.: Českolipsko, Vlastivědný nástin okresů Česká Lípa, Bor a Mimoň. Český musejní spolek pro kraj českolipský, Česká Lípa, 1930, 168 s.
7. KUDRMIČ, V.: České spolky v České Lípě, Adresář politického okresu Mnichovohradištského, Turnov, 1904, s. 192 - 194
8. OTTŮV slovník naučný
9. Statistický lexikon obcí v Čechách. Praha 1924.
10. Statistický lexikon obcí v zemi České. Praha 1934.

9. ODKAZY NA PRAMENY A LITERATURU

1. ÚVOD

C. Vymezení regionu "Českolipsko"

- [1] BROKLOVÁ, E.: Československá demokracie, Politický systém ČSR 1918 - 1938. Praha, Sociologické nakladatelství 1992, 168 s., s. 53 - 54. (Dále jen Broková, E.: Československá demokracie)
- [2] HANUŠ, J. K.: Českolipsko, Vlastivědný nástin okresů Česká Lípa, Bor a Mimoň. Česká Lípa. Český musejní spolek pro kraj českolipský 1930, 168 s., s. 17. (Dále jen HANUŠ, J. K.: Českolipsko)
- [3] BROKLOVÁ, E.: Československá demokracie, s. 46.
- [4] HANUŠ, J. K.: Českolipsko, s. 17.

4. HISTORICKÝ VÝVOJ ZKOUMANÉHO ÚZEMÍ

A. Vývoj národnostní otázky v pohraničí v letech 1918 - 1938

- [1] BROKLOVÁ, E.: Československá demokracie, s. 138
- [2] OLIVOVÁ, V.: Československé dějiny 1918 - 1945. Praha, SPN 1966, I. díl 236 s., II. díl 232 s., s. 187 I díl (Dále jen Olivová, V.: Československé dějiny 1918 - 1945)
- [3] BROKLOVÁ, E.: Československá demokracie, s. 128.
- [4] OLIVOVÁ, V.: Československé dějiny 1918 - 1945, s. 18 - 19.
- [5] HARNA, J.: Československá republika, První pokus o demokracii ve střední Evropě. Praha, SPN 1990, 64 s., s. 3 - 4. (Dále jen HARNA, J.: Československá republika)
- [6] Tamtéž, s. 11.
- [7] Tamtéž, s. 16.
- [8] BROKLOVÁ, E.: Československá demokracie, s. 130.
- [9] Tamtéž, s. 129.
- [10] HARNA, J.: Československá republika, s. 10.
- [11] Tamtéž, s. 11.
- [12] Tamtéž, s. 11.
- [13] OLIVOVÁ, V.: Československé dějiny 1918 - 1945, s. 187 I. díl.
- [14] BROKLOVÁ, E.: Československá demokracie, s. 134.
- [15] HARNA, J.: Československá republika, s. 51.
- [16] BROKLOVÁ, E.: Československá demokracie, s. 134.
- [17] HARNA, J.: Československá republika, s. 53.
- [18] Tamtéž, s. 54.
- [19] Tamtéž, s. 62.

B. Vývoj na Českolipsku v letech 1918 - 1838 a národnostní složení jednotlivých obcí

- [1] VOJTÍŠKOVÁ, M. - NOVOTNÝ, R.: Českolipsko. Liberec, Krajské nakladatelství 1957, 69 s., s. 57 - 58. (Dále jen Vojtíšková, M. - Novotný, R.: Českolipsko)
- [2] VOJTÍŠKOVÁ, M. - PANÁČEK, J.: Česká Lípa. Česká Lípa, Severočeské nakladatelství 1976, 270 s., s. 99. (Dále jen: Vojtíšková, M. - Panáček, J.: Česká Lípa).
- [3] VOJTÍŠEK, B.: Česká Lípa. Praha, TEPS 1982, 14 s., s. 10.
- [4] VOJTÍŠKOVÁ, M. - PANÁČEK, J.: Česká Lípa., s. 103.
- [5] Tamtéž, s. 106.
- [6] Tamtéž, s. 107 - 108.
- [7] VOJTÍŠKOVÁ, M. - NOVOTNÝ, R.: Českolipsko, s. 56.
- [8] VOJTÍŠKOVÁ, M.: Jiskry a plaménky, Z historie českého národního probuzení v České Lípě. Česká Lípa 1982, 44 s., s. 40.
- [9] VOJTÍŠKOVÁ, M. - PANÁČEK, J.: Česká Lípa., s. 111 - 112.
- [10] Tamtéž, s. 113.]
- [11] Tamtéž, s. 114.
- [12] Tamtéž, s. 116 - 117.
- [13] Tamtéž, s. 118.
- [14] HANUŠ, J. K.: Českolipsko, s. 81.
- [15] Statistický lexikon obcí v Čechách. Praha 1924.
Statistický lexikon obcí v zemi České. Praha 1934

5. HISTORICKÝ VÝVOJ SPOLKOVÉ ČINNOSTI

A. Spolková činnost v ČSR do roku 1938

- [1] Příruční slovník naučný IV. Praha 1967, s. 235.
- [2] Fond Spolky českolipského okresu, sdružený inventář - Historie původců fondů I., SOKA Česká Lípa, s. 1 - 2. (Dále jen Fond Spolky českolipského okresu)
- [3] JANÁK, J.: Spolky v českých zemích do roku 1951. In: XXII. Mikulovské sympozium 1992. Brno 1993, s. 59 - 87, s. 70 (Dále jen JANÁK, J.: Spolky v českých zemích do roku 1951)
- [4] Tamtéž, s. 72.
- [5] Fond Spolky českolipského okresu, s. 2.
- [6] JANÁK, J.: Spolky v českých zemích do roku 1951, s. 84.
- [7] Tamtéž, s. 85.
- [8] Tamtéž, s. 86.

B. Spolky na Českolipsku

- [1] Fond Spolky českolipského okresu, s. 3 - 4.
- [2] Tamtéž, s. 5.
- [3] Pamětní kniha TJ Sokol v České Lípě. 1922 - 1929, I. díl, s. 25., invent. číslo 547 (Dále jen Pamětní kniha TJ Sokol)
- [4] Tamtéž, s. 152.
- [5] Hanuš, J. K.: Českolipsko, s. 62

- [6] Pokorný, A.: Činnost českých spolků v oblasti školního inspektorátu českolipského. In: Bezděz. 7. 1936. s. 90 - 91. (Dále jen Pokorný, A.: Činnost českých spolků v oblasti školního inspektorátu českolipského).
- [7] Hanuš, J. K.: Českolipsko, s. 62
- [8] Pokorný, A.: Činnost českých spolků v oblasti školního inspektorátu českolipského, s. 92.
- [9] Pamětní kniha TJ Sokol v České Lípě, s. 37
- [10] Fond Spolky českolipského okresu, s. 6

6. CHARAKTERISTIKA A ROZBOR ČINNOSTI VYBRANÝCH SPOLKŮ

A. Česká Lípa

1. NJS

- [1] Fond Spolky českolipského okresu
- [2] Stanovy NJS, Praha 1932.
- [3] Zápisy ze schůzí NJS Česká Lípa 1923 - 1936, invent. číslo 309
- [4] Stanovy NJS, Praha 1932.
- [5] Zápisy ze schůzí NJS Česká Lípa 1923 - 1936, invent. číslo 309
- [6] Tamtéž
- [7] Tamtéž

2. TJ Sokol

a) Charakteristika spolku

- [1] Ottův slovník naučný, s. 793 - 794
- [2] Fikar, A.: Stručné dějiny sokolstva 1912 - 1941. Praha, nakl. ČOS 1948, 133 s., s. 76 (Dále jen Fikar, A.: Stručné dějiny sokolstva 1912 - 1941).
- [3] Tamtéž, s. 81 - 82
- [4] Tamtéž, s. 85
- [5] Tamtéž, s. 87
- [6] Tamtéž, s. 90 - 91
- [7] Tamtéž, s. 93
- [8] Tamtéž, s. 95 - 96
- [9] Tamtéž, s. 97 - 98
- [10] Tamtéž, s. 99
- [11] Tamtéž, s. 101
- [12] Tamtéž, s. 103 - 104
- [13] Tamtéž, s. 106
- [14] Tamtéž, s. 107
- [15] Tamtéž, s. 108
- [16] Tamtéž, s. 109
- [17] Tamtéž, s. 123

b) Organizace a správa Sokola

- [1] Ottův slovník naučný, s. 795
- [2] Tamtéž, s. 796
- [3] Stanovy TJ Sokol. Praha 1923. s. 15 - 12. invent. číslo 553
- [4] Pamětní kniha Sokol v České Lípě, s. 238
- [5] Zápisy správního výboru TJ Sokol v České Lípě 1935 - 1938, invent. číslo 540

d) Činnost TJ Sokol v České Lípě

- [1] Fond Spolky českolipského okresu
- [2] Protokolní kniha TJ Sokol v České Lípě 1904 - 1911, invent. číslo 534
- [3] Tamtéž
- [4] Pamětní kniha Sokol v České Lípě I., s. 240
- [5] Tamtéž. s. 237
- [6] Tamtéž. s. 246
- [7] Tamtéž. s. 237
- [8] Tamtéž. s. 247
- [9] Tamtéž. s. 269
- [10] Tamtéž. s. 241
- [11] Tamtéž. s. 340 - 341
- [12] Tamtéž. s. 373
- [13] Pamětní kniha Sokol v České Lípě II.
- [14] Pamětní kniha Sokol v České Lípě I. s. 289
- [15] Tamtéž, s. 288
- [16] Tamtéž, s. 306
- [17] Tamtéž, s. 318
- [18] Tamtéž, s. 320
- [19] Tamtéž, s. 303
- [20] Tamtéž, s. 324
- [21] Tamtéž, s. 329
- [22] Tamtéž, s. 332
- [23] Tamtéž, s. 343
- [24] Tamtéž, s. 348
- [25] Tamtéž, s. 349
- [26] Tamtéž, s. 359
- [27] Tamtéž, s. 356
- [28] Tamtéž, s. 348
- [29] Tamtéž, s. 379
- [30] Tamtéž, s. 375
- [31] Tamtéž, s. 393
- [32] Tamtéž, s. 376

- [33] Pamětní kniha Sokol v České Lípě II.
- [34] Tamtéž
- [35] Tamtéž
- [36] Tamtéž
- [37] Tamtéž
- [38] Měsíční zprávy. 2. 1937, invent. číslo 572.
- [39] Pamětní kniha Sokol v České Lípě II.
- [40] Sto deset let Sokola 1962 - 1972. Praha, Olympia, 1973.
- [41] Pamětní kniha Sokol v České Lípě II.
- [42] Tamtéž, zápis po roce 1945.
- [43] Tamtéž

e) Význam TJ Sokol Česká Lípa

- [1] Stanovy TJ Sokol, Praha 1923.
- [2] Pamětní kniha Sokol v České Lípě II., zápis po roce 1945

3. *Musejní spolek český*

- [1] Fond Spolky českolipského okresu
- [2] leták k propagaci Musejního spolku českého s přihláškou (Dále jen leták k propagaci Musejního spolku českého)
- [3] Zápisy ze schůzí výboru pro uspořádání "Menšinové výstavy severních Čech roku 1927 v Mladé Boleslavi", invent. číslo 269 (Dále jen Zápisy ze schůzí)
- [4] Tamtéž
- [5] leták k propagaci Musejního spolku českého
- [6] Tamtéž
- [7] Pozvánka na slavnostní zahájení výstavy severních Čech
- [8] Zápisy ze schůzí
- [9] Tamtéž, valná hromada dne 25.11.1934
- [10] Tamtéž, valná hromada dne 24.5.1936 - proslov J. Maštálka
- [11] Tamtéž
- [12] Tamtéž, valná hromada dne 25.11.1934

4. *Klub československých turistů*

- [1] Bezděz. 9. 1938. s. 124
- [2] Fond Spolky českolipského okresu
- [3] Bezděz. 9. 1938. s. 124
- [4] Bezděz. 4. 1933. s. 160
- [5] Zpráva jednatele pro valnou hromadu odboru KČST v České Lípě, konanou 19.1.1935, za správní rok 1934.
- [6] Bezděz. 5. 1934. s. 124
- [7] Tamtéž, s. 92

- [8] Tamtéž, s. 124
- [9] Tamtéž, s. 92
- [10] Bezděz. 6. 1935. s. 94
- [11] Bezděz. 7. 1936. s. 28
- [12] Tamtéž, s. 99
- [13] Bezděz. 8. 1937. s. 122
- [14] Tamtéž, s. 29
- [15] Bezděz. 9. 1938. s. 28
- [16] Tamtéž, s. 124
- [17] Výletní zpravodaj turistické župy Lužicko-jizerské, Liberec, leden - březen, č. 1., 1938.
- [18] Bezděz. 9. 1938. s. 124

5. Filharmonie

- [1] Fond Spolky českolipského archivu
- [2] Přihláška do Českolipské filharmonie - Pokladní kniha 1936 - 1938, invent. číslo 175
- [3] Tamtéž
- [4] Pokladní deník 1936 - 1938, invent. číslo 175

B. Mimoň

NJS

- [1] Korespondence MO NJS Mimoň, invent. číslo 1217, 1218

C. Nový Bor

1. NJS

- [1] Kniha zápisů ze schůzí okrsku 1933 - 1938, invent. číslo 1245
- [2] Stanovy NJS. Praha 1932, invent. číslo 1246
- [3] Kniha zápisů ze schůzí okrsku 1933 - 1938, invent. číslo 1245

2. Stavební družstvo "Svornost"

- [1] Fond Spolky českolipského okresu
- [2] Záписы ze schůzí (Kniha protokolů představenstva stavebního družstva "Svornost" v Boru) 1919 - 1933, invent. číslo 1264

3. Okresní osvětový sbor

- [1] Fond Spolky českolipského okresu
- [2] Kniha zápisů 1934 - 1938, 17.2.1936, invent. číslo 1260
- [3] Kniha zápisů 1934 - 1938 - Zpráva knihovníka z 16.5.1935, invent. číslo 1260
- [4] Kniha zápisů 1934 - 1938, invent. číslo 1260

D. Jestřebí - Provodín

NJS

- [1] Výkaz darů došlých na stavbu české školy v Jestřebí (II., III.) 1936 - 1937, invent. číslo 3, Pamětní kniha dárců roků 1936 - 1938, invent. číslo 1 303

E. Horní Police

Místní osvětová komise

- [1] Dopis Redakce časopisu pro osvětové pracovníky Praha Místní osvětové komisi v Horní Polici, předsedovi J. Hanušovi, 6.10.1937, invent. číslo 975 (Dále jen Dopis Místní osvětové komisi Horní Police)
- [2] Fond Spolky českolipského okresu
- [3] Pokladní kniha 1929 - 1936, invent. číslo 974
- [4] Dopis Místní osvětové komisi Horní Police

F. Zahrádky

NJS

- [1] dokumentační materiál NJS Zahrádky, invent. čísla 1 320, 1 321, 2 325
- [2] WIESNER, J.: Rok práce pro českou menšinu v Zahrádkách u České Lípy. Praha 1922, s. 4., invent. číslo 1236 (Dále jen WIESNER, J.: Rok práce pro českou menšinu v Zahrádkách u České Lípy)
- [3] Tamtéž, s. 10 - 13
- [4] Tamtéž, s. 15 - 16
- [5] Tamtéž, s. 14 - 15
- [6] Tamtéž, s. 17
- [7] Tamtéž, s. 8 - 10
- [8] Tamtéž, s. 20 - 21
- [9] Tamtéž, s. 21 - 22
- [10] článek Účinná hraničářská práce, deset let od zbudování české školy v Zahrádkách u České Lípy. Národní politika, 22.9.1935. s. 3, invent. číslo 1323
- [11] korespondence s J. Wiesnerem (1921 - 1940), 16.10.1938, invent. číslo 1323

Soudní okres Česká Lípa, Mimoň, Bor u České Lípy:

Typologie spolků podle kritéria cíle činnosti (věcného obsahu) spolků

1. Politické spolky
2. Ochranné nacionální spolky
3. Dobročinné a humanitární spolky
4. Vzájemně podpůrné spolky
 - a) nemocenské
 - b) penzijní
 - c) pohřební
 - d) konzumní
5. Úvěrové spolky
6. Spořitelny
7. Spolky na podporu zemědělství a lesnictví
8. Spolky na podporu živností, obchodu, průmyslu (osvětové zaměření)
9. Produktivní a skladové spolky
10. Akciové společnosti
 - a) zemědělství
 - b) průmysl
 - c) banky
 - d) komunikace
 - e) různé
11. Pojišťovny
 - a) vzájemně podpůrné
 - b) akciové
12. Muzea a vědecké spolky
13. Umělecké spolky
14. Vzdělávací spolky
15. Čtenářské spolky
16. Hudební spolky
17. Pěvecké spolky
18. Ochotnické spolky
19. Střelecké spolky
20. Zábavné spolky
21. Tělovýchovné a sportovní spolky
22. Hasičské spolky
23. Profesní (stavovské) spolky
24. Spolky pro nákup lesů
25. Stenografické spolky
26. Okrašlovací spolky
27. Spolky pro výstavbu (kostelů, pomníků apod.)
28. Různé spolky

Struktura spolků na Českolipsku roku 1910

A. sociální spolky:	1. pohřební	23
	2. podpůrné: a) starobní a nemocenské	19
	b) školní	38
	c) veteránské	28
	d) jiné	5
	3. k hájení třídních zájmů:	
	a) živnostenské	27
	b) dělnické	29
	c) jiné	25
	4. dobročinné	9
	5. zdravotnické (Červený kříž, záchranné sbory)	10
	6. péče o děti a mládež	6
	7. pojišťovací a spořitelní	29
B. hospodářské spolky	1. zemědělské a zahrádkářské	33
	2. chovatelské	25
	3. včelařské	9
	4. vodní, osvětlovací a stavební	8
C. konzumní spolky		5
D. hasičské spolky		115
E. militérní spolky		15
F. tělovýchovné, sportovní a turistické		51
G. hudební a kulturně osvětové		
	1. ochotnické	10
	2. pěvecké a hudební	58
	3. učitelské	5
	4. čtenářské	7
	5. okrašlovací	13
	6. muzejní	5
	7. vlastivědné	2
	8. zdravotněvědné	2

H. zábavné	1. besídky a kluby	19
	2. studentské a akademické	3
	3. stolní společnosti	4
I. politicko-nacionální		59
J. náboženské		22
K. židovské		6

Celkem

751 spolků

Národní dům v České Lípě